

Spet doma?

POVRATNE MIGRACIJE
MED POLITIKO,
PRAKSO IN TEORIJO

Uredila
Marina Lukšič Hacin

MIGRACIJE 11

1

Zvone Žigon: IZ SPOMINA V PRIHODNOST.
Slovenska politična emigracija v Argentini.

2

Mihael Kuzmič: SLOVENSKI IZSELJENCI IZ PREKMURJA V
BETHLEHEMU V ZDA 1893–1924. Naselitev in njihove zgo-
dovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti.

3

Zvone Žigon: IZZIVI DRUGAČNOSTI.
Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku.

4

SEZONSTVO IN IZSELJENSTVO V PANONSKEM PROSTORU.
(Uredila Marina Lukšič - Hacin)

5

Marie Pislar Fernandez: SLOVENC V ŽELEZNI LORENI
(1919–1939) skozi družinske pripovedi. /
SLOVÈNES EN LORRAINE DU FER (1919–1939)
à travers des récits de familles.

6

Jure Gombač: ESULI ALI OPTANTI?
Zgodovinski primer v luči sodobne teorije.

7

Zvone Žigon: LJUDJE ODPRTIH SRC.
Slovenski misijonarji o sebi.

8

Dan Shiffman: KORENINE MULTIKULTURALIZMA.
Delo Louisa Adamiča.

9

Maša Mikola: ŽIVETI MED KULTURAMI
Od avstralskih Slovencev do slovenskih Avstralcev.

10

Damir Josipovič: UČINKI PRISELJEVANJA V SLOVENIJO
PO DRUGI SVETOVNI VOJNI.

11

SPET DOMA? Povratne migracije med politiko, prakso in
teorijo. (Uredila Marina Lukšič - Hacin)

MIGRACIJE

11

INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO ZRC SAZU

MIGRACIJE 11 Spet doma?
Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo

© 2006, Založba ZRC, ZRC SAZU

Urednica zbirke Janja Žitnik
Uredila Marina Lukšič - Hacin
Recenzenta Marjan Drnovšek

Jezikovni pregled Cirila Toplak
Prevod Cvetka Puncer
Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan

Izdajatelj Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
Za izdajatelja Marina Lukšič - Hacin
Založila Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar

Tisk Collegium Graphicum d.o.o.
Naklada 360 izvodov

Tiskano s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost RS, Ministrstva za notranje zadeve RS, Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu, Raziskovalnega sklada ZRC SAZU

Naslovnica prikazuje detajl slike avtorice Adriane Omahna, Por Los que se hanido, 2002, Argentina

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

314.743(100=163.6)

SPET doma? : povratne migracije med politiko, prakso in teorijo / znanstvene razprave uredila Marina Lukšič-Hacin ; [prevod Cvetka Puncer]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006. - (Migracije / Založba ZRC, ZRC SAZU ; 11)

ISBN-10 961-6568-63-9
ISBN-13 978-961-6568-63-0
1. Lukšič-Hacin, Marina
229529088

Spet doma?

POVRATNE MIGRACIJE
MED POLITIKO,
PRAKSO IN TEORIJO

Znanstvene razprave uredila
Marina Lukšič - Hacin

LJUBLJANA 2006

VSEBINA

UVOD	7
K POLITIKI POVRATNIH MIGRACIJ PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	
REPATRIACIJA V SLOVENIJO PO KONCU	
DRUGE SVETOVNE VOJNE (Jure Gombač)	13
Repatriacija kot migracija?	13
Repatriacija kot preprečevanje humanitarne katastrofe in uvajanje reda v Evropi po drugi svetovni vojni	14
Federalni okvir za organiziranje repatriacije v Jugoslaviji	16
Slovenija in njena organizacija repatriacije	18
Kdo so bili repatriiranci, ki so se vrnil v Slovenijo?	20
Notranja ureditev baz za repatriacijo	24
Podatki v številkah	27
Repatriacija kot migracija!	30
»EKONOMSKE« MIGRACIJSKE POLITIKE IN VRAČANJE	
(Marina Lukšič - Hacin)	35
Migracijske politike v državah Zahodne Evrope	35
Proces oblikovanja skupne (i)migracijske politike v Evropski uniji	40
Vpetost Slovenije v migracijske tokove od leta 1960 do leta 1990	50
DILEME IN TEŽAVE POVRATNIH MIGRANTOV PO LETU 1991	
VRAČANJE IN NASELJEVANJE SLOVENCEV IN NJIHOVIH	
POTOMCEV IZ NEKATERIH EVROPSKIH DRŽAV IN AVSTRALIJE	
(Kristina Toplak)	61
Kako, od kod in zakaj?	63
Zakaj bi se vrnil(a)?	65
Slovenija, obljubljeni dežela?	68
Se vrniti ali ostati?	73
VRAČANJE IN PRISELJEVANJE SLOVENCEV IZ ARGENTINE	
(Marina Lukšič - Hacin)	77
Priselitev	78
Pomoč pri selitvi	80
Urejenost dokumentacije ob selitvi	82
Urejanje bivališča oziroma iskanje stanovanja	85
Iskanje zaposlitve	87
Izobraževanje	88
Socialni stiki in kakovost življenja	90
Rešitve, kot jih predlagajo »povratniki«	91
ODNOS REPUBLIKE SLOVENIJE DO VRAČANJA IZSELJENCEV	
IN NJIHOVIH POTOMCEV (Jernej Mlekuž)	95

Zakoni, akti, programi in podobno, ki kakorkoli zadevajo povratništvo in povratnike.....	97
Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu in predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja.....	106
Skok na prižnico.....	111
TEORETSKE TEMATIZACIJE POVRATNIŠTVA OZIROMA POVRATNIH MIGRACIJ	
O METODOLOGIJI, KI NAGAJA »POVRATNIŠKI TEORIJI«:	
ŽIVLJENJSKA PRIPOVED MIGRANTKE POVRATNICE	
(Jernej Mlekuž)	115
Uvodni okvir: epistemološka in metodološka vprašanja v (geografskem) preučevanju migracij	116
Kratek in razposajen sprehod med izbranimi novejšimi pogledi in pristopi v geografskih migracijskih študijah.....	118
Uporaba biografij in pripovedi v geografskih migracijskih študijah	120
Luisa (končno) spregovori	123
Nekaj razglabljanj ob Luisini življenjski pripovedi	128
O »povratniški teoriji«.....	131
TEMATIZACIJA POJMOV POVRATNIK IN POVRATNIŠTVO	
(Marina Lukšič - Hacin).....	133
Različne tematizacije pojmov.....	135
Ali je povratništvo mogoče? Vidik samoprepoznavanja	137
HOME AGAIN? RETURN MIGRATIONS BETWEEN POLITICS, PRACTICE AND THEORY: SUMMARY	
145	
LITERATURA IN VIRI.....	
153	
KAZALO POJMOV	
165	

UVOD

Pričujoče delo *Spet doma? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo* predstavlja in nadgrajuje rezultate raziskave o reintegraciji izseljencev in njihovih potomcev, ki so se vrnili v Slovenijo po letu 1990.¹ Raziskava, ki smo jo izvedli sodelavci Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, je bila del dveh, vsebinsko širše zastavljenih Ciljnih raziskovalnih projektov (CRP) z naslovom Percepcije slovenske integracijske politike. Nosilec projektov, izvedenih v obdobjih med oktobrom 2002 in septembrom 2004 ter oktobrom 2004 in februarjem 2006, je bil Inštitut za narodna vprašanja. CRP-a sta bila del programa Konkurenčnost Slovenije 2001–2006, denarno pa so ju podprli Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije in Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije oziroma Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Pogovori s posamezniki, ki so se vrnili iz tujine po letu 1990, so nas napeljali, da smo raziskavo razširili. Pojavila so se dodatna vprašanja, dvomi in pogledi na obravnavano vsebino. Izhodišče naših razmišljanj se je iz 'Spet doma' spremenilo v 'Spet doma?', kar je botrovalo zasnovi dela, ki je pred vami. Ob znani dilemi o razmerju med ekonomskimi in političnimi vidiki migracij in vračanja smo se posvetili tudi (pomankljivemu) teoretičnemu razmisleku o t. i. povratništvu pri nas. Ambicija sodelujočih avtorjev ni bila odgovoriti na vsa odprta vprašanja, ampak nakazati morebitne možne različice odgovorov in hkrati zastaviti nova vprašanja. Pričujoča knjiga tako ne zaokrožuje zgodbe o vračanju v Slovenijo, ampak predstavlja prvi korak k bolj sistematičnemu, in ne zgolj parcialnemu obravnavanju tega problema v slovenskem prostoru.

Delo je tematsko razdeljeno na tri poglavja. V prvem poglavju z naslovom *K politiki povratnih migracij po drugi svetovni vojni* se v razpravah o repatriaciji (*Repatriacija v Slovenijo po koncu druge svetovne vojne*) in ekonomskih migracijah (*»Ekonomske« migracijske politike in vračanje*), ki sta sicer postavljeni v različna zgodovinska konteksta, kažejo razlike in prepleti med t. i. politično in ekonomsko oziroma prisilno in prostovoljno (re)migracijo. Prva razprava obravnava vračanja kot posledico prisilnih migracij, oziroma repatriacijo kot posebno obliko migracij.

¹ Sama raziskava in njeni rezultati so podrobneje predstavljeni v tematskem sklopu revije *Dve Domovini/Two Homelands*, kjer so objavljeni prispevki avtorjev Mlekuž (2004), Toplak (2004) in Lukšič-Hacin (2004). Tematski sklop, z manjšimi jezikovnimi in vsebinskimi popravki, tvori tudi drugo poglavje pričujoče knjige.

Proces je umeščen zgodovinsko (v čas po drugi svetovni vojni), nato pa še teoretično; avtor repatriacijo obravnava kot migracijski proces in hkrati opozarja na specifičnost tega pojava.

Drugo podpoglavje temelji na postavki, da je bila migracijska dinamika v slovenskem etničnem prostoru vedno vpeta v širši evropski prostor in od njega zelo odvisna. Tako se najprej seznanimo z evropsko migracijsko politiko oziroma različnimi nacionalnimi politikami, nato pa pobližje spoznamo proces nastajanja skupne evropske politike med članicami Evropske unije. Vračanje je povezano tako z razmerami v državah priseljevanja kot tudi s pogoji življenja doma. V Sloveniji so ekonomske in politične okoliščine dolgo časa bolj spodbujale izseljevanje kakor vračanje ljudi. Vse empirične študije kažejo, da je bil delež povratnikov sorazmerno majhen in pod pričakovanji. Prav tako ni bilo aktivne državne politike, ki bi spodbujala vračanje.

Drugo poglavje *Dileme in težave povratnih migrantov po letu 1991* je posvečeno ljudem, ki so se vrnili ali se priselili po osamosvojitvi Slovenijo. Razdeljeno je v tri podpoglavja. V prvem, *Vračanje Slovencev in njihovih potomcev iz nekaterih evropskih držav in Avstralije*, obravnavamo povratnike v Slovenijo in njihov položaj po prihodu v našo državo. V ospredju so zlasti motivi za vrnitev ter pomoč in ovire, na katere so povratniki in priseljenci naleteli pri vključevanju v slovensko družbo. Čeprav popis temelji na več virih, smo se oprli zlasti na pričevanja naših sogovornikov. Slednji imajo še pomembnejšo vlogo v razpravi o vračanju Slovencev iz Argentine (*Vračanje in priseljevanje Slovencev iz Argentine*), katere rdeča nit je proces preselitve, kot so ga doživeli naši sogovorniki. Razprava zajema analizo razmer ob preselitvi, urejanje dokumentacije, stanovanjsko problematiko, zaposlovanje, izobraževanje, socialne stike, kakovost življenja, pa tudi predloge sogovornikov, ki so se vrnili iz Argentine, kako bi bilo vračanje lažje. Opis stvarnih težav povratnikov se nato izteče v opis zakonske ureditve tega področja v podpoglavju z naslovom *Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev*. Zanimalo nas je zlasti, kako Republika Slovenija zakonsko rešuje težave, ki jih imajo povratniki in njihovi družinski člani, in kako (če sploh) se v raznih smernicah, izhodiščih ali konkretnih pobudah opredeljuje do pojava povratništva. Pregled pokaže, da aktivne državne politike, ki bi spodbujala ali vsaj bolj celostno, usklajeno urejala povratništvo, še zmeraj nimamo. Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, sprejeta leta 2002 v Državnem zboru, je bila le podlaga za Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, ki je bil sprejet šele maja 2006.

Tretje poglavje z naslovom *Teoretske tematizacije povratništva oz. povratnih migracij* kritično presoja rabo termina povratnik v teoretskem diskurzu in analizira nekatere metodološke dileme. Podpoglavje *O metodologiji, ki nagaja »povratniški teoriji«: življenjska pripoved migrantke povratnice* skozi analizo življenjske pripovedi pokaže vso kompleksnost in kontekstualnost migracijskega procesa. Avtor zastavlja osrednje vprašanje pričujoče knjige - je vrnitev sploh mogoča? Povratništvo hote ali nehotе vsiljuje razumevanje, da je možna vrnitev na kraj odhoda. Če kraj

razumemo zgolj kot fizično lokacijo, je to prav gotovo možno. Če pa je kraj tudi družbena lokacija, kraj srečevanja in družbenih odnosov, je to veliko težje ali sploh nemogoče.

V zadnjem podpoglavju *Tematizacija pojmov povratnik in povratništvo* so obravnavane še identitetne razsežnosti procesa za posameznika. Izjave ljudi, ki so odšli in se pozneje vrnili ali o vrnitvi le razmišljajo, dokazujejo, da je vrnitev možna le, ko jo dojemamo enodimenzionalno, kot fizično premikanje ljudi v prostoru. V vseh drugih primerih, ki upoštevajo kompleksnejše družbene in kulturne razsežnosti, o vrnitvi ni moč govoriti. Resocializacija ljudi spremeni. A niso le migranti tisti, ki so se spremenili. V času, ko so odšli, živeli drugje in se spreminjali, se je spremenjalo tudi okolje, ki so ga zapustili. Z odhodom so pretrgali stare socialne mreže, ki jih ob priselitvi v Slovenijo ne najdejo več, čeprav se jih nadejajo. Povratniki se spominjajo izvirnega okolja iz časa svojega odhoda in pričakujejo, da ga bodo takšnega tudi našli, a se je spremenilo. Ljudje v okolju, v katerega se povratniki vračajo, prav tako pričakujejo, da bodo vračajoči se posamezniki še zmeraj takšni, kot so nekoč bili, pa niso. Prekinjena 'komunikacija' ljudi odtuja. Izselenec za okolje, iz katerega je odšel, postane tujec, čeprav ga ne moremo povsem izenačiti s tujimi priseljenci, ki prvič prihajajo v določeno okolje. Povratniki so ob vrnitvi podvrženi procesom reintegracije in ponovne resocializacije. Ugotavljajo, da so drugačni. Po priselitvi ohranjajo stike s prijatelji ali znanci, ki so se, podobno kot oni, priselili v Slovenijo. Druženje Slovencev, ki so se vrnili iz Argentine, je nekoliko podobno delovanju izseljenskih društev, ki so jih ustanovili priseljeni Slovenci po Zahodni Evropi ali v obeh Amerikah in Avstraliji. Presenetljivo je, da ljudje, ki se vrnejo v Slovenijo – domovino – čutijo potrebo po druženju z drugimi selivci in 'povratniki' v podobnem položaju. Kaže, da v vsakdanjem življenju ostaja skupni imenovalc, potreba, težave, ki so tako intenzivne, da skupino ljudi poenotijo in jih spodbudijo, da ustanovijo društvo. Sklenemo lahko, da preproste vrnitve ni – če bi bila mogoča, bi se vračajoči sčasoma stopili z novo/staro okolico, se razpršili in se ne bi čutili drugačne od ostalih državljanov.

K POLITIKI POVRATNIH MIGRACIJ PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Veno Pilon, S povratniki, 1947. Original je last Moderne galerije.

REPATRIACIJA V SLOVENIJO¹ PO KONCU DRUGE SVETOVNE VOJNE

Jure Gombač

REPATRIACIJA KOT MIGRACIJA?

Izraz repatriacija izhaja iz latinskega pojma *repatriare*, vrnitev v domovino. Največkrat se ga uporablja kot termin za opisovanje vračanja vojnih ujetnikov, civilnih internirancev, beguncev ali izgnancev v domovino oziroma v državo, katere državljani so. (Enciklopedija Slovenije 1996: 174) Če več pozornosti kot ostalim kategorijam posvetimo beguncem, ga lahko natančneje opredelimo s poudarkom, da se »nanaša na procese, ko se prisilno preseljeni vračajo v svojo domovino, v kraj, od koder so bili prisiljeni oditi v begunstvo.« (Vrečer 2006: 137) Vendar se ta termin v zadnjem času vse bolj uveljavlja tudi na področju politike vračanja nedokumentiranih priseljencev in zavrnjenih azilantov v domovino, predvsem iz Evropske unije, kjer ta proces imenujemo prostovoljna repatriacija. (www.refugeenet.org 2006) Kot vsaka druga migracija se tudi repatriacija oblikuje v specifičnih okoliščinah; obstajajo formalne in neformalne institucije, ki obravnavajo migrante z željami, upanjem in podjetnostjo. Seveda so vpletene tudi države odhoda, tranzitne države in domovina s svojimi povezavami, zgodovino, politiko, načrti in zakoni. (Kritz in Zlotnik 1992: 3) Hitro lahko torej pritrdimo nekaterim sodobnim avtorjem, ki zatrjujejo, da je mogoče vse ekonomske in prisilne migracije teoretizirati kot posebne dogodke splošnega pojava migracij, le da je pri enih poudarek na ekonomiji, pri drugih pa na politiki. (Zolberg 1983)

Prav pri repatriaciji pa se zastavlja vrsta vprašanj, ki resno spodkopavajo tovrstno samoumevnost pri raziskovanju migracij. Predstavljajo namreč raziskovalno področje, kjer se s svojimi prijemi zlahka najde vsaka v praksi že uporabljena

¹ Repatriacija v Slovenijo po drugi svetovni vojni je bila del širšega dogajanja v povezavi z repatriacijo v Sloveniji, kamor je spadala tudi repatriacija jugoslovanskih in tujih državljanov, ki so s transporti UNRRA preko Slovenije potovali v domovino. Mednje so glede na popise ljubljanske baze za repatriacijo Baragovo semenišče spadali državljani Avstrije, Nemčije, Madžarske, Čehoslovaške, Nizozemske, Poljske, Francije, Bolgarije, Rusije, Litve, Romunije, Italije, Albanije, Palestine, Norveške, Grčije, Švice, Belgije, Perzije, Španije, Turčije, Indije, Švedske, Danske, Argentine, Luksemburga, Maroka, ZDA, Ukrajine, Svobodnega mesta Danzig ... Ta del poglavja repatriacije v Sloveniji po drugi svetovni vojni je prav tako dobro dokumentiran in še čaka na podrobnejšo raziskavo in analizo.

migracijska teorija, po drugi strani pa so večkrat le eden od delčkov širšega dogajanja, ki ga v našem primeru predstavlja obdobje pred, med in neposredno po drugi svetovni vojni. V izjemnih okoliščinah so vzroki in razlogi še bolj večplastni in razmere še zapletenejše. Dinamiko včasih krojijo nepričakovani dejavniki, dragocenih informacij je premalo, motivi so nejasni, čustva močna in z njimi povezane odločitve pogosto neracionalne. V takšnih okoliščinah je iskanje teoretskih predpostavk vprašljivo.

Po drugi strani pa se pojavi nevarnost, da zdrknemo v golo opisovanje zgodovinskega dogajanja in zanemarimo dejstvo, da v primeru repatriacije kljub vsemu gre za migracijo. Kako se torej lotiti raziskav o repatriacijah in kakšna pričakovanja so na mestu pri predstavitvi rezultatov? Veliko novih idej pri preučevanju nekatereh pomembnih elementov migracij je konec prejšnjega stoletja prinesla teorija migracijskih sistemov, ki je ob v migracijske tokove vpletenih državah in posameznikih poudarjala tudi pomembnost drugih povezav, kot so zgodovina, kultura, tehnologija in kolonialne vezi. (Zlotnik 1992: 20) Marsikatero dejstvo je pri tem mogoče obravnavati skozi različna področja in dejavnike niza izvernih prijemov migracijskih teorij od makro pa vse do mikro ravni. (Van Hear 1998) Na ta način lahko zgodovinska dejstva dodajamo na ogrodje, ki ga tvorijo glavni dejavniki za določanje tipov migracij, prostor, čas in motivacija.

REPATRIACIJA KOT PREPREČEVANJE HUMANITARNE KATASTROFE IN UVAJANJE REDA V EVROPI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Za drugo svetovno vojno je bilo poleg vojaških spopadov, številnih žrtev in vsesplošnega uničenja značilno tudi masovno prisilno preseljevanje civilnega prebivalstva. Glavni vzroki za te migracije so bili poleg vojnih dogodkov srhljivi rasizem nacistične in fašistične ideologije in povsem praktične potrebe po vojakih ter čim cenejši delovni sili v službi nemškega vojaškega in civilnega gospodarstva. Premike prebivalstva so torej včasih načrtovali trenutni zmagovalci, spet drugič pa so bili spontana reakcija na vojne grozote. Po Evropi se je tako gibalo na milijone ljudi, in konec vojne, razpad nacističnega sistema ter grožnja ponovnih delitev osvobojenih ozemelj so iz te množice napravili problem, ki ga je bilo na prvi pogled nemogoče rešiti. Med seboj so se namreč pomešali prisilni delavci, vojni ujetniki, bivši taboriščniki, nemški, italijanski in drugi begunci z vzhoda, bežeči vojni zločinci in številni drugi ljudje, katerih motive za selitev bi težko racionalno razložili. (Marrus 2002) Številke, s katerimi se je skušalo opisati te množične premike, so nenatančne in pričajo o kaotični situaciji, saj se gibljejo med 12 do 30 milijoni razseljenih oseb.

Zavezniki so se zavedali, da lahko v Evropi pride do humanitarne katastrofe,

zato so 9. novembra 1943 na konferenci 44 narodov v Beli hiši ustanovili United Nations Relief & Rehabilitation Agency² (UNRRA). Kasneje se je temu seznamu pridružilo še osem držav, vse skupaj pa so se zavezale, da agenciji namenijo 2% nacionalnega prihodka iz leta 1943. (Questia Online Library 2006)

*Slika 1: Našitek z uniforme
Foto Jure Gombač*

UNRRA-ina naloga je bila zagotoviti ekonomsko pomoč evropskim narodom po koncu druge svetovne vojne ter repatriacijo in pomoč beguncem, ki so se znašli na ozemlju pod nadzorom zaveznikov. S pomočjo aktov in Kongresne listine so se odločili tudi temeljiteje opredeliti sam pojem »razseljena oseba« v dveh členih (Holocaust Encyclopedia 2006):

1. To so bile vse tiste osebe v Avstriji, Nemčiji in Italiji, ki so se v času objave tega dokumenta znašle zunaj svoje domovine zaradi posledic izbruha druge svetovne vojne,
2. in se niso mogle ali pa želele vrniti v domovino zaradi preganjanja ali strahu pred preganjanjem zaradi rase, vere ali drugačnega političnega mnenja. (Kaczmar 2006)

Od maja do septembra 1945 je ta organizacija vrnila na domove skoraj pet milijonov ljudi, skupaj pa je poskrbela, da se je iz njenih 700 zbirnih taborišč domov vrnilo več kot sedem milijonov razseljenih oseb. (Rude 2006) Skrbela je tudi za okoli milijon beguncev, ki se iz najrazličnejših razlogov niso želeli vrniti domov, ter za vse to porabila okoli štiri milijarde dolarjev. Poleg tega je nudila tudi socialno, ekonomsko in humanitarno pomoč skoraj 21 milijonom razseljenih oseb v Evropi. (Krill 2006)

Po številnih pogovorih in dogovorih s predstavniki Sovjetske zveze (SZ) je zahodnim pogajalcem postalo jasno, da Moskva kljub vključenosti v UNRRA ne zaupa delu mednarodnih organizacij na ozemlju, ki ga je nadzorovala, četudi so zadevne organizacije delovale na področju humanitarnih dejavnosti. Sovjetska zveza je tako postavila veliko pogojev, ki so bili za načrte zahodnih zaveznikov težko sprejemljivi. Znotraj UNRRA je Sovjetska zveza sodelovala predvsem pri vračanju svojih državljanov v domovino, na ozemlju, ki so ga zasedle njene čete, pa je imela svoj sistem repatriacije. (Marrus 2002) Ker je šlo za področje srednje in vzhodne

² Agencija Združenih narodov za pomoč in obnovo.

Evrope, kjer je bilo zaradi hudih spopadov uničenje izredno, so imeli odgovorni za ta projekt številne težave, ki so jih najbolj občutili prav repatriiranci.

Repatriiranci so se torej lahko vračali iz tujine preko zahoda ali pa vzhoda, od tega pa je bilo odvisno mnogo stvari, kot so recimo čas povratka, način transporta, oskrba na poti, izkušnje z lokalnim prebivalstvom, razmere v zbirnih taboriščih in včasih tudi postopek v domači repatriacijski bazi.

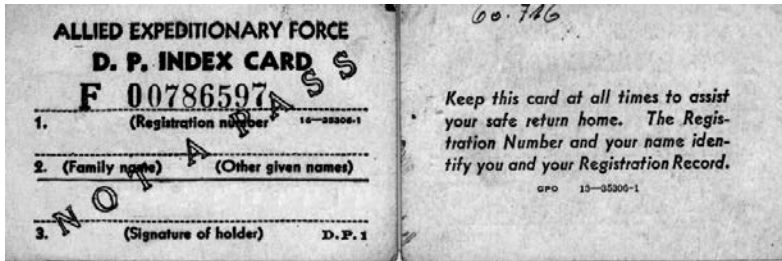
FEDERALNI OKVIR ZA ORGANIZIRANJE REPATRIACIJE V JUGOSLAVIJI

Z UNRRA so sodelovale tudi jugoslovanske oblasti. Vodstvo Demokratične federativne Jugoslavije je namreč na osnovi poročila Odseka za repatriacijo ocenilo, da je bilo med vojno v Nemčijo odpeljanih okoli 300.000 Jugoslovancev. Odsek za repatriacijo UNRRA – Jugoslovanska misija, je bil ustanovljen aprila 1945, vodil pa ga je g. Farber.

Na podlagi sodelovanja s to mednarodno organizacijo je bila v okviru Ministrstva za socialno politiko Demokratične Federativne Jugoslavije ustanovljena Državna komisija vojnih ujetnikov, prisilno odpeljanih delavcev, obsojencev in drugih, ki jih je okupator odpeljal iz Jugoslavije. (Čepič 1985: 232) Izvršni odbor te organizacije so sestavljale Jugoslovanske delegacije za repatriacijo iz tujine pri jugoslovanskih predstavništvih v tujini, ki so imele predsednika, sekretarja, delegata za konzularno-pravna vprašanja, delegata za kulturno-prosvetno delo in informativno službo, delegata za higieno in saniteto, delegata za utrjevanje delovnih odnosov in njihovo reguliranje, delegata za intendanturo in ekonomsko-finančna vprašanja, delegata za delo Rdečega križa in delegata za sindikate. Vsi ti ljudje skrbeli za naslednje naloge:

- * da v okviru UNRRA ščitijo interese Jugoslavije v vseh vprašanih repatriacije jugoslovanskih državljanov,
- * da v ta namen vzdržujejo preko Jugoslovanske vojne misije zvezo z zavezniškimi vojnimi oblastmi,
- * da sporazumno z jugoslovanskim konzularnim predstavništvom rešujejo vprašanja ugotavljanja pripadnosti repatriirancev, preverjanja njihovih dokumentov, evidentiranja in izdajanja vstopnih viz,
- * da pravočasno obveščajo štabe za repatriacijo o prihodu repatriirancev in smeri njihovega povratka,
- * da v soglasju z UNRRA in Zavezniškimi vojnimi oblastmi izvršijo organizacijo taborišč in taboriščnih odborov,
- * da vsakih 15 dni pošljejo Državni komisiji poročilo o svojem delu, še posebej pa o stanju in gibanju repatriirancev in to za vsako taborišče posebej. (AS

1822: 104, Upute za organizaciju rada i života u logorima jugoslovanskih repatriiranca u inostranstvu)

*Slika 2: Dovoljenje za potovanje za razseljene osebe
Vir: AS 1822*

Za delo v taboriščih za repatriirance naj bi bili izbrani le tisti, ki so »pridobili zaupanje naroda«, pa še to ne vsi. V tujini naj bi predstavljali Jugoslavijo, zato se je od njih pričakovalo udarniško delo noč in dan. Področij, na katerih naj bi se udejstvovali, je bilo ogromno, kot recimo oddelki, odseki, delavnice, kuhinje, delovne enote, sanitetna in higienska ekipa, prostovoljne skupine ... Pomembno je bilo tudi, da so se zavedali, s čim se bodo spopadali v taboriščih in kakšne ljudi bodo srečevali. V prvi vrsti je bilo treba imeti v mislih, da repatriiranci v tujini niso bili zadostno seznanjeni z dogodki v Jugoslaviji in z narodnoosvobodilnim bojem. Predvsem je bilo o tem treba podučiti vse tiste, ki so na delo v Nemčijo odšli prostovoljno. Med njimi naj bi bilo namreč mnogo takih, ki so podlegli močni sovražni propagandi. S tistimi, ki so bili prisilno izgnani, pa naj bi bilo problemov precej manj.

Drugi problem so bile obupne zdravstvene razmere. Med repatriiranci so bili težko bolni, pomanjkljivo oblečeni, fizično popolnoma izčrpani ljudje. Osebu je bilo še prav posebej naročeno, naj jih stalno spremljajo, jim bodo ves čas na voljo in jim izpolnijo vsako željo. Ljudem naj bi tako pokazali, kako željno jih pričakuje njihova domovina.

Treba je bilo tudi preprečiti eventualne nesporazume in nasprotja med pripadniki posameznih jugoslovanskih narodov. (AS 1822: 104, Upute za organizaciju rada i života u logorima jugoslovanskih repatriiranca u inostranstvu)

Delo komisije se je v začetku junija 1945 še natančneje opredelilo s »Pravilnikom o izvrševanju uredbe o organiziranju službe za repatriacijo vojnih ujetnikov, prisilno odpeljanih delavcev, internirancev in drugih«. Pravilnik je jasno določil, kdo so repatriiranci. Med slednje so spadali jugoslovanski državljani, ki so bili ob osvoboditvi kot žrtve vojne v tujini, med njimi vojaki bivše kraljevine Jugoslavije v nemškem in italijanskem ujetništvu, prisilno odpeljani delavci, politični preganjanci, vse prebivalstvo, ki je bilo pregnano s svojih domov, ter vsi tisti, ki so pod pritiski odšli na delo v Nemčijo ali na področja, ki jih je okupirala Nemčija. (Čepič 1985: 232)

Odsek za repatriacijo je v Zavodu za izredno nabavo Ministrstva za trgovino in preskrbo v Beogradu na osnovi izkušenj izoblikoval načrt za organizacijo transportov, ob upoštevanju dejstva, da v tujini obstajajo tri vrste taborišč:

1. V sprejemnih taboriščih, ki naj bi jih bilo po predvidevanjih UNNRA samo v Nemčiji preko sto, so zbirali razseljene osebe ne glede na narodnost in državljanstvo. Tam naj bi se našlo čim več Jugoslovanov, po možnosti iz istih »pokrajin«. Ko bi se jih zbralo okoli 500, bi se jih lahko poslalo v ...

2. rajonska taborišča, za katera je bilo značilno, da se tam nahaja preko 500 Jugoslovanov s svojim rajonskim odborom. Od tam naj bi repatriirance pošiljali naravnost domov, zato je bila ena od glavnih nalog rajonskega odbora najti sprejemno postajo na jugoslovanski meji, do takrat pa naj bi se temeljito popisalo vse člane transporta in njihovo prtljago.

3. ...ali v centralna jugoslovanska taborišča, kjer so bili samo jugoslovanski državljani. Takih naj bi v Nemčiji organizirali okoli deset, v njih pa bi se lahko zbralo tudi do 10.000 ljudi. Pri repatriaciji naj bi se odbor centralnih jugoslovanskih taborišč lotil podobnih nalog kot rajonski odbor. (AS 1822: 104, Upute za organizacijo rada i života u logorima jugoslovanskih repatriiranca u inostranstvu)

Na jugoslovanski strani so vojaško organizirani štabi za repatriacijo že začeli s svojimi dejavnostmi. Prva dolžnost štabov je bila, da so poiskali in uredili primerna počivališča za repatriirance, ki so morala biti opremljena po higienskih predpisih in imeti ločene prostore za bolnike. Prav tako so s pomočjo vojaško-teritorialnih poveljstev in mestnih oblasti poskrbeli za prehrano. Pomembno je bilo tudi delo zdravstvene službe, ki je izvajala zdravniške preglede repatriirancev in izločila vse tiste z nalezljivimi boleznimi. Administracija je popise vseh vračajočih se oseb pošiljala na Ministrstvo za socialno politiko v Beogradu, kjer je bila centralna kartoteka. Za repatriirance, ki so bili tuji državljani, so bile organizirane posebne sprejemne baze v Zemunu, Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. (Čepič 1985)

SLOVENIJA IN NJENA ORGANIZACIJA REPATRIACIJE

V Sloveniji so glede na direktive Državne komisije vojnih ujetnikov, prisilno odpeljanih delavcev, obsojencev in drugih ustanovili Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev za Slovenijo, ki je bil tesno povezan z odsekom za socialno skrbstvo pri predsedstvu SNOS. Njegov Oddelek za kolonizacijo, dekolonizacijo, repatriacijo ter izseljenstvo je že sredi leta 1944 začel pripravljati kader za potrebe Štaba za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev. Odgovorni so takoj pričeli z delom in pripravili načrt, kako voditi repatriacijo vseh oseb, »ki so se po štirih letih sovražnikovega terorja vračale preko Slovenije na svoje domove«. (AS 1822: 132, Navodila za repatriacijo v Sloveniji)

Na nižjih ravneh so bile ustanovljene Komisije vojnega področja za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev: za Štajersko v Mariboru, za Gorenjsko na Jesenicah in za Primorsko najprej v Trstu in nato v Pivki, kakor tudi okrožne komisije in zbirne baze. Komisije vojnih področij so bile 17. junija 1945 preimenovane v Odseke štabov za repatriacijo. (Gombač 1994) Notranjo repatriacijo sta organizirala Odseka za repatriacijo pri delegacijah pri predsedstvu SNOS v Beogradu in Zagrebu. Šlo je predvsem za Slovence, ki so bili z Gorenjske in Štajerske prisilno izseljeni v Srbijo, Bosno in na Hrvaško. »Pri tem so se lahko oprli na delo Odbora za Srbijo Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je že jeseni 1944 začel z zbiranjem podatkov o slovenskih izseljencev v Srbiji.« (Čepič 1985: 233)

Sodeč po vseh teh pripravah bi repatriacijo morale voditi Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS, a vse od konca vojne pa do začetka septembra 1946 je vse niti v rokah držalo Ministrstvo za notranje zadeve. Šele ukor Komiteja za socialno skrbstvo pri vladi FLRJ je prisilil Ministrstvo za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije, da je končalo poostren nadzor meja in ljudi ter svoja pooblastila predalo v roke Ministrstva za socialno skrbstvo. (AS 1931: 1440, Organizacija repatriacijske službe)

Štab za repatriacijo je po Sloveniji organiziral 36 sprejemališč, kjer so izvajali oskrbo, pregled in popis vračajočih se ljudi, nato pa so jih po večini poslali domov. Število baz se je spreminjalo glede na valove vračajočih se oseb. V okviru Komisije vojnega področja Maribor se je v Odseku za repatriacijo nahajalo deset baz in sicer

*Slika 3: Baragovo semenišče
Foto Žure Gombač*

Studenci pri Mariboru, Slovenska Bistrica, Dravograd-Bukovje, Slatina-Radenci, Maribor, Celje, Brežice, Zagorje, Viltuš in Zidani Most. Pod okriljem Komisije vojnega področja Jesenice je Štab za repatriacijo prav tako vodil deset baz: Jesenice, Gozd Martuljek, Kranjska Gora, Bled, Radovljica, Kranj, Škofja Loka, Kamnik, Domžale in Tržič. Na Primorskem je bilo 17 repatriacijskih baz: Postojna, Šempeter na Krasu, Tolmin, Vipava, Ilirska Bistrica, Divača, Kozina, Vrhpolje, Trst, Ajdovščina, Kobarid, Gorica, Bovec, Logatec, Planina, Rakek in Rajbelj. V Ljubljani so sprejemališča organizirali v Baragovem semenišču (glej sliko 3), Zgornji Šiški, Marijanišču, Lichtenturnu, pri Uršulinkah, v Frančiščanskem kolegiju, v Vajeniškem domu, v Zavetišču sv. Jožefa na Vidovdanski in na Kolodvoru. Na Dolenjskem je bila baza za repatriacijo nekaj časa v Črnomlju. (Gombač 1994)

KDO SO BILI REPATRIIRANCI, KI SO SE VRNILI V SLOVENIJO?

Čeprav so prihajajoče ljudi v bazah s pomočjo začetnih črk abecede formalno razdelili v pet različnih kategorij, OZNA³ pa je opredelila še nekaj dodatnih kategorij, položaj še zdaleč ni bil preprost. Številna poročila organov oblasti, spremembe pravilnikov, popravki in pa predvsem pričevanja so kazali, da se človeške usode ne da tako zlahka spraviti v birokratski okvir. Pod skupnim imenom repatriiranci so se namreč domov vračali prisilni in prostovoljni delavci iz Nemčije, Italije, vojni ujetniki, interniranci v delovna taborišča in taborišča smrti, zaporniki, izgnanci, bivši mobiliziranci v nemško vojsko, ekonomski migranti, ugrabljeni otroci, ljudje, ki so ob koncu vojne pobegnili v tujino in so se kasneje želeli vrniti, razseljene osebe, ki jim s pomočjo International Refugee Organisation (IRO) in »Zadnjega milijona«⁴ ni uspelo oditi čez morje ...

Iz številke v tem prispevku je razvidno, da so največjo skupino repatriirancev sestavljali ljudje, ki so bili med vojno prisilno izgnani na delo v nacistično Nemčijo in zasedena ozemlja. Sledili so jim interniranci, tem pa mobiliziranci v nemško vojsko ter ekonomski migranti. Večina tistih, ki je bila uvrščena v rubriko »ostali«, je po koncu vojne zbežala v tujino, a si je nato premislila in se vrnila.

Izseljenci, ki so se kot repatriiranci vračali v domovino, so v veliki večini imeli za seboj grozljive izkušnje. Poleg nasilnega ločevanja družin, naporega in nevarnega dela, katastrofalnih bivanjskih razmer, slabe prehrane, poškodb, bolezni, smrti

³ Odsek za zaščito naroda

⁴ Izraz »Zadnji milijon« se je uveljavil za vse tiste razseljene osebe, ki se po drugi svetovni vojni niso hotele vrniti v domovino. Šlo je predvsem za prebivalcev držav, ki so se po vojni začele zapirati v Vzhodni blok. Ti ljudje so ostali v zbirnih taboriščih UNRRA, po letu 1947 pa jih je International Refugee Organisation začela s svojo floto ladij razvažati po svetu.

svojih bližnjih, poniževanja, slabega ravnanja in nesmiselnega pobijanja so utrpeli tudi stalna zavezniška bombardiranja in boje ob koncu vojne. Podobno usodo so delili tudi taboriščniki. UNRRA-ina zbirna taborišča so bila tako kraj upanja, saj so pomenila prvi korak na poti v domovino. A ta pot je bila marsikdaj še dolga, nevarna in naporna. Prve nevarnosti so na povratnike prežale v taboriščih samih. Zaradi šibkosti in podhranjenosti so tam lahko zboleli za nalezljivimi boleznimi. Zaradi dolgotrajnega stradeža je bilo treba paziti na zmernost pri prehrani. Med čakanjem na povratek je bil tam prostor in čas za različno propagando. Tako so ponekod častniki francoske vojske poskušali novačiti fante v Tujsko legijo, Američani so spraševali, kdo bi šel na delo v ZDA (Žnidaršič in Kaplan 2003: 317), krožile so različne govornice o pomorih povratnikov v Jugoslaviji, ki so jih širili oficirji bivše jugoslovanske vojske, četniki in ustaši. (Žnidaršič in Kaplan 2003: 451) Če so se izgnanci nahajali v drugih delih Jugoslavije, na Hrvaškem, v Bosni ali v Srbiji, jih je ponekod nova oblast skušala prepričati, naj ostanejo kar tam. (Žnidaršič in Kaplan 2003: 462)

Repatriiranci so se morali tudi odločiti, ali se bodo vračali s transporti, ki so jih organizirali Angleži in Američani, ali pa bodo počakali, da pridejo enote Rdeče armade. Propaganda je znova odigrala svojo vlogo, saj so jugoslovanske oblasti v tem času večjo naklonjenost izkazovale Sovjetski Zvezi. Glede na zbrana pričevanja se je bolje godilo tistim, ki so se odločili za zahodne zavezniške sile, saj je bila oskrba pod poveljstvom Rdeče armade bistveno slabša, vojaki so velikokrat okradli vračajoče, potovanje pa je zaradi uničene infrastrukture v srednji in vzhodni Evropi trajalo dlje. (Žnidaršič 1995: 65) Izgnanci so se v tem primeru iz Nemčije večinoma vrnili skozi Poljsko, Češko in Madžarsko, v Jugoslavijo pa so vstopili pri Subotici.

Ko je prišel čas odhoda, so v številnih zbirnih taboriščih organizirali poslovilne slovesnosti, na katerih so bili prisotni tudi visoki vojaški in civilni predstavniki. (Žnidaršič 1995: 77) Nato se je potovalo predvsem z vlaki, in vlakovne kompozicije so bile po navadi »okrašene s cvetjem in zastavami, lokomotivin pisk pa je preglasilo petje in vriskanje.« (Žnidaršič in Kaplan 2003: 163) Vagoni so bili v večini primerov živinski, nekateri celo odprti. Kot prevozno sredstvo so služili tudi tovornjaki, včasih pa je bilo treba iti tudi peš. Pot domov je bila ne glede na prevozno sredstvo nevarna, ker so se transporti zaradi poškodovane proge ustavljali nad prepadi in se vozili »čez razmajane in napol podrte mostove«. (Završnik 1998: 81) Čez Donavo je vlak vozil čez most iz čolnov, da se je vse zibalo. (Žnidaršič in Kaplan 2003: 186) V železniških predorih se zaradi dima vlečnih lokomotiv ni dalo dihati. Na poti je prihajalo tudi do raznih tragičnih nesreč, ljudje so padali z vlakov, se na poti izgubili, poškodovali, obolevali, pa tudi umirali od naporov, izčrpanosti in bolezni. Proge in ceste so večkrat sproti popravljali, in prevoz je lahko trajal tudi več tednov. UNRRA je za prehrano na poti vsaki vlakovni kompoziciji priskrbela suho hrano, ki so jo potem repatriiranci sami pripravljali na postajah ali pa sredi polj, kjer je vlak čakal na zeleno luč. (Marinček 2001) Večkrat se je tudi zgodilo,

da so različne uniformirane skupine v tujini ali pa doma repatriirancem pobrale hrano, dele oblačil in drugo premoženje. (Žnidaršič 1995: 50)

Izseljenci so na poti od jugoslovanske meje do repatriacijskih baz lahko iz prve roke preverili vse informacije, ki so jih iz različnih virov dobili o domovini. Na vagonih vlakov, ki so jih prepeljali zadnji kos poti od Podrošče do Jesenic, so bili že zapisani pozdravi, kot recimo »Pregnanci, izmučena, toda svobodna domovina vas, trpine, pozdravlja.« (Žnidaršič in Kaplan 2003: 323) Na Jesenicah jih je pozdravljaj napis »Živela Titova Jugoslavija« in še nekaj podobnih gesel. V Kranju so vlake »očistili« slepih potnikov, ki so se nanje povzpeli med vožnjo. »To so bili vojvodinski Nemci, ki so pred prodiranjem Rdeče armade in JLA zbežali v Nemčijo, in nekateri drugi okupatorjevi sodelavci in hlapci.« (Marinček 2001: 132)

Večina je bila ob vstopu v domovino presrečna, njihove izkušnje v repatriacijskih bazah pa so bile različne. Nekaterim so bili popisi mučni in ponižujoči, drugim pa se niso zdeli nič posebnega, saj jim je bilo pomembneje, da so kaj toplega pojedli in se skopali. Zanimala jih je tudi »nova stvarnost«, ki so jo po bazah predstavljali v govorih, recitalih in partizanskih pesmih. (Žnidaršič in Kaplan 2003: 273)

V bazah je sicer vladal strog režim; stiki z zunanjim svetom so bili prepovedani, da bi se preprečilo širjenje nalezljivih boleznih, kot recimo tifus ali griža, verjetno pa tudi zaradi ohranjanja nadzora nad prišleki.

Kot je zapisal dr. Marjan Žnidarič v svojem prispevku o nemški mobilizaciji na slovenskem Štajerskem 1942–1945, so se »slovenski mobiliziranci v nemško vojsko ob koncu vojne zbirali v različnih zbirnih centrih in ujetniških taboriščih širom Evrope, od Skandinavije do Francije in Sovjetske zveze. Večina se jih je vrnila poleti in jeseni 1945, mnogi tudi še leta 1946, ni pa bilo tudi malo takih, ki so »vstali od mrtvih« šele nekaj let po vojni. V zavezniška zbirna taborišča vojnih ujetnikov v zahodni Evropi so poleti in jeseni 1945 prihajale jugoslovanske repatriacijske komisije, ki so sestavljale sezname povratnikov. Za tiste, ki so se vračali iz zahodne Evrope so bila vrata v domovino odprta na Jesenicah, za povratnike iz Sovjetske zveze pa v Subotici. (Žnidarič, Dežman in Puklavac 2001: 13–150)

V Jugoslavijo so se po drugi svetovni vojni vračali tudi številni t.i. ekonomski migranti, za kar si je v Sloveniji še posebej prizadeval oddelek za repatriacijo z ministrstva za socialno skrbstvo. Njegov cilj je bil »izslediti vse izseljene ljudi, jih spraviti v domovino, jim priskrbeti streho, prehrano, obleko, obutev ter poskrbeti za njihovo politično vzgojo, mladini pa posvetiti vso ljubezen in skrb, da bo spet občutila toploto doma in se bo zakoreninila v domovinska tla.« (Gombač 2002: 95) O možnostih za vrnitev v domovino so izseljence obveščali preko člankov v časopisju in akcij pisanja pisem svojcem in znancem v inozemstvu, izseljence v Avstriji pa so nagovarjali preko radijskih oddaj.

Ljudje so se vračali iz najrazličnejših držav sveta. Veliko, okoli 3000, jih je prišlo iz Švice (Čepič 1985: 235), Italije, Nemčije, Argentine, ZDA... Med njimi je bilo tudi 16.128 jugoslovanskih ekonomskih migrantov iz Francije, med katerimi je bilo kar 27, 5% Slovencev. (Šegvič 1953: 16) Za njihov prevoz so preko Jugoslo-

vansko-francoske komisije za repatriacijo organizirali francosko Ministrstvo za notranje zadeve in jugoslovansko veleposlaništvo v Parizu. Pri tem so se oprli tudi na Združenje Jugoslovancev v Franciji. Repatriacija 3.914 Jugoslovancev je bila ena od najboljše organiziranih in uspešnih. (Drnovšek 2001) Slovenci so po tej poti večinoma prispeli v repatriacijsko bazo Kamnik. Veno Pilon je pot ekonomskih migrantov, ki so se vračali iz Francije, popisal na dva načina: skozi svoj fotografski aparat⁵ (Pilon 2004) in pa v svoji avtobiografiji *Na robu*: » ... v valu navdušenja, ki je po osvoboditvi zajel jugoslovanske izseljence v Franciji, se jih je vrnilo v staro domovino kakih dva tisoč, med njimi največ Slovencev. Med povratniki, ki so odšli jeseni 1947, so se mnogi ponašali s precejšnjimi prihranki v tujini, bodisi da so bili delavci, obrtniki ali kmetje, marsikateri pa so se vračali tiho, revnejši kot so odšli z doma (op. a. glej sliko 4). Na domačih tleh so nas na Jesenicah sprejeli s pozdravnimi

*Slika 4: Veno Pilon, S povratniki, 1947.
Original je last Moderne galerije.*

⁵ Razstava Pilonovih fotografij s te poti je bila med 4. novembrom in 9. decembrom 2004 na ogled v Ljubljani, med 17. decembrom in 16. januarjem 2005 pa v Pilonovi galeriji Ajdovščina. Kustosinja razstave in avtorica spremnega besedila v katalogu je Lara Štrumej, urednica pa Irene Mislej.

govori, z godbo in malim prigrizkom. V Kamniku so nas prenočili v samostanu, za večerjo pa so nam postregli s čajem in z juho. Po zdravniškem pregledu so me izjemoma spustili, da sem nadaljeval svojo pot.« (Pilon 1965: 138)

NOTRANJA UREDITEV BAZ ZA REPATRIACIJO

Baze za repatriacijo v Sloveniji so bile vojaško organizirane ustanove, kjer je veliko vlogo igrala vojska, pa tudi milica, OZNA in politični komisarji. Sprejem in obravnavanje repatriirancev sta se izvajala po točno določenem programu, in za vsak korak je bilo odgovorno ustrezno osebje. V bazah pa so se glede na okoliščine in položaj v Sloveniji neposredno po koncu vojne ubadali tudi s številnimi organizacijskimi in drugimi problemi, zato je bila tudi veliko improvizacije. Skozi poročila različnih oddelkov posameznih baz lahko sledimo vztrajnim zahtevam po hrani, sanitetnem materialu, zdravilih, denarju, oblačilih, dodatnem osebju ... Razmere v bazah so bile zato zelo odvisne od sposobnosti ljudi, ki so tam delovali.

Komandir baze je svoje delo koordiniral s Štabom za repatriacijo in predvsem skrbel za stike z vojaško-teritorialnimi poveljstvi in mestnimi oblastmi. Skrbel je tudi za organizacijo prevoza repatriirancev domov in določal spremstvo. Politkomisar je bil prisoten pri vseh odločitvah, še posebej pri določanju kategorije repatriirancev. Skrbel je tudi za predavanja in politične ure. Ljudem, ki so se po dolgem času vračali v domovino, je moral razložiti »novo stvarnost« in kaj je nova Jugoslavija, saj so bili na tujem morebiti deležni sovražne propagande.

Sanitetni referent in njegova skupina so opravljali izredno pomembno nalogo diagnosticiranja bolezni pri posameznih povratnikih in preprečevanja širjenja nalezljivih bolezni. S pomočjo ambulante in higienske ekipe so izvajali dezinfekcijo in dezinsekcijo. Zdravnik in njemu podrejeno osebje je pogosto ugotovilo, da so povratniki bolni, tuberkulozni, podhranjeni in slabokrvni. Odpeljali so jih v vojaške in civilne bolnice. Intendant je skrbel za neovirano preskrbo s hrano, referent za socialno skrbstvo pa za stike s človekoljubnimi organizacijami, ki so prispevale prostovoljce in prispevke. Pisarniška ekipa je popisovala vse prihajajoče (glej sliko 5) in nasploh ustvarjala dokumentacijo o delovanju baz za repatriacijo. (AS 1822: 94, Okrožnica vsem odsekom in bazam v vednost)

Veliko repatriirancev, ki so izpraševalcem v bazah zveneli neprepričljivo, se je po prihodu iz baze domov moralo javiti na lokalni izpostavi UDBE.⁶ (AS 1822: 18)

Repatriirance so v bazi dvakrat razdelili na pet skupin, prvič glede na njihovo obravnavo v repatriacijski bazi in drugič glede na specifikko njihovega izгона ozi-

⁶ Uprava državne varnosti

Jure Gombač: Repatriacija v Slovenijo po koncu druge svetovne vojne

7. 2. 91. 1998

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Zn.	Prispevek, odzveno ime in ime (na posredovanju državljanov primatek)	Rokovano ime	Dolžnik	Ena odzvanja	Nazadovanost	Podoba in enostavnost	Isi korenine kosa	Vrsta poravnave	Količina	Količina	Količina	Združenost	Vrsta	Odblok	Enaj	Seri.	Opm.
1398		1016	Brezovec c Paj	Switser	slm.	dolžnik	Dolžnik	po III. listih.	15.8.41	Slavonija	zdravnik					1398	
1399		1014	Ljaka	Ljaka		dolžnik	Ljubljana	po IV. listih.	15.8.41	Slavonija	učitelj					1399	
1400		1010	Tarjavc	Ljaka		dolžnik	Dolžnik	po III. listih.	2.1.45	Ljaka	učitelj					1400	
1401		1014	Pavličev	Ljaka		dolžnik	Dolžnik		23.7.41	Prilivice	učitelj					1401	
1402		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1402	
1403		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1403	
1404		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1404	
1405		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1405	
1406		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1406	
1407		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1407	
1408		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1408	
1409		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1409	
1410		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1410	
1411		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1411	
1412		1014	Switser	Switser		dolžnik	Dolžnik		15.8.41	Switser	učitelj					1412	

Slika 5: Popisni list repatriirancev Vir: AS 1822

roma odhoda iz Jugoslavije. Glede na obravnavo v bazah so se skupine določale na naslednji način:

- * V skupino A so spadali aktivni oficirji, ki so se morali zbrati v bazi Baragovo semenišče.
- * V skupino B so prišli podoficirji, vojaki in civilisti, ki so prišli v poštev za mobilizacijo in so se po mesecu dni dopusta morali zgledati na Komandi svojega področja.
- * V skupini C so se znašli ljudje, ki so se lahko vrnili domov.
- * V skupino D so spadale osebe, ki se še niso mogle vrniti domov, ker še niso bile vzpostavljene prometne zveze.
- * V skupini E pa so bili vsi tisti, ki niso mogli domov in niso bili sposobni za delo. Za njih so poskrbeli predstavniki Ministrstva za socialno politiko, ki so jih namestili po zavetiščih, domovih za starostnike, otroke pa so dali v dečje domove. (Gombač 1998)

Repatriiranci so po razporeditvi v skupino ponavadi opravili dezinfekcijo obleke in osebno kopanje. Temu je sledil zdravniški pregled ter podrobno popisovanje oseb, za kar so bili na voljo posebni obrazci. Sledila je namestitev, od koder so ljudje glede na skupino, ki so ji pripadali, odhajali naprej.

Za posameznike in skupine z bolj problematičnim ozadjem so se v repatriacijskih bazah ravnali po navodilih OZNE, ki so bila razposlana v juniju 1945. Vse ujetе partizane-dezerterje so takoj poslali v dopolnilno VI. brigado, ki je delovala v okviru IV. armade v Škofji Loki. Sem so razporedili tudi vse tiste, ki so bili na prostovoljnem delu v Nemčiji. Nemški in italijanski vojni ujetniki so odšli v vojno-ujetniška taborišča prav tako v okviru IV. armade, Odsek za vojne ujetnike. Nemci in Volksdeutscherji⁷ so bili s spremstvom poslani v taborišče v Stražišču pri Ptujju. Vse Jugoslovane, ki so bili po mnenju oblasti v sovražnih vojskah, ustaše, četnike, domobrance, belo in plavo gardo in žandarje so kasneje zbirali v taborišču Šentvid pri Ljubljani. (Gombač 1995) V bližnji šoli so zbirali tudi Ruse. Vse tiste, ki se niso nameravali vrniti v domovino oziroma tiste, ki so bili prepeljani proti svoji volji, so namestili v taborišče v Kranju.

V bazah se je vstajalo ob 5.30, umivanje pa je bilo na vrsti ob 6.00. Sledila je razporeditev dela posameznikom in referentom do 6.30, nato pa poročilo o delu prejšnjega dne. Ob 7.00 se je dvigala zastava, sledil je zajtrk. Ob 12.00 je bilo kosilo in ob 19.00 po spuščanju zastave večerja. Do 21.00 so bile na vrsti razne dejavnosti z vojaško ali politično vsebino. Ob 22.00 je bil na vrsti počitek. (Gombač 1995)

Kar se tiče prehrane, je bilo konec leta 1946 v repatriacijski bazi na voljo naslednje:

⁷ Izraz, ki se je uveljavil za etnične Nemce, ki so živeli onkraj nemške meje. V času nacizma je označeval tiste v tujini rojene Nemce, katerih države so bile priključene Reichu, oni pa so zaprosili za nemško državljanstvo.

	Zajtrk	Dopoldne	Opoldne	Večerja
27.10.1946	kava, kruh, otroci mleko	juha krompir	pražen krompir, omaka, meso, otroci riž mlečni	pražena juha z makaroni
28.10.1946	kava, kruh, otroci mleko	juha meso	krompir, omaka fižol, meso, otroci mlečni makaroni	kisli fižol, meso konzerva, otroci gris
29.10.1946	kava, kruh, otroci mleko	juha meso	krompir, čebula, omaka, meso, otroci mlečni gris	kisli krompir v juhi, otroci praženi riž, jabolka
30.10.1946	kava, kruh, otroci mleko	juha meso	krompir, jabolčna omaka, meso,	pražena juha z grisom
31.10.1946	kava, kruh, otroci mleko	juha meso	krompir, omaka z korenjem, meso, otroci mlečni makaroni	pražena juha z makaroni, otroci pražen riž, jabolčni kompot

Slika 6: Jedilnik

Vir: AS 1822

PODATKI V ŠTEVILKAH

Računalniška obdelava podatkov iz popisov baz za repatriirance, ki so jo opravili v Arhivu Republike Slovenije, Oddelek II, je bila opravljena zlasti za potrebe določanja žrtev vojnega nasilja.⁸ Vendar se je s pomočjo ustreznih programov in prijaznega sodelovanja z njenimi snovalci dalo izluščiti številne zanimive podatke, ki kažejo na potek, dinamiko in posebnosti repatriacije na Slovenskem po drugi svetovni vojni. Na voljo so podatki o 107.630 Slovencih, ki so se takrat vračali domov. Te številke niso popolne, saj je marsikdo pripotoval skozi baze v ostalih delih Jugoslavije, od koder popisi niso prispeli do Slovenije, drugi pa se niso vračali s transporti. Včasih so repatriirance popisali v več bazah. Nekateri transporti tudi niso popisani, recimo transport Slovencev - ekonomskih migrantov iz Porurja, ki so se zbrali v britanskem taborišču Sennelager in so se leta 1946 vrnili domov.⁹

Iz podatkov, ki so na voljo, je razvidno število povratnikov glede na leto vrnitve (glej sliko 7).

Leto vrnitve	Število
Leto 1945	88.293
Leto 1946	10.172

⁸ Računalniška baza iz popisov baz za repatriirance je plod skupnega dela arhivistov Oddelka II Arhiva Republike Slovenije pod vodstvom mag. Metke Gombač in računalniškega oddelka Arhiva Republike Slovenije pod vodstvom Milana Bizjaka. Predstavlja izredno zanimivo gradivo in zajema številne podatke, uporabne za slovenska ministrstva, mednarodne organizacije, posamezne uporabnike, v zadnjem času pa so se zanje začeli zanimati tudi raziskovalci.

⁹ Dr. Ulrich Eumann je v zvezi s svojim starim očetom iskal informacije o tem transportu, a jih v AS žal niso našli.

Leto vrnitve	Število
Leto 1947	3.798
Leto 1948	1.695
Leto 1949	172
Po letu 1949	32
Brez letnice	3.486
Skupaj	107.630

Slika 7: Število repatriirancev glede na leto vrnitve
Vir: AS 1822

Zanimivo je tudi število repatriirancev glede na bazo povratka, kar kaže na raznolikost tokov razseljenih oseb, ki so jih vračali v domovino, pa tudi na nekatere značilnosti sistema repatriacije, ki ga je bilo mogoče prilagajati in spreminjati glede na okoliščine (glej sliko 8).

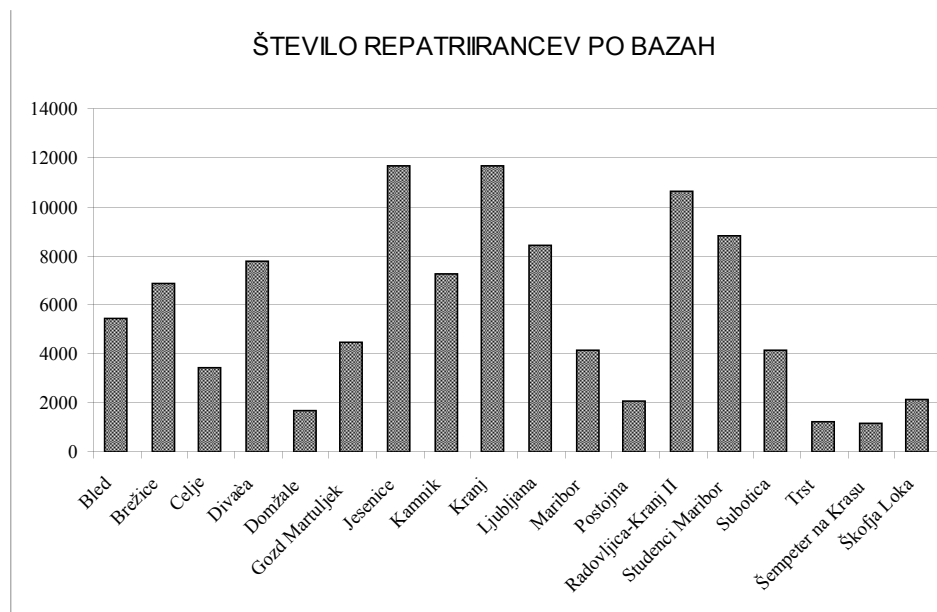
IME BAZE	ŠTEVILO REPATRIIRANCEV
Ajdovščina	196
Bela Crkva	125
Bled	5473
Bovec	21
Brežice	6856
Celje	3412
Divača	7758
Domžale	1654
Dravograd-Bukovje	2
Gorica	837
Gozd Martuljek	4502
Idrija	13
Ilirska Bistrica	182
Jesenice	11644
Kamnik	7244
Kobarid	82
Kozina	283
Kranj	11644
Kranjska Gora	23
Ljubljana	8428
Logatec	12
Maribor	4117
Petrovgrad	519
Planina	22
Postojna	2096
Radovljica-Kranj II	10644
Rajbelj	/
Rakek	17
Slatina Maribor	58
Studenci Maribor	8816

IME BAZE	ŠTEVILO REPATRIIRANCEV
Subotica	4165
Tolmin	308
Tržič	4
Trst	1244
Velika Kikinda	444
Vrhpolje	300
Zagorje	236
Šempeter na Krasu	1153
Šempeter pri Gorici	44
Škofja Loka	2131
Črnomelj	68
Ostalo	680

Slika 8: Seznam repatriirancev

Vir: AS 1822

Če si ogledamo baze, kjer je število preseglo tisoč povratnikov, lahko naredimo tudi krajšo primerjavo:

Razpredelnica kaže glavne tokove razseljenih oseb, ki so v Slovenijo prihajali tako z zahoda v baze Jesenice, Kranj, Radovljico, Gozd Martuljek, kot tudi z vzhoda preko Subotice v baze Maribor, Maribor-Studenci, Brežice ... Vendar pa lahko iz pričevanj in literature, ki je na voljo, hitro ugotovimo, da so se poti teh dveh velikih skupin med seboj pogosto mešale in prepletale.

Repatriiranci so bili po obrazcih administracije v repatriacijskih bazah spet

razdeljeni na pet glavnih skupin, ki pa niso imele nič skupnega s sprejemno skupino, ampak so bili ljudje vanje razvrščeni glede na način njihovega izгона oziroma odhoda iz Jugoslavije (glej sliko 9).

Način	Leto 1945	Leto 1946	Leto 1947	Leto 1948	Leto 1949	Po letu 1949	Skupaj
A. Prisilni izgon	37.393	1.000	470	126	12	8	39.009
B. Zapori in koncentracijska taborišča	25.188	605	118	33	1	6	25.951
C. Mobilizacija	12.771	3.735	569	101	4	3	17183
D. Ekonomski migranti	5.736	1.578	949	454	72	7	8.796
E. Ostalo	7.195	3.254	1.685	632	85	8	12.859

Slika 9: Število repatriirancev glede na vzroke ali načine odhoda iz domovine
Vir: AS 1822

Razpredelnica kaže zanimivo dinamiko vrnitev v domovino, saj so se povratniki ne glede na različne kategorije v največjem številu vračali leta 1945. Pri kategorijah A in B po koncu tega leta beležimo strm padec, kar kaže na to, da so le redki prisilni izgnanci in taboriščniki poleg povratka v domovino resno razmišljali tudi o drugih migracijskih možnostih. Pri kategorijah C, D in E pa število glede na naslednja leta pada počasneje, kar kaže na težjo odločitev in večje prizadevanje pri iskanju drugih poti. Nasprotujoče si informacije o stanju v Jugoslaviji, vedno bolj začrtana meja med obema blokoma, politika priseljevanja ciljnih držav, učinkovitost mednarodnih organizacij, kot sta bili IRO in CIME, razvitost migrantskih mrež itd. so odigrale svoje vloge.

Med zgoraj navedenimi povratniki je bila skoraj tretjina oseb, ki so bile mlajše od 18 let, kar priča, da je bilo prisilno izseljenih veliko družin in mladostnikov (glej sliko 10).

Mlajši od 18 let						
Leto 1945	Leto 1946	Leto 1947	Leto 1948	Leto 1949	Po letu 1949	Skupaj
27.813	2.341	1.237	632	85	8	32.116

Slika 10: Starost repatriirancev ob vrnitvi
Vir: AS 1822

REPATRIACIJA KOT MIGRACIJA!

Repatriacija Slovencev po drugi svetovni vojni je pomembno poglavje slovenske zgodovine, ki s svojim bogatim in dobro dokumentiranim naborom dogodkov lahko služi tudi kot odličen laboratorij za preizkušanje teoretskih predpostavk različnih

teorij migracij. Gre namreč za skupek najrazličnejših migracijskih tokov, ki so v izrednih razmerah, med prelomnimi dogodki, s pomočjo številnih mednarodnih in nacionalnih institucij domov prostovoljno ali prisilno vodili veliko število nasilno in prostovoljno izseljenih ljudi. Pomembno je poudariti, da se je to dogajanje odvijalo tako na makro ravni, saj so se repatriacijski migracijski tokovi razpredli po vseh celinah, kot tudi na mikro ravni, ko je svojo migrantsko zgodovino pisal vsak posameznik. Vmesne stopnje dogajanja so zapolnili napeti mednarodni odnosi, federacije in države s svojimi vojnimi travmami, humanitarne in druge institucije, migrantske mreže, gospodinjstva in družine ... (Massey 1998)

Če se s teoretskim pregledom začne pri »veliki zgodovini«, se je ob koncu druge svetovne vojne po Evropi premikalo ogromno število ljudi, tokovi pa so vodili v najrazličnejše smeri. Največje število razseljenih oseb se je vračalo domov, številni državljani Poljske, baltskih držav, Ukrajine, Jugoslavije, Nemčije, Italije in drugih držav pa so preko organizacij, kot so IRO (International Refugee Organisation) in CIME (Intergovernmental Committee for Migrations from Europe) odhajali na delo v ZDA, Avstralijo, Kanado, Izrael, Avstrijo, Belgijo, Brazilijo, Čile, Francijo, Nemčijo, Italijo, Luksemburg, Nizozemsko, Švico, Argentino, Kolumbijo, Kostariko, Dansko, Rodezijo, Nyassaland, Norveško, Novo Zelandijo, Paragvaj, Španijo, Švedsko, Južno Afriko in Venezuelo. (Fait 1999) Arhivi teh dveh organizacij so v Ženevi in zajemajo številne zanimive in do danes s slovenske strani le slabo raziskane vire. (Panjek 2001) Te tokove ljudi, ki so pomagali hraniti bodočo gospodarsko rast svojih novih držav gostiteljic, lahko obravnavamo tudi z vidika širjenja kapitalizma iz zahodnega jedra in vključevanja čedalje večjega dela zemeljske oble in njene populacije v ekonomijo svetovnega trga. (Castles in Miller 1998: 20) Glede na potrebe rastočih gospodarstev in zahtev moderne industrijske družbe po delovni sili je relevanten tudi marsikateri razmislek strukturalističnih analiz mednarodnih migracij. Te analize obravnavajo zaposlovanje delavcev iz tujine kot mehanizem, s katerim države rešujejo probleme, ki so se v gospodarstvu kopičijo zaradi pritiskov kapitalizma. Tako se je namreč dalo povečati proizvodnjo, zmanjšati ceno izdelkom, rasel je zaslužek. (Castles in Kosack 1972) To pa so dobri temelji za gospodarsko rast.

Vse razseljene osebe so se na svoji poti srečevale s številnimi formalnimi in neformalnimi mednarodnimi, federalnimi, nacionalnimi, regionalnimi, lokalnimi in drugimi institucijami, ki so bile v procesu repatriacije po drugi svetovni vojni posrednice interesov svojih ustanoviteljev. Goss in Lindquist poudarjata, da so migrantske institucije strukturni dodatek migracijskim mrežam, in kot take igrajo odločilno vlogo pri mednarodnih premikih prebivalstva. Institucije namreč preko zakonov in pravil ter preko specifičnih dejavnosti skrbijo za to, da se uveljavljajo interesi tistih, ki so jih ustanovili in jih vodijo. (Goss in Lindquist 1995) Če si oglemdamo verigo institucij, ki so skrbele za vrnitev razseljenih oseb slovenske narodnosti v domovino, lahko sledimo celi vrsti različnih, včasih celo nasprotujočih si interesov. Čeprav drži ocena, da so UNNRA, Rdeči križ in nacionalne institucije

repatriacijo v Evropi po drugi svetovni vojni vodili uspešno, (Urquhart 1996) je kljub temu sredi leta 1947 kot posledica teh razhajanj še vedno ostajal nerešen problem »Zadnjega milijona«, v številnih državah je prihajalo do množičnih aretacij in celo pobojev repatriirancev in drugih vrnjenih oseb,¹⁰ ponekod so za določene kategorije vračajočih se meje ostale zaprte.

V zvezi z institucijami lahko omenimo tudi z njimi povezano podkupovanje. Stražarji v zbirnih taboriščih so ob prepovedanih odhodih v mesto pogosto lahko pogledali čez prste. Čez nekatere državne meje je bilo treba najeti vodnike. Uradniki vseh vrst so zamižali na eno oko in spuščali ljudi naprej brez potrebnih dokumentov. Podkupovalo se je ameriške oficirje, ki so vodili transporte, angleške policaje, ki so transporte spuščali čez meje (AS 1932: 1440, Poročilo zveznega oficirja v Podrošci), vojake Rdeče armade, da so transporte pustili pri miru...

Integralni pristopi k raziskovanju migracij so migracijske mreže in razširjeno družino prepoznali kot posrednike med makro in mikro ravno. Kot empirični predmet, umeščen med posameznikom in družbo, sta ti dve mikrostrukturi vsaj na prvi pogled premostili prepad med družbeno in individualno ravno analize. (Goss in Lindquist 1995)

Razpoložljivi viri o repatriaciji Slovencev po drugi svetovni vojni potrjujejo pomembno vlogo družine in z njo povezanih migrantskih mrež. Družina je bila eden od najpomembnejših dejavnikov pri povratku v domovino, bodisi kot migracijska enota, znotraj katere se je potovalo, bodisi kot središče prizadevanj za ponovno snidenje družinskih članov v domovini. Družine so pri tem izkoriščale svoj položaj posrednika med posameznikom in družbo in sodelovale tako z mednarodnimi institucijami in vpletenimi državami, kot tudi spodbujale aktivnosti in podjetnost posameznih družinskih članov. Sezname repatriacijskih baz zajemajo vračajoče se družine in preživele družinske člane, pisma in poizvedbe pričajo o mrtvih, govorijo o uspešnih in neuspešnih iskanjih pogrešanih. Dokumentacija priča o naporih, da bi se ponovno združile razkropljene družine. Še posebej veliko truda so vložili v iskanje in povratek otrok kot najranjivejšega dela družine, saj nam pregled letnic rojstva pove, da je bila med povratniki kar tretjina mlajša od 18 let. Pričevanja govorijo o težkih preizkušnjah, ki so jim bile družine izpostavljene v izgnanstvu, o uspešnih in neuspešnih stikih z različnimi institucijami, naporih vrnitve in težavah ob ponovnem vključevanju v normalno življenje. Stresne razmere med vojno v povezavi z repatriacijo so seveda pogosto vplivale na preseljene družine, utrdile vezi

¹⁰ V ta kontekst prav gotovo sodijo tudi poboji domobrancev in nekaterih slovenskih mobilizirancev v nemško vojsko po drugi svetovni vojni v Sloveniji. Sicer pa to poglavje slovenske zgodovine le težko štejemo za repatriacijo. Šlo je za dogajanje, ki je potekalo vzporedno z repatriacijo, a ga je oblast popolnoma drugače načrtovala, in je imelo povsem določen cilj, ki ni bil humanitarne narave, zato so s tem povezane naloge izvajale povsem specifične institucije in organizacije. Rezultata te operacije prav tako ne moremo šteti kot povratek v domovino, saj za te povratnike ni bilo pripravljenega mesta v družbi, temveč je šlo za kaznovanje oziroma maščevanje. Potemtakem gre za samostojno dogajanje, ki presega migracijske pojave.

med njimi, jih spremenile v edinstveno migracijsko enoto. Kot taka se je družina, če so okoliščine to dovoljevale, izzivov migracije lotevala strateško, organizirano, taktično, družinski člani so si porazdelili delo in naloge, se medsebojno ščitili, skrbeli za ekonomijo preživetja, pomagali drug drugemu, da so preživeli v težkih razmerah. (Stark in Levhari 1982) V veliko primerih je bila družina vir zavetja, tolažbe in je nudila možnost žalovanja. Preko migracijskih vezi med sorodniki, prijatelji, sonarodnjaki so se te povezave in dejavnosti širile tudi v širšo izseljensko skupnost in pripomogle k varnejšem povratku domov. (Boyd 1987)

Praktične potrebe po čim cenejši delovni sili v službi nemškega vojaškega in civilnega gospodarstva so med vojno botrovale nastanku povsem specifičnega izseljenskega trga. (Borjas 1987) Privlačnost države gostiteljice je nadomestila groba prisilna selitev, edini pričakovani dobiček, ki so si ga prisilni migranti na suženjskem delu v Nemčiji želeli, pa je bil preživeti in oditi na varno, po možnosti v domovino. Ta motivacija je postalo tudi glavno gonilo repatriacije, ki je bila prav zato tako uspešna.

Še vedno pa je najbolj zanimiv prav posameznik, ki se kot izseljenec in repatriiranec s svojo migrantsko zgodovino (Boyle et al. 1998) upira racionalnemu teoretiziranju in nas prav zato stalno postavlja pred nove izzive.

Vsi ti teoretični razmisleki utrjujejo predpostavko, da je repatriacija specifična migracija, ki ima z drugimi migracijami številne skupne točke, vseeno pa se zaradi povezanosti s pomembnimi zgodovinskimi dogodki, političnimi odločitvami in ekonomskimi razmerami od njih tudi razlikuje. Ker gre za dogajanje, ki sledi vojnam, izgonom, nedokumentiranim prehodom meje, je čustveni naboj tukaj lahko še posebej močan. Široka paleta najrazličnejših čustev, ob katerih je še dandanes težko ostati neprizadet, je značilen in poseben element repatriacije, tudi tiste slovenske po drugi svetovni vojni.

»EKONOMSKE« MIGRACIJSKE POLITIKE IN VRAČANJE

Marina Lukšič - Hacin

MIGRACIJSKE POLITIKE V DRŽAVAH ZAHODNE EVROPE

Konec petdesetih let so države članice Evropske skupnosti oživljale svoja gospodarstva. Potreba po delovni sili se je močno povečala, zato se je začelo aktivno spodbujanje priseljavanja in organizirano iskanje delovne sile po drugih evropskih državah.¹¹ Od šestih držav Skupnosti je bila sprva izjema le Italija, ki je bila najprej država izseljevanja in ne priseljavanja, in je šele pozneje postala cilj množičnih priselitev. Po drugi strani je v gospodarsko manj razvitih evropskih državah nastal presežek delovne sile, kar je še dodatno spodbudilo ljudi, da so si delo iskali v tujini. Slovenija, takrat del Jugoslavije, je bila kot okolje izseljevanja prav tako vpeta v te procese. »Prej ekstenzivno zaposlovanje ali zaposlovanje v večjem številu, kot je bilo potrebno, se je spremenilo v intenzivno zaposlovanje ali v zaposlovanje v okviru realnih potreb. Tedaj je prišlo do viška delovne sile, ki si je iskala delo na tujem. Ponovila se je stara zakonitost izseljevanja, vendar tokrat v drugačni obliki kot nekoč. Izseljevanje ali začasno zaposlovanje v tujini je dobilo organizirane oblike.« (Stare 1977: 113)

Pospešena povojna akumulacija kapitala v državah zahodne Evrope, ki je med drugim omogočila prestrukturiranje evropskega gospodarstva, je bila v veliki meri rezultat dela gostujočih delavcev oziroma priseljencev. Za migracijske politike držav zahodne Evrope se je uveljavila oznaka liberalistične (Klinar 1985: 6) oziroma neoliberalistične. (Mesić 1993: 672) Šlo je za politiko odprtih vrat za priseljavanje, postopno oblikovanje (nacionalnih) migracijskih politik v širšem pomenu besede¹² in iskanje skupnih stališč do novega priseljavanja med državami članicami EGS, pozneje EU.

¹¹ »Gospodarski boom se je začel s šestdesetimi leti; z velikimi potrebami po tujih delavcih so se javile Švica, Francija, ZR Nemčija in dežele Beneluksa. Hkrati pa smo priča novim pojavom v Zahodni Evropi: glavni uvoznik delovne sile je tokrat Evropska gospodarska skupnost, glavni izvoznik pa ravno dežele zunaj te skupnosti. Okoli 70 odstotkov gostujočih delavcev danes dela v državah EGS, prihajajo pa iz držav, ki niso članice. Članstvo in nečlanstvo bolj ali manj sovpadata z razvitostjo in nerazvitostjo.« (Rupnik 1972: 36)

¹² Migracijska politika v širšem pomenu besede vključuje tako emigracijski kot imigracijski vidik. Slednji zajema nadzor števila priselitev v državo, regulacijo gibanja priseljencev

V tem času se je v evropskih državah uveljavil t. i. model gostujočih delavcev. »Koncept gostov-delavcev je po svoji kulturološki konotaciji prav nacionalni koncept, ker se pod tem razume avtomatična vrnitev migrantov v državo, iz katere prihajajo, brž ko njihova delovna sila »gostitelju« ne bo več potrebna.« (Mesić 1993: 672) V državah zahodne Evrope so bili tako vzpostavljeni pravno-politični okviri, ki so na različne načine spodbujali krožno migracijo ali migracijski krog ali »rotirajočo migracijo«, kot jo imenuje Mesić (1993: 672). Klinar dodaja, da so imele države gostiteljice glavno vlogo pri uveljavljanju takšne (krožne) migracijske politike, države izseljevanja pa so jo podpirale, saj so si prizadevale za uveljavljanje alternativ izseljevanju, za različne načine sodelovanja s svojimi izseljenci oziroma zdomci, za zaščito tistih kategorij izseljencev, ki so ohranili prvotno državljanstvo, za ohranjanje izvorne etnične identitete in nenazadnje tudi za vrnitev izseljencev – za povratništvo. (Klinar 1990: 320) Klinar glede povratnikov izpostavlja, da so emigrantske države bile »zainteresirane za vračanje svojih emigrantov s kvalifikacijami, znanji, kapitalom,« medtem ko »imigrantske države vračajo predvsem negativno selekcionirane remigrante, neuspešne, neprilagojene. Nacionalni interesi razvitih imigrantskih držav prav tako prevladujejo pri iskanju razvojnih alternativ mednarodnim migracijam.« (Klinar 1993c: 664)

Navidezno enoten model se je pomembno razlikoval vsaj v treh različicah, ki so jih evropske države uveljavile v praksi v odnosu do priseljevanja, predvsem pa pozneje do samih priseljencev in njihovih pogojev za vsakodnevno življenje: model tujih delavcev (*travailleurs étrangers* – Francija), model gostujočih delavcev (*Gastarbeiter* – Nemčija) in švedski model priseljencev (*invandrare*).¹³ Poimenovanja že sama po sebi nakazujejo različne državne strategije do priseljencev oz. začasnih delavcev. Te razlike so zlasti očitne pri naturalizaciji in integracijski politiki. V nekaterih državah je bila naturalizacija za priseljence dolgotrajnejša ali celo nemogoča, v drugih je bila nedosegljiva tudi za njihove potomce, v tretjih državah pa je bila naturalizacija sicer nadzorovan in pogojevan, a priseljencem relativno prijazen proces, državljanstvo pa dostopno.

Zgodovina priseljevanja po drugi svetovni vojni in politika podeljevanja državljanstva kažeta velike razlike med francoskim, nemškim in švedskim modelom. Nemčija je država z velikim številom priseljencev, hkrati pa je znana po tem, da je bilo v njej v preteklosti zelo težko pridobiti državljanstvo (če nisi bil nemškega porekla), in to ne le za prvo generacijo priseljencev, ampak tudi za njihove potomce.¹⁴ Francija sodi med države, kjer je bilo državljanstvo za priseljence dosegljivo

med državami članicami EU, politiko povratništva, odnos do naturalizacije, integracijsko politiko, begunsko politiko in azilno politiko. To področje je danes, zaradi razlikovanja med t. i. notranjo (med članicami EU) in zunanjo migracijo (med članicami in nečlanicami), na ravni EU še bolj kompleksno.

¹³ Več o tem glej Lukšič-Hacin 1999.

¹⁴ Po dogovoru med državami EU je bil v Nemčiji sprejet nov zakon o državljanstvu (2000), ki je omilil pogoje naturalizacije. Možnosti dvojnega državljanstva so omejene na izjemne situacije, v katerih se lahko znajdejo otroci, rojeni v Nemčiji, a se morajo med osemnajstim

pod določenimi pogoji in v daljšem časovnem obdobju,¹⁵ medtem ko za potomce priseljencev, rojene v Franciji, ni bilo težav, in so državljanstvo pridobili samodejno. Leta 1994 se je to stanje deloma spremenilo, a Francijo še vedno lahko uvrščamo med države, relativno naklonjene naturalizaciji; Francija dopušča tudi možnost dvojnega državljanstva. Švedska se je po drugi svetovni vojni v dveh desetletjih iz enojezične in etnično homogene družbe spremenila v večjezično in etnično izredno pestro okolje. (*Immigrants in Sweden* 1994) Zakonske spremembe iz leta 1975, ko je bil multikulturalizem uveden v migracijsko politiko, so vplivale tudi na podeljevanje državljanstva. Na Švedskem se je uveljavil t. i. multikulturni tip državljanstva. Pri tem tipu je državljanstvo lahko dostopno, četudi vodi v dvojno državljanstvo, kakor priča praksa na Švedskem. Čas naturalizacije za Skandinavce je dve leti, za ne-Skandinavce pa pet let. Otrokom priseljencev, ki so rojeni na Švedskem, državljanstvo ni samodejno podeljeno. Zanj morajo samo zaprositi, se pravi, da morajo izraziti željo po švedskem državljanstvu. (*Immigrants in Sweden* 1994; Castles, Miller 1993: 39–40, 218–230) Ta formalnost se lahko dozdeva ovira na poti do državljanstva, po drugi strani pa jo je mogoče razlagati tudi kot spoštovanje pravice posameznika, da se sam odloči za državljanstvo, ki ga bo imel. V letu 2001 je bil sprejet nov zakon, ki še jasneje opredeljuje odnos do dvojnega državljanstva in ga dovoljuje.¹⁶ Prav tako daje možnost, da lahko otroci pridobijo švedsko državljanstvo ne glede na državljanstvo staršev. (*Swedish Citizenship* 2005: 10)

Analize statističnih podatkov o podeljenih državljanstvih v preteklosti nam kažejo pomembne razlike med Nemčijo na eni strani in Francijo in Švedsko na drugi strani. Castles (1998: 239) navaja, da je bila po stopnji naturalizacije v letu 1988 Švedska takoj za Avstralijo, ki je imela najvišjo stopnjo. Francija je bila po stopnji naturalizacije nekje v sredini med evropskimi državami, Nemčija pa prav na repu. Podobno velja za leto 1995, ko se je Švedska po stopnji naturalizacije uvrstila na tretje mesto, za Nizozemsko in Avstralijo (vse tri po višini stopnje izrazito izstopajo), Francija v sredino, Nemčija pa ponovno na zadnje mesto z najnižjo stopnjo naturalizacije. Nemčija v primerjavi z drugimi evropskimi državami v tem

in triindvajsetim letom odločiti za eno od obeh. »Leta 2000 pa je Nemčija sprejela nov zakon o državljanstvu in z njim precej omilila svojo naturalizacijsko politiko. Nov zakon daje priseljencem možnost, da za državljanstvo zaprosijo (že) po osmih letih bivanja v Nemčiji (ob izpolnjevanju ostalih pogojev). Prej je bil pogoj petnajst let. V nasprotju s starim zakonom je po novem nemško državljanstvo avtomatično podeljeno tudi vsem otrokom, rojenim v Nemčiji, katerih starši nimajo nemškega državljanstva, če vsaj eden od staršev zakonito prebiva v Nemčiji najmanj osem let in ima pravico do bivanja (*Aufenthaltsberechtigung*) ali pa že tri leta neomejeno dovoljenje za bivanje (*Aufenthaltsurlaubnis*) ...« (Bešter 2002: 5)

¹⁵ Priseljenci iz držav, ki so bile nekdanje francoske kolonije so bili v posebnem položaju.

¹⁶ Državljanstvo se lahko pridobi z rojstvom, posvojitvijo, poroko, naturalizacijo in notifikacijo. Dvojno državljanstvo je predvideno v primerih, ko gre za švedske državljane, ki želijo pridobiti drugo državljanstvo, in ni potrebno, da se staremu državljanstvu odpovedo, razen če tako ne zahteva država, ki podeljuje novo državljanstvo. Enako je predvideno za ljudi, ki prosijo za švedsko državljanstvo. Staremu državljanstvu se ni potrebno odreči. (*Swedish Citizenship* 2005: 10)

letu izrazito izstopa navzdol. Navedeno dodatno potrjuje, da je bilo v Nemčiji zelo težko pridobiti državljanstvo, če priseljenec ni bil nemškega porekla.¹⁷

Vzroki razlik pri pogojih naturalizacije v omenjenih državah so povezani z (zgodovinsko pogojenimi) razlikami v percepcijah naroda tako na teoretsko konceptualni in normativni ravni kot v vsakdanjem življenju. Castles (1998: 43) ugotavlja, da se je v Franciji uveljavil t. i. republikanski model naroda, v Nemčiji etnični model naroda in na Švedskem multikulturni model naroda. Pomembna razlika med njimi je v odnosu do manjšin, drugačnosti, tujcev-priseljencev oziroma priselitve in s tem tudi do (ne)vračanja ljudi v izvorna okolja. Medtem ko prvi model dopušča asimilacijo in vključevanje manjšine, jih drugi izključuje,¹⁸ tretji pa pod določenimi pogoji združuje večino z različnimi manjšinami, ki naj bi jih model delno integriral, hkrati pa bi omogočal kulturno heterogenost in enakopravnost.

Liberalna migracijska politika, po kateri so se ravnale države zahodne Evrope do naftne krize 1973/74, je bila izraz in seštevnik nacionalnih migracijskih politik. (Mesić 1993: 672) Glede oblikovanja skupnih stališč v migracijski politiki držav zahodne Evrope na normativno deklarativni ravni je bilo prvi mejnik leto 1957, ko je bila ustanovljena EGS in je bila podpisana Rimska pogodba. (Pravni red in dokumenti 2005) Deset let pozneje je bil znotraj Evropske skupnosti uresničen dogovor (Mesić 1989: 10–15), s katerim se je vzpostavil skupni trg delovne sile, kar je pomenilo svobodno selitev in enakopravnost pri zaposlovanju državljanov članic EGS v drugih državah EGS. S sprejemom sporazuma o notranjih migrantih se je položaj zunanje migracije slabšal in zaostroval, za notranjo migracijo pa je vprašanje državljanstva začelo izgubljati pomen.

Do sedemdesetih let je v Evropi potekalo množično preseljevanje z juga proti severu. »Računajo, da je danes v državah zahodne Evrope zaposlenih približno 9 milijonov tujih delavcev. Zakonitosti tega gibanja kažejo, da se nekvalificirana delovna sila seli na relaciji jug–sever, visoko strokovna pa na relaciji vzhod–zahod.« (Stare 1974: 84) Z naftno krizo je prišlo do ukinitve liberalne migracijske politike in do »sistemsko izraženega radikalnega obrata v migracijski politiki imigrantskih držav« (Mesić 1989: 11) v smeri zaustavljanja nadaljnega pritoka tuje delovne sile. Tedaj se je izkazalo, da model migracijskih tokov ni deloval samodejno. Pokazala se je neučinkovitost modela gostujočih delavcev, ki je predpostavljal, da se bodo delavci po začasnem delu v tujini vrnili nazaj v izvorno okolje. Vsa nadaljnja mi-

¹⁷ Torej bi lahko sklepali, da je znaten delež prebivalcev brez državljanstva v Nemčiji 'kumulativne' narave in zajema pretežen delež priseljencev za razliko od Francije, kjer je potekala naturalizacija priseljenih, in še bolj od Švedske, kjer je bila naturalizacija še intenzivnejša od francoske. Število priseljencev v sedanosti je v teh dveh državah relativno bolj 'svež' rezultat novih priselitev kot pa v Nemčiji, kjer je število še danes kumulativne narave.

¹⁸ Lahko bi rekli, da ta model v preteklosti ni dopuščal niti možnosti popolne asimilacije, saj je izključeval možnost naturalizacije za ne-etnične pripadnike. Spominja na politiko ZDA v preteklosti in na stališča zagovornikov t. i. modela anglo-konformnosti, ki je določenim manjšinam pripisoval naravno nesposobnost za asimilacijo. Več o tem v Lukšič-Hacin 1995.

gracija je bila v celoti pogojena z (diferenciranimi) potrebami gospodarstva po delovni sili v državah, kamor so se ljudje (delavci) priseljevali.¹⁹ Aktualna migracijska situacija pa je odvisna od trga dela, pravnega statusa, vračanja in reintegracije ter socialno-pravnega položaja priseljencev in njihovih potomcev.

Po letu 1973/74 je število priseljencev naraščalo le še zaradi združevanja družin, rojstev in ilegalne migracije. Nastopil je čas t. i. družinske imigracije, ki je že bila del nove politike, usmerjene v integracijo priseljencev v novo okolje. Za priseljence, ki so ostali, je nastopil čas »integracijske migracijske politike.« (Klinar 1985: 14)²⁰ Navidezno ločena vidika sta se v praksi prepletala in pogojevala, saj naj bi združevanje družin spodbujalo učinkovitejšo integracijo priseljencev v novo okolje.²¹

Za evropske migracije v osemdesetih letih se je uveljavil izraz »migracije v kriznih razmerah.« (Klinar 1985) Neoliberalistično migracijsko politiko iz šestdesetih in začetka sedemdesetih let je zamenjala politika integracije. Priseljivanje je postalo selektivno in omejeno, zajemalo je tudi priseljivanje zaradi vojnih razmer in iz političnih razlogov, t.j. begunstvo in azilantstvo. Vzporedno so se pojavile številne prisilne remigracije. Prisilna remigracija je lahko posredna ali neposredna. Povezana je z izdajanjem ali zavračanjem začasnih delovnih dovoljenj, z zapleti pri pridobivanju pravic socialnega zavarovanja, omejevanjem pravic, diskriminacijo, brezposelnostjo in grožnjami. (Klinar 1985: 14) »Upoštevati moramo številne spremembe, ki so po 1973. letu nastopile v njihovem življenju. Prechal je krožni tok njihovih migracij in ostala jim je samo izbira, ali se za trajno vrniti domov ali pa ostati v tujini za nedoločen, vendar daljši čas. Mnogim pa tudi ta izbira ni bila dana; iz različnih vzrokov so se morali vrniti domov, ker so izgubili svoja delovna mesta, v razmerah naraščajoče brezposelnosti pa niso imeli perspektiv za kakršnokoli zaposlitev. Zahodnoevropski kapital je brez milosti opravil selekcijo med tujimi delavci: dobre delavce je zadržal, slabe (nekvalificirane, bolne, itd.) pa poslal

¹⁹ Glede na duh časa, o katerem govorimo, in na status, ki so ga zadevni posamezniki imeli, bi bilo točneje reči, da so se priseljevali delavci in ne ljudje.

²⁰ Za izbrane priseljence se začne čas vključevanja v družbo priselitive in ponovno lahko govorimo o treh modelih (tokrat) integracijske politike. Castles govori o modelu diferencirnega izključevanja (Nemčija), modelu asimilacije (Francija) in modelu multikulturalizma (Švedska). Modeli se pomembno razlikujejo v odnosu do življenja priseljencev in njihovih potomcev na ravni vsakdanjega življenja, v odnosu do njihovih družtev, do ohranjanja njihovih kultur in jezikov, do izobraževanja otrok, do socialnih in političnih pravic itd. (glej Castles, Miller 1998: 244–250) V procesu oblikovanja skupne (i)migracijske politike EU so bila v nacionalne politike posameznih držav vključena načela multikulturalizma, toda to področje je še vedno v pristojnosti držav članic, in odločitve, sprejete na ravni EU, so zgolj priporočila o zelenih državah. Obravnavanim trem politikam pa je skupno dejstvo, da se osredotočajo predvsem na integracijski vidik. V ospredju so vprašanja o učinkoviti integraciji priseljencev, ki zakonito bivajo v državi že dlje časa, regulacija in omejevanje dotoka nove delovne sile oz. novih priseljencev in begunska problematika – zagotavljanje pomoči in zaščite beguncem ter žrtvam vojnega nasilja, državljanske vojne ali političnih preganjanj in prevratov. Priseljivanje v države se dovoli iz razlogov, dogovorjenih na ravni EU: združevanje družin, študij, delo, humanitarni razlogi.

²¹ Več o tem v Lukšič-Hacin 1995.

nazaj v države, iz katerih so prišli. Hkrati s tem, da ne dovoljuje prihajanja novih delavcev iz držav, ki niso članice EGS, pa je na razne načine omogočal združevanje družinskih članov tistih tujih delavcev, katere je zadržal – in s tem prihaja do nove rezervne armade tujih delavcev, predvsem pa do cenene ženske delovne sile...« (Pogačnik 1984: 118)

V kriznih razmerah se je pokazalo, da je priseljevanje v konfliktu z obstoječo ideologijo nacionalne države, ki je utemeljena na ideji o kulturni in politični homogenosti. (Castles, Miller 1993: 13–14) Model začasnih delavcev (seveda model, ki bi deloval tako, kot je bil zamišljen: izselitev–priselitev–vrnitev) se je tako izkazal za enega redkih načinov dotoka delovne sile iz drugih (nacionalnih) držav, ki ni bil v ostrejšem nasprotju z ideologijo nacionalne države; z ekonomskega vidika je slednjo pravzaprav dopolnjeval, saj je zagotavljal delovno silo (ljudi) na podhranjenih področjih ob predpostavki, da bo ta tuja delovna sila (ljudje) nekoč tudi odšla.

Z nastopom naftne krize v sedemdesetih letih se je tok priseljevanja zaustavil; začelo se je krizno obdobje. Začeli so se tudi pritiski na priseljene delavce, naj se vrnejo – govorimo o prisilnih remigracijah. Edini možen način priseljevanja v osemdesetih letih, če zanemarimo izjemne primere, je bilo združevanje družin, ki je bilo del strategije integracijske politike. Vzporedno se je večalo tudi priseljevanje iz humanitarnih razlogov. Države članice EU so postavljale različne pogoje za življenje in delo priseljencev in izvajale različne azilne politike in politike do beguncev, so se pa postopno usklajevale.

V procesu oblikovanja skupne (i)migracijske politike v Evropski uniji so posamezne države članice v svoje nacionalne politike začele vključevati načela multikulturalizma. Vendar pa je to področje še vedno v pristojnosti posameznih držav, in odločitve, sprejete na ravni EU, so zgolj priporočila. Skupni imenovalec teh nacionalnih politik je, da se osredotočajo predvsem na integracijski vidik (http://europa.eu.int/comm/justice_home 2004) V ospredju so vprašanja o učinkoviti integraciji priseljencev, ki zakonito bivajo v državi že daljši čas, urejanje in omejevanje dotoka nove delovne sile oz. novih priseljencev ter begunska problematika, t. j. zagotavljanje pomoči in zaščite beguncem, žrtvam vojnega nasilja, državljanske vojne ali političnih preganjanj in prevratov. Priseljevanje je dovoljeno iz razlogov, dogovorjenih na ravni EU, in sicer z namenom združevanja družin, študija, dela ali iz humanitarnih razlogov.

PROCES OBLIKOVANJA SKUPNE (I)MIGRACIJSKE POLITIKE V EVROPSKI UNIJI

Začetki medvladnega sodelovanja na tem področju so povezani z vprašanji notranje varnosti in segajo v sredino sedemdesetih let, to je čas, ko so se države zahodne

Evrope soočile s porastom terorizma. Leta 1975 je bil ustanovljen forum za sodelovanje med notranjimi ministrstvi in policijami v boju proti terorizmu. To medvladno telo, ki so ga poimenovali skupina Trevi, formalno ni bilo del evropskih institucij.²² Sodelovanje in usklajevanje med državami članicami na področju priseljevanja in podeljevanja azila za državljane tretjih držav se je začelo v osemdesetih letih, strukturirati pa se je začelo leta 1993 s sporazumom v Maastrichtu.²³ (EU and the migration policy 2005)

Večina t. i. starih članic ali bolje rečeno ustanovnih članic Evropske unije je naredila prve korake k odpravljanju notranjih meja v sredini osemdesetih let. Prvi sporazum o postopni odpravi nadzora oseb in poenostavitvi medsebojnega pretoka blaga sta podpisali Nemčija in Francija leta 1984. Že leto zatem so Nemčija, Francija, Belgija, Luksemburg in Nizozemska podpisale Schengenski sporazum. Pozneje so k sporazumu pristopile še Italija (leta 1990), Španija in Portugalska (leta 1991), Grčija (leta 1992), Avstrija (leta 1995), Danska, Švedska in Finska (leta 1996) (Schengenski sporazum 2004). Schengenski sporazum sta podpisali tudi državi, ki nista članici Evropske unije, in sicer Islandija in Norveška (Prvi začetki v 70. in 80. letih 2004).

Namen sporazum je bil olajšati prehode notranjih meja z odpravo dotedanjega mejnega nadzora in postavitevjo skupnih nadzornih mest, kar je omogočilo hitrejši pretok oseb in blaga znotraj Evropskih skupnosti. Posledično je bilo treba okrepiti sodelovanje med policijskimi in carinskimi organi držav članic, sploh na področju boja proti mednarodnemu kriminalu,²⁴ kjer se je pričelo usklajevanje predpisov o prepovedani trgovini z drogami, orožjem in eksplozivi. Za migracijsko problematiko je najpomembnejše poenotenje predpisov o pogojih za vstop v državo članico in za podeljevanje viz. Nadzor nad t. i. dotokom oziroma priseljevanjem se je prenesel na zunanje meje pogodbenic ob upoštevanju interesov vseh držav članic (Schengenski sporazum 2004).

Schengenski sporazum je bil nato nadgrajen s Schengensko konvencijo, podpisano 19. junija 1990. Konvencija je stopila v veljavo 1. septembra 1993, v praksi pa se je dejansko uveljavila šele marca 1995. Zamudo pri uveljavitvi konvencije gre pripisati dolgotrajnemu iskanju kompromisa med državami članicami glede odprave nadzora na notranjih mejah za vse ljudi, ki te meje prehajajo – torej tudi za državljane tretjih držav oziroma priseljence, ki niso pridobili državljanstva države, v kateri živijo in delajo (prav tam).

²² Skupina je predstavljala možnost izmenjave informacij o terorističnih akcijah, varnosti letalskega prometa, jedrskih elektrarn in drugih morebitnih ciljev terorističnih napadov. V osemdesetih letih so se njene pristojnosti razširile še na boj proti organiziranemu kriminalu. (Prvi začetki v 70. in 80. letih 2004)

²³ Sporazum je bil sicer podpisan leta 1992, a v veljavo je stopil leta 1993. (Nastanek tretjega stebra v Maastrichtu 2004)

²⁴ Izboljšanje policijskega sodelovanja, poenostavitev pravne pomoči, skrajšanje in poenostavitev izročitvenega postopka, dogovor o čezmejnem zasledovanju, spoštovanje prepovedi vstopa na celotnem območju držav pogodbenic (Schengenski sporazum 2004).

Z Amsterdamsko pogodbo je Schengenska konvencija postala sestavni del evropskega pravnega reda. Pogodba med drugim določa, da morajo nove članice (ki so bile tedaj še v procesu pridruženja) v celoti prevzeti pravni red, torej tudi schengenski sporazum. Slovenija, katere meje so deloma zunanje meje Evropske unije oziroma »schengenske meje«, se je podredila temu določilu, nekatere države pa tega predpisa niso privzele (prav tam):

1. Danska, Finska in Švedska, ki so ob pristopu k schengenskemu sporazumu zaprosile za posebno obravnavo, ki bi dopustila in ohranila svobodo gibanja oseb v okviru Nordijske unije potnih listov. Tako je bil 1996 podpisan poseben sporazum o sodelovanju med Islandijo in Norveško, ki sporazuma nista podpisali, in državami podpisnicami sporazuma.

2. Poseben položaj Velike Britanije in Irske je urejen s posebnimi protokoli, zlasti s Schengenskim protokolom Amsterdamske pogodbe. Schengenski pravni red za ti dve državi ni zavezujoč. Obe državi še naprej opravljata nadzor na svojih mejah, druge države članice pa lahko izvajajo nadzor nad osebami, ki prihajajo z njenega območja.

Schengenski konvenciji je sledila Maastrichtska pogodba (Nastanek tretjega stebra v Maastrichtu 2004), ki je bila podpisana leta 1992, veljati pa je začela leta 1993. S to pogodbo je medvladno sodelovanje v pravosodju in notranjih zadevah preraslo v delno pristojnost Evropske unije, in sicer kot t. i. tretji steber.²⁵ Sprejeto je bilo novo ime integracije – Evropska unija. Za razliko od starega imena, ki je izpostavljalo gospodarske vidike, so vse pomembnejši politični vidiki. Nove politične razsežnosti evropske integracije zajemajo tudi koncept evropskega državljanstva. »Državljanstvo Evropske unije ne nadomešča nacionalnega, temveč ga dopolnjuje. Vsakdo, ki ima državljanstvo države članice, je hkrati državljan Unije in ima pravico do prostega gibanja in prebivanja na ozemlju držav članic. Če ena od držav članic nima predstavnštva na ozemlju neke tretje države, ima državljan omenjene članice pravico do zaščite diplomatskih in konzularnih organov katerekoli druge države članice Unije. Ta pravica vključuje pomoč v primerih smrti, bolezni ali težje nesreče, zapora, pripora ali napada, kot tudi pomoč in vrnitev domov v težjih razmerah. Poleg tega ima vsak državljan Unije, ki ima prebivališče v državi članici, nima pa njenega državljanstva, pravico, da v tej državi voli oziroma je voljen na volitvah v Evropski parlament in na občinskih volitvah, in sicer pod enakimi pogoji kot državljani te države. Vsak državljan EU ima pravico nasloviti peticijo na Evropski parlament, kot tudi pravico obrniti se na evropskega ombudsmana ter pravico pisati katerikoli instituciji ali organu EU v enem od uradnih jezikov EU (od 1. maja 2004 tudi v slovenščini) in prejeti odgovor v istem jeziku.« (Državljanstvo EU 2004)

Koncept državljanstva je še povečal razlike v politiki notranjih oziroma zuna-

²⁵ Prvi steber predstavljajo Evropska skupnost, EMU, skupni trg in carinska unija, drugi steber skupna zunanja in varnostna politika, tretji steber pa pravosodje in notranje zadeve. (Nastanek tretjega stebra v Maastrichtu 2004)

njih migracij. Nekatera z Maastrichtsko pogodbo opredeljena področja skupnega interesa so bila neposredno ali posredno povezana z migracijami: azil, priseljevanje, nadzor zunanjih meja, boj proti drogam, zatiranje mednarodnega finančnega kriminala, sodelovanje pravosodnih organov v civilnih zadevah, pravosodno sodelovanje v kazenskih zadevah, sodelovanje med carinami ter policijsko sodelovanje v preprečevanju terorizma in različnih oblik organiziranega kriminala. Sprejemanje odločitev na področjih skupnega interesa je ostalo predmet medvladnega sodelovanja. »Glavno besedo je imel svet ministrov, ki je odločitve sprejemal soglasno, medtem ko Evropska komisija, Evropski parlament in Sodišče evropskih skupnosti niso mogli odigrati vidnejše vloge. Tudi določila schengenske konvencije še niso dobila polne veljave in niso bila sprejeta kot sestavina evropskega pravnega reda.« (Državljanstvo EU 2004) To se je zgodilo šele z Amsterdamsko pogodbo.

Z Maastrichtsko pogodbo je bil ustanovljen Evropski policijski urad ali Europol,²⁶ poseben organ EU, ki služi izmenjavi informacij o kaznivih dejanjih. Njegova naloga je izboljšati učinkovitost in sodelovanje med pristojnimi organi držav članic v boju proti hudim oblikam mednarodnega organiziranega kriminala. Na področju migracij ima Europol določene pristojnosti pri preprečevanju raznih oblik ilegalnih migracij, npr. ilegalnega tihotapljenja priseljencev, trgovine z ljudmi in kaznivih dejanj, storjenih pri terorističnih dejavnostih zoper življenje in telo, osebno svobodo ali lastnino (Europol 2004). Zaradi zapletov pri ratifikaciji konvencije o Europolu v nekaterih državah članicah je le-ta dejansko začel delovati šele v drugi polovici devetdesetih let. (Državljanstvo EU 2004)

Maastrichtski pogodbi je sledil sporazum v Dublinu (EU and the migration policy 2005), namenjena zlasti usklajevanju politik podeljevanja azila. Poglavitni cilj sporazuma je bil zagotoviti, da prosilec za azil zaprosi v tisti državi članici, v katero je najprej vstopil ali je povezan z njo. Država, ki je po tem dogovoru odgovorna za razreševanje primera, je zavezana prevzeti postopek, če se je tak prosilec preselil v druge države članice. Vloga za dodelitev azila se v postopku rešuje v skladu z zakonodajo države, kjer je obravnavana. Eden od pomembnih ciljev sporazuma je tudi preprečiti, da bi prosilec vložil prošnjo za podelitev azila v več državah hkrati, ter po drugi strani, da se prosilci ne bi gibali po državah članicah, ne da bi pridobili azil v eni izmed njih. Za lažje izvajanje sporazuma je bil ustanovljen Eurodac, centralna elektronska baza podatkov, ki omogoča primerjavo prstnih

²⁶ Europol je bil ustanovljen 7. februarja 1992 z Maastrichtsko pogodbo. Sedež ima v Haagu na Nizozemskem. Začasno je začel delovati 3. januarja 1994 in sicer kot Europol – Služba za droge (ESD). Sprva je bilo delovanje osredotočeno le na boj proti drogam, s 1. januarjem 2002 pa so bile pristojnosti Europola razširjene na obravnavo vseh hujših oblik mednarodnega kriminala, ki so našteje v Prilogi Konvencije o Europolu. Konvencijo so ratificirale vse države članice EU. Veljati je začela 1. oktobra 1998. Po sprejemu nekaterih pravnih aktov, povezanih s konvencijo, je Europol začel opravljati svojo dejavnost v polnem obsegu 1. julija 1999. Slovenska vlada je sporazum o sodelovanju z Europolom podpisala 1. oktobra 2001 kot prva iz skupine držav kandidatk. (Europol 2004)

odtisov. S pomočjo baze se lažje ugotovi, katera država mora obravnavati vlogo za azil, oziroma v katero državo je prosilec za azil najprej vstopil.²⁷

Za migracijsko politiko je zelo pomembna že omenjena Amsterdamska pogodba, ki je bila podpisana leta 1997,²⁸ veljati pa je začela leta 1999 (EU and the migration policy 2005). Prinesla je pomembne spremembe na področju pravosodja in notranjih zadev, torej zlasti za tretji steber, ki smo ga omenili pri Maastrichtski pogodbi. Z novo pogodbo so se zadeve, povezane s prostim pretokom oseb, prenesle v prvi steber, in sicer vizumi in nadzor na zunanjih mejah, azil in priseljevanje, pravosodno sodelovanje v civilnih zadevah, carinsko sodelovanje in boj proti finančnemu kriminalu. Vsebina tretjega stebra se je s tem prenosom spremenila, področja, prenesena v prvi steber, pa so v večji meri postala predmet odločitev, sprejetih na ravni EU. Obravnava naštetih področij je z ravni medvladnega sodelovanja prešla na nadnacionalno raven, kar pomeni, da institucije EU na tem področju sprejemajo za članice zavezujoče odločitve. S posebnim protokolom k Amsterdamski pogodbi je tudi Schengenski pravni red postal del evropskega pravnega reda, in so ga države kandidatke morale v celoti sprejeti. Amsterdamska pogodba je dala institucijam EU pristojnosti na področju imigracijske politike, ki torej poslej ni bila več v izključni domeni medvladnega dogovarjanja, tako sprejete odločitve pa so postale zavezujoče za države članice. Na področju migracijske politike so se s tem pomembno povečale pristojnosti EU (EU and the migration policy 2005; Nova struktura po Amsterdamu 2004), ki pa naj bi se uveljavljale postopoma: »V prvih petih letih od uveljavitve Amsterdamske pogodbe si Evropska komisija deli pravico do podajanja zakonodajnih predlogov (funkcija zakonodajne pobude) z državami članicami, ministrski svet odloča soglasno, Evropski parlament pa izdaja mnenje o predlagani zakonodaji. Po izteku petletnega prehodnega obdobja leta 2004 naj bi Komisija pridobila samostojno pristojnost za sprožanje zakonodajnih pobud.« (Nova struktura po Amsterdamu 2004) In še: »Pet let po uveljavitvi Amsterdamske pogodbe naj bi EU vzpostavila prostor svobode, varnosti in pravice. To pomeni, da mora Svet do tega datuma sprejeti pravne akte na področju azila, nezakonitega priseljevanja in vračanja oseb, ki nezakonito bivajo na ozemlju EU. Izjema so ukrepi, ki zadevajo pogoje za vstop in bivanje ter pravice državljanov tretjih držav, ki živijo v EU. (...) Iz skupne imigracijske politike je izvzeta Danska, Velika Britanija in Irska pa se ob vsakem primeru posebej odločata, ali bosta sodelovali ali ne.« (Migracije in azil 2004)

Oktobra 1999 je bilo zasedanje Evropskega sveta v Tampereju (Mejnik v Tampereju 2004), na katerem je bila posebna pozornost namenjena politiki azila in priseljevanja z namenom oblikovanja enotnega sistema dodeljevanja azila. V ospredju so bili tudi pogovori o skupnih pravilih, s katerimi bi preprečili dotok nezakonitih priseljencev in uveljavili skupen sistem za razločevanje le-teh od beguncev. V preteklosti so bile zaradi različnih nacionalnih politik do azilantov nezakonitemu

²⁷ Baza je v Luksemburgu. (EU and the migration policy 2005)

²⁸ Pogodba je bila podpisana 10. novembra 1997. (Pravni red in dokumenti 2004)

priseljavanju najbolj izpostavljene tiste države, kjer je bilo dovoljenje za zatočišče lažje dobiti. Po vstopu v države članice EU so prosilci za azil vlogo tako oddali v državah, kjer so imeli večje možnosti za pridobitev statusa. V primeru zavrnitve so se lahko zaradi neenotnega sistema s prošnjo obrnili na drugo državo. Nova pravila naj bi to prakso ukinila in omogočila večji nadzor. Izvedbena politika priseljavanja tujcev iz tretjih držav je še naprej ostala v pristojnosti zakonodaj nacionalnih držav, čeprav naj bi se nacionalne politike na področju migracij počasi poenotile.

Ustanovljen je bil Eurojust, poseben organ Evropske unije, ki v boju proti organiziranemu kriminalu združuje preiskovalne in pravosodne strokovnjake držav članic in omogoča čezmejni sodni pregon. Junija 2000 je Nemčija predlagala sestavo in naloge Eurojusta, julija istega leta pa so tak predlog predstavile Francija, Portugalska, Švedska in Belgija. Med pobudama so bile bistvene razlike. Nemški predlog je predvideval ohlapno strukturo s predstavniki držav članic, ki bi v glavnem izmenjavali informacije. Predlog četverice pa je novemu organu namenjal veliko pomembnejšo vlogo in predvidel tudi nekatere operativne naloge, kot je na primer možnost, da Eurojust od posamezne države članice zahteva začetek preiskave oziroma začne sodni pregon. Evropska komisija je nato predlagala kompromisno rešitev med obema pristopoma. Sprva naj bi šlo za ohlapneje organizirano enoto, ki bi predvsem zbirala informacije, v naslednji fazi pa bi Eurojust že izvajal konkretnejše naloge ter dobil pravno podlago za svoje delovanje in ustrezno infrastrukturo. Za lažje komuniciranje med nacionalnimi pravosodnimi organi, zlasti sodišči, je bila ustanovljena Evropska pravosodna mreža. Od leta 2001 je Eurojust deloval kot začasni urad v Bruslju, nato pa se je decembra 2002 preselil v Haag, kjer ima sedež tudi Europol. S tem naj bi omogočili učinkovitejše sodelovanje med institucijama. Naloga Eurojusta je usklajevati delo nacionalnih organov kazenskega pregona in pomagati pri preiskovanju primerov organiziranega kriminala. Eurojust je prvi organ EU, ki je bil ustanovljen na področju pravosodja, in pomeni prvi korak k poenotenju kazenskega pregona kaznivih dejanj na ravni EU. Pristojen pa je tudi za odkrivanje trgovanja z ljudmi. (Eurojust 2004)

Amsterdamska pogodba je prvi dokument, ki je formalnopravno urejal tesnejše sodelovanje med tistimi članicami Unije, ki so bile na določenih področjih pripravljene poglobiti integracijo (Nova struktura po Amsterdamu 2004). Pogodba iz Nice,²⁹ ki je sledila leta 2002, je še nekoliko omilila pogoje, pod katerimi lahko države članice tesneje sodelujejo, in skupno zunanjo in varnostno politiko razširila tudi na drugi steber; le obramba je še ostala predmet izključnega medvladnega sodelovanja (prav tam). Septembra 2002 je bila v Helsinkih na ministrskem sestanku Sveta Evrope sprejeta zaključna deklaracija konference ministrov, odgovornih za migracijske zadeve. »V tej deklaraciji so ministri izpostavili skupna načela in postavili smernice integracijskih politik držav članic Sveta Evrope. V skladu z deklaracijo naj bi integracijske politike temeljile na načelih človekovih pravic,

²⁹ Pogodba je bila podpisana 10. marca 2002. (Pravni red in dokumenti 2004)

demokracije, pravne države, strpnosti in nediskriminacije. Deklaracija izpostavlja integracijo kot interaktiven proces, ki zadeva tako priseljence kot tudi večinsko družbo. Ministri so se v deklaraciji zavzeli za to, da naj države spodbujajo odprto družbo in sodelovanje legalnih priseljencev v gospodarskem, družbenem, kulturnem in političnem življenju, spodbujajo naj enak dostop priseljencev do zaposlitve ter poostrijo protidiskriminacijsko zakonodajo in ukrepe.« (Bešter 2002: 17)

Če povzamemo predstavljene dokumente, vidimo, da migracijska politika na ravni EU ureja predvsem razmerja med posameznimi državami članicami in notranji čezmejni pretok priseljencev, ki že živijo in delajo v državah EU, ter novih priseljencev. Osredotočena je predvsem na imigracijske vidike. Širša migracijska politika, zlasti letne kvote novih priseljencev v posameznih državah, odnos do (novih in starih) priseljencev ter integracijska politika so še vedno predvsem v domeni nacionalnih politik. Na teh področjih se na ravni EU države članice zgolj dogovarjajo o smernicah, ki naj bi jih uveljavljale v nacionalnih migracijskih politikah.

Pravica prostega gibanja državljanov članic EU je eden od (deklarativnih) temeljev politike EU, zato države članice morajo sodelovati in usklajevati nacionalne interese na tem področju. Iz zgornjega prikaza razvoja politik in sprejemanja dokumentov na področju migracij lahko razberemo, da so bile njihov predmet tri skupine prebivalcev:

1. državljani držav članic EU, njihove pravice in gibanje po celotnem prostoru EU,

2. prebivalci držav članic EU, ki imajo državljanstvo t. i. tretje države in imajo urejena dovoljenja za delo in bivanje v posameznih državah članicah EU, in njihove (ne)pravice prostega gibanja. Sem sodijo tudi dogovori o pravici do združevanja družin in dogovori o širši integracijski politiki, ki naj bi temeljila na postulatih multikulturalizma;

3. novi priseljenci iz t. i. tretjih držav, nadzor priseljevanja, sistemsko usklajevanje na tem področju med državami članicami EU in (ne)pravice novih priseljencev do prostega gibanja med državami članicami EU. Države so se uskladile glede nadzora meja, politike podeljevanja azila in viz ter novega priseljevanja.

1) Pogoji za delo in nastanitev za državljane članice EU

Državljani članic imajo pravico prostega gibanja, nastanitve, dela in študija na območju EU za krajše ali daljše časovno obdobje. Pravico nastanitve v drugih državah članicah imajo tudi brez dokazila o zaposlitvi, če se lahko sami preživljajo. Za nastanitev, daljšo od treh mesecev, je potrebno pridobiti dovoljenje. Pri zaposlovanju delovna dovoljenja niso več potrebna (EU and the migration policy 2005), kar pa za zdaj drži za državljane starih članic EU, medtem ko naj bi se to pravilo sčasoma uveljavilo tudi za nove članice. Medtem velja t. i. prehodno obdobje, ko morajo državljani novih držav članic še vedno pridobivati delovna dovoljenja v okviru sistemov letnih kvot. Po 1. maju 2004 so se s priključitvijo Slovenije EU

pogoji za bivanje slovenskih državljanov v državah članicah EU spremenili.³⁰ V t. i. prehodnem obdobju do leta 2006 velja, da Slovencem za bivanje v državah članicah EU do treh mesecev praviloma ni treba imeti dovoljenja za bivanje. Za bivanje, daljše od treh mesecev, se moramo prijaviti na upravni enoti kraja, v katerem nameravamo bivati. Tam nas vpišejo v register prebivalstva. Hkrati je potrebno predložiti zahtevano dokumentacijo, ki je odvisna od namena bivanja (delo, študij itd.) in od pravil, ki jih določi posamezna država. Slovenski državljani za dovoljenje za prebivanje v državah članicah EU potrebujemo predvsem urejeno zdravstveno zavarovanje in zadostna sredstva za preživljanje. Dovoljenje je lahko omejeno na pet let, vendar ga je mogoče obnavljati. Država priselitve lahko po prvih dveh letih ponovno preveri, ali oseba izpolnjuje predpisane pogoje (Bivanje slovenskih državljanov 2004). Leta 2006 naj bi stopila v veljavo direktiva, ki odreja, da državljani članic EU ne potrebujejo dovoljenja za bivanje v drugi državi članici, zadostovala bo že prijava pri ustreznem državnem organu. Po petih letih nepretrganega bivanja v drugi državi članici bo državljan EU pridobil trajno pravico do bivanja. (Leta 2006 konec dovoljenj 2004)

2) Prebivalci držav članic EU, ki imajo državljanstvo t. i. tretje države in imajo urejena dovoljenja za delo in bivanje v posameznih državah članicah EU

Pogoji za življenje in delo teh prebivalcev so še vedno v domeni nacionalnih politik, zlasti integracijskih politik. V razpravah o integracijskih politikah, ki potekajo na ravni EU, se postavlja v ospredju (priporočena) načela multikulturalizma o pravici priseljencev do ohranjanja kulturne dediščine v novih okoljih ob hkratnem spoštovanju pravno-političnega reda države priselitve. Na načelni ravni se zagovarja integracijo priseljencev v skladu z načeli multikulturalizma, v praksi pa se po drugi strani postopoma vzpostavljajo mehanizmi (pogodbe za določen čas v okviru kvot), ki spominjajo na šestdeseta leta, ko se je v evropskih državah uveljavil model gostujočih delavcev na začasnem delu v tujini.

3) Novi priseljenci iz t. i. tretjih držav

Novi priseljenci so razlog prizadevanj za skupno imigracijsko politiko EU (Prizadevanja 2004), ki bi zajela podeljevanje vizumov, azil, begunstvo, (i)legalne prehode meja, mednarodno trgovino z ljudmi itd. Vse članice Evropske unije imajo težave z nedovoljenimi migracijami in se zavedajo nujnosti usklajevanja potreb gospodarstva s priseljevanjem, zato se zavzemajo za skupno imigracijsko politiko EU. Skupna politika se razvija dvosmerno. Na eni strani naj bi se vzpostavili enotni

³⁰ Po 1. maju 2004 so se spremenili tudi pogoji za bivanje državljanov EU v Sloveniji. Vstop, zapustitev in bivanje tujcev v Sloveniji je dotlej urejal Zakon o tujcih, katerega prehodne in končne določbe zajemajo tudi posebne določbe za državljane držav članic Evropske unije. Po določilu 100. člena Zakona o tujcih z dnem polnopravnega članstva Slovenije v EU določbe zakona prenehajo veljati za državljane držav članic EU, razen če so zanje ugodnejše. Slovenija je s tem dnem začela v celoti izvajati vse predpise EU glede prostega gibanja, vstopa in prebivanja državljanov držav članic EU. Dovoljenje za prebivanje se državljanom držav članic Evropske unije izdaja v skladu s pogoji, ki jih določajo direktive Evropske unije. (Bivanje državljanov EU 2004)

pogoji za odobritev dovoljenj za bivanje državljanom tretjih držav, na drugi strani pa bi EU spodbujala postopno usklajevanje in poenotenje tistih sklopov imigracijskih politik držav članic, ki jih ne ureja evropski pravni red. Skupni cilj EU je namreč boljše obvladovanje migracijskih tokov in usklajen pristop, ki upošteva gospodarske in demografske razmere v EU.

Sprejeti zavezujoči dogovori in sporazumi med državami članicami EU urejajo zlasti novo priseljevanje in gibanje prebivalcev, ki živijo znotraj posameznih članic, na celotnem območju EU. Pravice in dolžnosti, ki iz teh dogovorov izhajajo, lahko delimo v tri skupine: pravice za državljane članic, dogovori o dotoku nove delovne sile iz držav nečlanic, in (ne)pravice ostalih prebivalcev nedržavljanov EU. Pri slednjih gre za priseljence, ki živijo in delajo v državah članicah in še niso pridobili državljanstva ene od držav EU, torej so državljani nečlanic EU in imajo dovoljenje za bivanje in delo.

Temelji schengenskega reda so se izoblikovali že sredi osemdesetih let. Maastrichtska pogodba, pozneje dopolnjena z Amsterdamsko pogodbo, je uvedla volilno pravico in vrsto socialnih pravic (na področju zdravstva, pravica do izobraževanja, do zaposlovanja itd.) in pravic iz dela (delovna doba, pokojnine, obdavčenje dohodkov), ki naj bi jih države članice uveljavljale za vse priseljene državljane iz drugih držav članic ter jim tako omogočile enakopravnost s svojimi državljani, kakor tudi integracijo v novo okolje. Amsterdamska pogodba in sklepi Evropskega sveta v Tampereju od evropskih ustanov in članic Unije zahtevata harmonizacijo na področjih, povezanih z državljanskimi pravicami in nacionalno suverenostjo. Gre za posebno in zapleteno področje, kjer so bile v preteklosti med posameznimi članicami EU pomembne razlike. Največje razlike so bile v imigracijskih in integracijskih politikah in pri podeljevanju državljanstva. Države članice so te razlike zmanjšale z dogovorom o izjemah. Evropski svet v Tampereju je postavil ključne elemente skupne imigracijske politike EU. V EU je od srede devetdesetih let naprej velik poudarek na vzpostavljanju skupnega evropskega prostora in s tem na redefiniciji meja ter razlikovanju med t. i. notranjimi in zunanji mejami. Posledično tako lahko govorimo o notranjih in zunanjih migracijah, koncept evropskega državljanstva pa to razlikovanje še dodatno poudari. Za notranje migracije se uvaja ob svobodnem pretoku blaga, kapitala in storitev tudi svobodni pretok ljudi. »Države članice EU želijo predvsem omogočiti prost pretok delovne sile med nacionalnimi okolji, zato za notranje migracije veljajo mnogo milejši pogoji kot za zunanje. Dovolj je najava (osebna izjava, brez najemne ali lastniške pogodbe o stanovanju) stalnega bivališča, partnerska zveza, poroka, dokazila o možnosti preživljanja (nezaposleni, upokojnenci) ali o začasni zaposlitvi ne glede na strokovno izobrazbo in z minimalnimi urami tedensko, ustanavljanje podjetja ali vpis v izobraževalno ustanovo. Bivanje brez prijave bivališča (register prebivalcev) je dovoljeno za 6 mesecev, za državljane tretjih držav brez vize je bivanje omejeno na tri mesece.« (Verlič Christensen 2000: 1123) Navedeno je za zdaj v veljavi za stare članice EU, nove članice pa so v t.i. prehodnem obdobju, ko morajo njihovi

državljeni še vedno pridobiti delovna dovoljenja za delo v starih članicah EU, z izjemo Švedske, Irske in Velike Britanije. Večina novih držav članic se je odločila za reciprociteto in to področje bo še nekaj časa predmet bilateralnih pogajanj in sporazumov med posameznimi državami.

»Za zunanje migracije, torej priseljene iz tretjih držav, veljajo še posebno glede na koncept schengenskih meja, mnogo strožji pogoji. Priselitev in pridobitev pravice stalnega bivanja je možna na osnovi zaposlitve znotraj strokovnega področja prosilka in jo odobri delodajalcu Imigracijski urad v skladu z interesi nacionalne politike zaposlovanja.« (Verlič Christensen 2000: 1124) Schengenski sporazum dovoljuje državam članicam EU oblikovanje lastnega programa zaposlovanja tujih delavcev na podlagi bilateralnih dogovorov. Delovni vizum teh delavcev velja samo v tisti državi EU, v kateri je bil izdan, čeprav se lahko delavec prosto giblje po celotnem območju Evropske unije. Posamezna država članica EU lahko tako »uvozi« veliko število »začasnih« delavcev, kar ji prinaša določene ekonomske koristi; ti delavci namreč niso vključeni v socialno zavarovanje imigrantske države, kar za državo začasne priselitve pomeni prihranek. (prav tam)

Integracijska politika EU danes v ospredje postavlja (priporočena) načela multikulturalizma o pravici priseljencev do ohranjanja kulturne dediščine v novih okoljih ob hkratnem spoštovanju pravno-političnega reda države priselitve. Na načelni ravni se zagovarja integracijo priseljencev v skladu z načeli multikulturalizma, v praksi pa se po drugi strani vzpostavljajo mehanizmi, ki spominjajo na šestdeseta leta, ko se je v evropskih državah uveljavil model gostujočih delavcev oziroma začasnega dela v tujini, pozneje pa se je izkazalo, da je začasnost v večini primerov prešla v trajnost bivanja, torej se je zdomstvo spremenilo v izseljenstvo. Tudi mehanizmi spodbujanja vračanja v izvorno državo (sistem kvot in zaposlovanje za določen čas) se zde retrogradni. Beg možganov iz gospodarsko manj razvitih v razvite države članice EU je danes zlasti v ospredju. »Države članice Evropske zveze so bilateralne sporazume o kontingentih gostujočih delavcev iz šestdesetih let (model kolobarjenja delovne sile) nadomestile z različnimi politikami selektivnega zaposlovanja za določen čas (enoletne pogodbe z možnostjo dvakratnega podaljšanja, na primer). Na tem področju lahko nedvomno ugotavljamo globalne razsežnosti procesov migracij na trgu delovne sile. To še posebno izstopa pri zaposlovanju izobraženih priseljencev, strokovnjakov v storitvenih dejavnostih, mednarodnih podjetjih in najpogosteje v urbanih okoljih. (...) Pri tej vrsti zaposlovanja po pogodbi posebej izstopata Nemčija in Avstrija, kjer je na razpolago več vrst delovnih dovoljenj (4–7), ki v bistvu niso stalna. Take postopke in dokumente uvajajo tudi druge države EU v devetdesetih v želji, da bi migracije in trg delovne sile nekako uskladile.« (Verlič Christensen 2002: 21–22)

VPETOST SLOVENIJE V MIGRACIJSKE TOKOVE OD LETA 1960 DO LETA 1990

Svetovna gospodarska kriza, še bolj pa začetek druge svetovne vojne, sta močno posegla v poselitev Evrope. Divjanje vojne, taborišča, beg ljudi najprej proti državam zahodne Evrope in potem naprej prek oceana so povzročili intenzivno mešanje prebivalstva v evropskem prostoru. Temu so se ob koncu vojne in ob blokovski delitvi pridružile še selitve zaradi strahu pred novo politično oblastjo. Prevladuje ocena, da je naš prostor v tem času zapustilo okoli 20.000 ljudi (AISI Splošno: 1). Naselili so se v Argentini, pa tudi v ZDA, Kanadi, Avstraliji in državah zahodne Evrope.

V petdesetih letih, predvsem pa po letu 1963, ko so se odprle jugoslovanske meje, se je glavnina izseljencev preusmerila v države zahodne Evrope. Po gospodarski reformi v Jugoslaviji so se tokovi izseljevanja vse bolj usmerjali v ZRN, Francijo, na Švedsko, v Švico, Italijo itd. (Stare 1977: 8)

Po ocenah iz leta 1968 je bilo na začasnem delu v tujini približno 50.000 Slovencev. Pri osemdesetih odstotkih populacije se je starostna meja gibala med 20 in 40 leti. (Šetinc 1968: 33–34) V letu 1970 naj bi bilo v tujini že 60.000 Slovencev. Stare piše: »Številke nam kažejo, da je danes na začasnem delu v tujini okrog 600.000 Jugoslovanov, od tega približno 60.000 Slovencev, ki pa so raztreseni ne samo v državah Evrope, temveč tudi v prekomorskih državah.« (Stare 1970: 50) Popis prebivalstva iz leta 1971 nam posreduje podatek, da je bilo takrat v državah zahodne Evrope 70.000 Slovencev (47.000 v ZR Nemčiji, 12.000 v Avstriji, v drugih državah pa po nekaj tisoč).³¹ Podatki popisa niso povsem natančni, saj so bile v nekaterih primerih v tujini cele družine, popisni materiali pa so zasledovali le osebe, ki so bile aktivno zaposlene in neaktivnih družinskih članov (otrok, gospodinj, vzdrževanih oseb) niso zajeli. (Stare 1976: 60) Leta 1973 beremo: »Že v začetku sem omenil, da ne razpolagamo s povsem točnimi podatki, koliko slovenskih delavcev je v tujini, vendar pa po nekaterih ocenah, ki izhajajo na podlagi proučevanja iz več virov, vidimo, da je zaposlenih v tujini okoli 77.000 slovenskih delavcev, od katerih nekateri živijo v tujini že več kot 10 let, drugi manj.« (Stare 1973: 212)

Že v začetku sedemdesetih let se je na osnovi analize migracij ugotavljalo, da se je vsako leto v tujini zaposlilo od deset do petnajst tisoč delavcev. Med njimi naj bi bila ena tretjina sezonskih delavcev, ki so se vsako jesen vračali domov.³² Pri tem moramo biti pozorni tudi na dejstvo, da so v nacionalni strukturi (slovenskih)

³¹ Ocene o številu Slovencev v tujini so različne, a 1971 leta lahko zasledimo oceno: »Zakonitost, ki se pojavlja že več let, kaže, da je odstotek slovenske napram jugoslovanski migraciji vedno v mejah 10%. To podobnost nam kaže tudi popis 1971.« (Stare 1971: 56)

³² V literaturi se v zvezi s sezonskimi delavci govori o »stalnem kontingentu sezonskih delavcev«. Največ jih je bilo iz Pomurja, Štajerske in Koroške, manj s Primorske. (Stare 1971: 56)

delavcev za ta čas zajeti tudi delavci iz Slovenije, ki so se pred tem priselili v Slovenijo iz drugih jugoslovanskih republik. Vsi delavci naj ne bi odhajali v tujino za stalno, ampak za tri do sedem let. Vsako leto se je vrnilo okoli petnajst odstotkov vseh delavcev, ki so odšli na delo v tujino. (Stare 1971: 56)

Zvezna republika Nemčija je kmalu postala glavni cilj priseljevanja naših ljudi. Po podatkih iz decembra 1971 je bilo v ZRN zaposlenih 450.000 Jugoslovancev, in so predstavljali drugo največjo skupino tujih delavcev, takoj za turškimi delavci. Število slovenskih delavcev je bilo ocenjeno na 45.000. (Stare 1972: 32) Temu primerno so bile razvejane tudi možnosti in poti, po katerih so se ljudje lahko zaposlovali. Zaposlovanje v ZR Nemčiji je potekalo na različne načine: prek Nemške delegacije v Beogradu v okviru sklenjenega meddržavnega sporazuma o zaposlovanju, prek diplomatskih predstavništev ZR Nemčije v Jugoslaviji in prek diplomatsko-konzularnih predstavništev Zvezne republike Nemčije v drugih državah, zlasti v Avstriji in Franciji. (Stare 1972: 32)

Obdobje med leti 1965–1975 je bilo čas organiziranih selitev, ki jih je podpirala tudi jugoslovanska država oziroma Slovenija kot ena od njenih republik. Jugoslavija je v šestdesetih letih s številnimi evropskimi državami podpisala meddržavne sporazume o zaposlovanju in konvencije o socialni varnosti. Sporazumi o zaposlovanju so vpeli Jugoslavijo (Slovenijo) v institucionalno verigo,³³ ki je spodbujala odhajanje ljudi (delavcev, kot so takrat dejali) v tujino. V tujini, predvsem v državah EGS, se je pojavila velika potreba po dodatnih delavcih, istočasno pa je v državah nečlanih zaradi gospodarskega zaostajanja prišlo do večje stopnje nezaposlenosti. Stare ugotavlja, da se je velik delež nezaposlenosti v Sloveniji najprej pojavil na področju Pomurja in Štajerske »in tu se tudi v prihodnje pričakuje določen presežek delavcev, ki vseh ne bo mogoče zaposliti doma.« (1970: 53) Migracijska politika začasnega dela v tujini, ki so jo uveljavljale države izselitve in priselitve, je delavcem dodatno olajšala odločitve o odhodu v tujino, saj naj bi bil ta le začasen.

Prva odhajanja na delo v tujino so bila spontana, neorganizirana in tudi ne-načrtovana. Po nekaj letih pa je število delavcev iz Jugoslavije v tujini naraščalo in ko se je povečal tudi interes države, da se nezaposlenost rešuje z zaposlovanjem v tujini, se je država aktivno vključila v migracijske tokove. S številnimi državami so bili podpisani meddržavni sporazumi o zaposlovanju. Po sporazumih so posredovanje delavcev prevzeli zavodi za zaposlovanje. Jugoslavija je imela v letu 1970 sklenjene meddržavne sporazume o zaposlovanju s Francijo, Avstrijo, Švedsko, Zvezno republiko Nemčijo, Nizozemsko, Belgijo, Luksemburgom in Avstralijo.

³³ »V Sloveniji imamo devet komunalnih zavodov za zaposlovanje. Mnogi med njimi pokrivajo področje več občin. (...) Tabela, ki prikazuje migracijske tokove po zavodih za zaposlovanje in po državah zaposlitve, lahko vsakemu bralec jasno pokaže, da so območja, od koder gre v tujino največ delavcev, še vedno Pomurje in Štajerska, zlasti del Slovenskih goric in Haloz, nekaj manj pa v nižjem delu Štajerske in Posavja (zavod Celje).« (Stare 1970: 53)

(Stare 1970: 51) Do leta 1975 je imela sklenjen meddržavni sporazum o zaposlovanju tudi z Novo Zelandijo. (Stare 1974: 84)

Še pomembnejše kot sporazumi o zaposlovanju so bile bilateralne konvencije o socialni varnosti, ki so zagotavljale različen obseg pravic našim ljudem. Položaj jugoslovanskih državljanov je bil različen. Odvisen je bil od politike države, v katero so se priselili, pa tudi od mednarodnih odnosov ter posameznih bilateralnih sporazumov in konvencij, ki jih je v tem obdobju podpisovala Jugoslavija.

Prvi sporazum o socialni varnosti je bil sklenjen s Francijo leta 1950, zadeval pa je predvsem izseljence, ki so se priselili v Francijo med obema vojnama. (Svetek 1971: 48) Do leta 1971 so bile sklenjene konvencije o socialni varnosti s Francijo, Avstrijo, Švedsko, Zvezno republiko Nemčijo, Nizozemsko, Belgijo, Luksemburgom in Avstralijo. (Stare 1970: 51) Ti sporazumi so bili novejši ali novelirani in namenjeni zavarovanju »novejše ekonomske emigracije, to je tiste ljudi, ki so pred nekaj leti odšli na začasno delo v tujino.« (Svetek 1972: 34) Leta 1972 so bili nadgrajeni sporazumi o socialni varnosti z državami Beneluksa (Belgija, Nizozemska, Luksemburg), s katerimi je imela Jugoslavija precej zastarele tovrstne dogovore. Njihova slabost je bila zlasti v pomanjkanju zdravstvenega varstva družin, ki so ostale v Jugoslaviji, pa tudi otroških dodatkov za otroke, ki so živeli v Jugoslaviji niso predvidevali. (Svetek 1972: 34) Novembra 1974 je bil podpisan sporazum z Norveško, ki je bil ratificiran leta 1975. (Svetek 1975: 196) Ni pa bilo sklenjenega sporazuma z ZDA, Avstralijo in Kanado, čeprav je tam živelo veliko naših ljudi. (Svetek 1972: 34)

Leta 1972 beremo: »Jugoslavija je kot ustanovni član Mednarodne organizacije dela (Organisation Internationale du Travail) s sedežem v Ženevi sprejela skoraj vse mnogostranske (multilateralne) konvencije, ki obravnavajo socialno varstvo delavcev širom po svetu. (...) Tako je Jugoslavija sklenila – razen z Zvezno republiko Nemčijo – največ dvostranskih sporazumov o socialni varnosti z drugimi evropskimi državami že pred desetimi in več leti (prvi s Francijo 1950) in je bila namenjena predvsem predvojnim jugoslovanskim izseljencem, ki so se v času velike svetovne gospodarske krize (okoli leta 1930) izselili s trebuchom za kruhom v razne dežele sveta; v Evropi predvsem v Francijo, Nizozemsko, Nemčijo in Belgijo, prek morja pa največ v Združene države Amerike. Tem ekonomskim izseljencem je zagotovila Jugoslavija skupaj z državami, ki so podpisale te sporazume, enako obravnavanje predvsem v invalidskem in pokojninskem zavarovanju, ker so ti stari izseljenci večinoma že uživalci pokojnin in rent držav, v katerih so se naselili. Prav tako so s temi sporazumi tudi družinam (predvsem vdovam) že umrlih izseljencev, zagotovljene družinske pokojnine in rente. Jugoslavija je s temi sporazumi poskrbela tudi za to, da so tisti izseljenci, ki so se vrnil v Jugoslavijo, dobili pokojnine in rente iz držav, kjer so dolga leta delali in tam pustili svoje najboljše moči.« (Svetek 1972: 34)

Dvostranski sporazumi o socialni varnosti naj bi delavcem zagotavljali enakopravnost z delavci države soppodpisnice sporazuma, prosto izplačevanje dajatev iz ene države v drugo, varstvo družinskih članov, ki ostanejo v domovini, v breme

države sopodpisnice sporazuma in izplačevanje otroških dodatkov tudi otrokom, ki žive v domovini. (Svetek 1977: 108) Pomen socialnih sporazumov se je pokazal v času naftne krize: »To se je pokazalo kot potrebno v zadnjem času, ko je gospodarska recesija, s tem pa tudi povečana brezposelnost, prizadela delavce v večini zahodnoevropskih držav.« (Svetek 1975: 196)

Že leta 1968 so začeli ugotavljati, da je potrebno omejiti odhajanje izobraženec in kvalificiranih delavcev iz Jugoslavije. (Stare 1973: 214) Prav tako naj bi od istega leta v Sloveniji primanjkovalo kvalificiranih delavcev. Služba za zaposlovanje je zato sprejela vrsto novih ukrepov, ki so omogočali, da so tuji delodajalci lahko pridobili kvalificirane delavce, če so sklenili pogodbo o usposabljanju nekvalificiranih delavcev za razne poklice, zlasti za kovinsko stroko. Že v letu 1969 je bilo sklenjenih več meddržavnih pogodb o usposabljanju za tuja podjetja. (Stare 1970: 52) Prav tako so bili uvedeni ukrepi za boljšo kontrolo in urejanje zaposlovanja v tujini. Do tedaj je bilo zaposlovanje v tujino slabo organizirano in neuskaljeno. Zavodi za zaposlovanje so poslej imeli enotno evidenco prijavljanja kandidatov in kontingentov. Razdeljevanje ponudb tujih delodajalcev po zavodih v povezavi s preučevanjem strukture delavcev, ki so se prijavi kot kandidati za zaposlitev v tujino, je postalo preglednejše. Predvideno je bilo ukrepanje v primerih, ko ponudb ni bilo mogoče realizirati ali kadar glede na novo strategijo niso bile opravičene. To je pomenilo, da so odklanjali ponudbe tujih delodajalcev za deficitarne poklice in sklepali pogodbe za strokovno usposabljanje nekvalificiranih delavcev. Prav tako naj bi se organiziralo skupne odhode delavcev ob urejenem spremstvu in preverjalo, ali so izpolnjeni pogoji iz sklenjenih (bilateralnih) sporazumov o zaposlovanju. (Stare 1971: 59) »V okviru tega so se zavodi odločili, da sprejmejo le tiste ponudbe tujih delodajalcev, ki se nanašajo na nepriučene in priučene delavce ter ponudbe, ki se nanašajo na izrazito suficitarne poklice ostalih strokovnih nivojev. Na ta način so zavodi od skupaj 1.113 sprejetih ponudb odklonili 835 ali 75% vseh ponudb.« (Stare 1971: 58)

»Služba za zaposlovanje je tudi v letu 1973 dosledno upoštevala sklep, sprejet že leta 1968, po katerem je posredovala v tujino le brezposelne nekvalificirane delavce in kvalificirane delavce s tistimi poklici, ki jim doma ni bilo mogoče najti zaposlitve,« (Stare 1974: 83) in še: »S tem hočemo poudariti to, da je bil tudi v letu 1973 precejšen pritisk tujih delodajalcev, da bi si zagotovili delavce iz Slovenije. Republiški zavod za zaposlovanje je odklonil prispеле ponudbe za 334 kvalificiranih delavcev, 1416 priučeni delavcev in 2972 nepriučeni delavcev. Poleg tega pa je bilo od sprejetih ponudb v postopku zavrnjenih še 527. Iz vsega obrazloženega vidimo, da so se uresničila prizadevanja po zmanjševanju odhajanja v tujino. Kljub temu pa lahko trdimo, da se obseg zaposlovanja v tujini ne bo nikoli približal ničli.« (Stare 1974: 85)

Ljudi, ki so v tem času odhajali, so obravnavali kot ekonomske emigrante. Zanje se je uveljavil poseben (politični) termin »delavci na začasnem delu v tujini«. Sama oznaka je bila plod naporov, da bi prikazali, da so ljudje odšli na delo

v tujino zgolj začasno in se bodo po krajšem obdobju vrnili. Ta oznaka je idealno ustrezala migracijskim politikam takratnih evropskih imigrantskih držav.

Model začasnega dela v tujini ni bil zgolj politična utvara tedanje domače vladne strukture; zaželeno je bilo, da bi ljudje verjeli v svojo vrnitev in presežek denarja vlagali v domači napredek gospodarstva in dvig standarda. Hkrati pa se je uradna politika prekrivala z željami posameznikov ob odhodu. Ti so bili v večini primerov prepričani, da odhajajo od doma le za nekaj let in se bodo kmalu vrnili. V tujini naj bi le zaslužili denar, ki bi jim omogočil izboljšanje življenjskega standarda, potem pa bi se vrnili domov. Koliko pa se jih je res vrnilo?

»V zadnjem času se vse močneje oglašajo iz tujine delavci, ki se žele vrniti in zaposliti v domovini. Tu ne gre samo za Slovence, temveč tudi za delavce iz drugih republik, ki bi se želeli po vrnitvi iz tujine zaposliti v Sloveniji. Ta pojav, ki ga je služba registrirala, je imel za posledico, da je bil sprejet načrt o organizaciji in postopkih pri vračanju jugoslovanskih delavcev iz tujine. Ta načrt je samo del celotnega projekta republike, ki s sprejetjem ukrepov za reševanje gospodarskih, lokacijskih, carinskih in ostalih problemov skuša animirati del strokovnih delavcev, ki se žele vrniti v domovino, le-ta pa take delavce potrebuje, da prijavijo svoj prihod. Republiški zavod, lahko pa tudi komunalni zavodi za zaposlovanje, take prijave zbira in jih posreduje delovnim organizacijam, ki iščejo take delavce, obenem pa se v štirinajstdnevniku »Večer« iz Maribora objavljajo prosta delovna mesta po katerih delovne organizacije povprašujejo in so potrebe po njih stalno odprte.« (Stare 1971: 60)

Leta 1971 so na skupnosti za zaposlovanje sprejeli načrt za organizacijo postopkov pri vračanju delavcev iz tujine. Namen tega je bil predvsem, da bi se v tujini zaposlene delavce obveščalo o možnostih zaposlovanja doma, in da bi bili zavodi za zaposlovanje v stikih z njimi. (Stare 1975: 200) Prav tako so o problemih odhajanja in vračanja ljudi iz tujine večkrat razpravljali v republiški skupščini. Leta 1973 sta republiški in gospodarski zbor skupščine sprejela naslednje sklepe (Stare 1974: 83):

* Migracijsko politiko, njeno oblikovanje in usmerjanje je treba prilagoditi temeljnemu cilju, da je čim manj delavcev na začasnem delu v tujini.

* S posredovanjem delavcev na zaposlitev v tujino se lahko ukvarjajo le z zakonom pooblaščen organizacije.

* Zagotoviti je potrebno, da se tisti del prebivalstva, ki se vsako leto prijavlja za zaposlitev v tujini, zaposli pri delodajalcih, kjer že obstajajo koncentracije delavcev iz Slovenije.

Po sklepih republiške skupščine naj bi se vračanje delavcev spodbujalo, pogoje za vračanje pa naj bi ustvarile organizacije združenega dela in skupnosti za zaposlovanje. Informacije o možnostih vračanja so bile objavljene v različnih časopisih in v radijskih oddajah. Organizirani so bili sestanki z delavci v tujini, kjer se jim je posredovalo ustne in pisne informacije o možnostih zaposlovanja doma. Odgovorni za izvajanje teh ukrepov so se udeleževali srečanj slovenskih klubov in sindikalnih

sestankov delavcev v večjih podjetjih v tujini. Pogovori z delavci so potekali tudi v času dopustov v Sloveniji. Informacije o prostih delovnih mestih v Sloveniji so bile objavljene vsak petek v Delu in Večeru. (Stare 1975: 201)

Kaj kmalu pa se je začelo govoriti tudi o težavah, ki so jih imeli delavci pri vračanju. »Ob zaključku tega sestavka naj opozorim tudi na nekatere težave, s katerimi se srečujejo delavci, ko se vračajo iz tujine. Te težave izhajajo iz neznanja, zato bi bilo najbolje, da bi bili o tem obveščeni vsi, kar pa je seveda nemogoče. Ob odločitvi za vrnitev v domovino naj vsi kandidati najprej ugotovijo možnosti, kje in kdaj bi se lahko zaposlili, zato so vam v tem na voljo zavodi za zaposlovanje. Poleg tega je zelo pomembno, da se vsi, ki se vračajo iz tujine, oskrbe z naslednjimi dokumenti:

- * dokazila o delovni dobi v tujini,
- * dokazila o zdravstvenem zavarovanju zase in za družino,
- * dokazila o kakršnikoli usposobitvi v tujini, če je le-ta višja, kot je bila njegova v domovini pred odhodom,
- * prevode spričeval, ki so jih delavci dobili v tujini,
- * potrdilo pristojnega konzulata, koliko časa so bili na delu v tujini,
- * rojstne oziroma krstne liste zase in za otroke, rojene v tujini,
- * druge pomembne listine in dokumente, potrebne za uveljavitev kakršnihkoli drugih pravic (invalidnina, rente itd).« (Stare 1975: 202)

Stare leta 1973 ugotavlja, da je v tujini 75.000 Slovencev, in da nekateri živijo v tujini že več kot deset let ter nadaljuje: »Na splošno bi lahko zaključili, da je povprečje zadrževanja slovenskih delavcev v tujini na meji sedem let. Za demografe in ostale strokovnjake, ki take podatke preučujejo, že ta podatek predstavlja določeno skrb, kajti ob vse večjem daljšanju bivanja v tujini nastaja upravičena trditev, da se veliko število delavcev zaradi vživljanja v novo okolje zelo težko odloča za vrnitev.« (Stare 1973: 212)

V Sloveniji je šele leta 1974 začela nastajati posebna evidenca o številu delavcev, ki so se v preteklih letih vrnili v domovino. (Stare 1975: 200) V istem času zasledimo oceno, da se je v času od leta 1971 do leta 1974 vrnilo v Slovenijo okrog 2000 delavcev, ki so se tu zaposlili ali pa so se že upokojili. (Stare 1975: 200) Ob številnih naporih, da bi se zmanjšalo odhajanje v tujino in pospešilo vračanje delavcev domov, v gradivih lahko preberemo: »Eno od bistvenih vprašanj, ki naj bi jih reševali v prihodnje, je tudi vračanje delavcev iz tujine. Zdaj še ne moremo govoriti o velikih uspehih na tem področju, saj ugotavljamo, da se je v zadnjih nekaj letih vrnilo iz tujine nekaj tisoč delavcev. Skoraj večina izmed njih si gradi doma hiše, drugi še varčujejo v banki, tretji čakajo, da si bodo prislužili sredstva za nakup orodja in opreme za samostojno delo.« (Stare 1974: 86) Le deset odstotkov vračajočih se delavcev se je predhodno javilo skupnostim za zaposlovanje, ostalih devetdeset odstotkov pa je prišlo nazaj spontano. (Stare 1976: 62)

Že sredi sedemdesetih let so se pojavili ugovori in dokazovanja, da se predvidena začasnost spreminja v trajno izselitev. Vsi nadaljnji dogodki in rezultati neka-

terih raziskav so te ocene le še potrjevali. Klinar tako ugotavlja, da se čas bivanja naših delavcev, začasno zaposlenih v tujini, podaljšuje in da ne ustreza načrtovani politiki. Opozarja, da lahko precejšen del naše občasne migracije postane trajen. Ugotavlja tudi, da nekateri rezultati raziskav postavljajo pod vprašaj upravičenost uporabe izraza »zdomci, na začasnem delu v tujini«. Odstotek povratnikov je bil neustrezno nizek. Po veljavnih kriterijih za občasno migracijo bi se leta 1970 moralo na primer vrniti 65.000 jugoslovanskih migrantov, vrnilo pa se jih je le 20.000. Doba bivanja v tujini se je tako podaljševala in ni ustrezala planirani politiki. (Klinar 1976: 250–255) Podatki, ki smo jih predstavili v pričujočem prispevku, podobna razmerja razkrivajo tudi za Slovenijo.

»Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani je javnost že leta 1975 seznanil s študijo Slovenci v ZR Nemčiji, ki je temeljila na odgovorih 946 oseb v zvezi z njihovim odhodom, bivanjem, počutjem, življenjskimi in delovnimi pogoji med začasnim bivanjem na tujem. Vsebina teh odgovorov kaže na to, da zunanja migracijska gibanja označujejo določene zakonitosti, ki jih ni moč odpraviti čez noč. Te zakonitosti so v tem, da človek v tujini ni objekt ampak živo bitje, ki opazuje okrog sebe in se hoče čim bolj vključiti v novo okolje. Nekateri žele ostati tam za stalno, drugi za nekaj let. Razumeti pa je treba, da čim daljše je bivanje v tujini, tem manjše so želje po vrnitvi v domovino.« (Stare 1977: 114)

Iz navedenih podatkov je razvidno, da načrtovani model začasnega dela v praksi ni deloval, in sicer vse do naftne krize, ko je prišlo do že omenjene radikalne spremembe politike držav priseljavanja in do negativne selekcije med priseljenci ter v določenih primerih do prisilnega povratništva. Vprašljivo je tudi, ali je bila Slovenija v tistem času sploh gospodarsko sposobna, da bi brez večjih težav sprejela močnejši val povratnikov in jih brez večjih pretresov vključila v vsakdanje življenje. Odsotnost aktivne državne politike na področju povratništva v tem času navaja k domnevi, da Slovenija še ni bila pripravljena na povratnike. Vpogled v izobrazbeno-kvalifikacijsko strukturo ljudi, ki so se zaposlili v tujini, kaže, da je šlo za bolj suficitarna kot deficitarna delovna področja. Slovenija je v tem času že začela reševati problem deficitarnih profilov z dotokom (cenejše) delovne sile iz drugih republik tedanje SFRJ.

Konec sedemdesetih let se razprave o povratništvu postopoma umirjajo in za nekaj let izginejo iz političnega oziroma javnega diskurza. Iz uradnih podatkov o selitvah za obdobje 1981–1991 je mogoče razbrati le razmerje med uradno registriranimi izselitvami in povratništvom. Podatki izvirajo iz popisa prebivalstva, v katerem so bili povratniki opredeljeni pod opisom »vračanje stalnih prebivalcev Slovenije z začasnega dela v tujini«, pri tem pa so bili izpuščeni delavci, ki so bili zaposleni v slovenskih ali drugih jugoslovanskih podjetjih v tujini. To bivanje ni bilo obravnavano kot začasno delo v tujini, ne glede na dolžino bivanja. Prav tako v teh podatkih niso bili zajeti ljudje, ki so živeli v tujini in so odjavili stalno bivališče v Sloveniji, čeprav so obdržali državljanstvo.

Bevc (1993: 689) ugotavlja, da je 44.000 stalnih prebivalcev Slovenije že bilo na »začasnem« delu v tujini, in so se enkrat pred popisom leta 1991 dokončno vrnili in seveda ves čas obdržali stalno bivališče ter niso bili zaposleni pri slovenskem (jugoslovanskem) podjetju v tujini. Pretežno so bili iz pomurske, osrednje slovenske in podravske regije. V tujini so bili v povprečju šest let. Iz časovne primerjave podatkov je razvidno, da je bil v sedemdesetih letih večji del povratnikov iz pomurske, v osemdesetih pa iz osrednje slovenske regije.

Primerjava povratništva v osemdesetih letih s predhodnim obdobjem (po popisu prebivalstva) kaže, da je bilo število povratnikov v osemdesetih letih precej manjše (10.000) kot v sedemdesetih (16.500), a kljub temu veliko višje, kot je bilo zabeleženo pri republiškem zavodu za zaposlovanje. V tem času je po podatkih iz popisa odšlo na delo v tujino 8.400 delavcev, kar je štirikrat več, kot so kazali podatki republiškega zavoda za zaposlovanje. Povratniki iz osemdesetih let so bili v tujini v povprečju dalj časa kot povratniki v sedemdesetih letih. (Bevc 1993: 689–691) Temu dodajmo še Klinarjeve ugotovitve, da je bilo povratništvo v osemdesetih predvsem rezultat negativne selekcije v državah priseljevanja. (Klinar 1985) V tem času je bilo prisilno povratništvo tudi izhod za podjetja, kjer so delavci delali pod težkimi delovnimi pogoji. Delavci na začasnem delu so zagotavljali, da se po določenem času podjetjem in državi priselitve ni bilo treba ukvarjati z zdravstvenimi in socialnimi posledicami, ki jih je lahko povzročilo delo na zdravju nevarnih delovnih mestih. S tem so se seveda rešili predvsem finančne odgovornosti in bremena »socialne države«. »Socialna država« priselitve z zdravstvenimi težavami teh delavcev pozneje ni bila obremenjena. Dokler so bili delavci aktivni, so s svojim delom soustvarjali dobiček in polnili državno blagajno, potem pa so se morali vrniti (ker jim na primer niso podaljšali pogodbe, da ne omenjamo ilegalnega dela) v izvorno okolje, in z njimi in njihovimi težavami se je nato bila primorana ukvarjati izvorna država.

DILEME IN TEŽAVE POVRATNIH MIGRANTOV PO LETU 1991

Ivan Bukovec, Življenje, 1983, Argentina

VRAČANJE IN NASELJEVANJE SLOVENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV IZ NEKATERIH EVROPSKIH DRŽAV IN AVSTRALIJE

Kristina Toplak

Pojavnost povratnih migracij v mednarodnem kontekstu se pogosto šteje za posledico sprememb migracijske politike v državah priselitve ali za posledico političnih in gospodarskih sprememb v državi izvora. Vendar je vrnitev v izvorno okolje lahko tudi rezultat popolnoma neodvisnih in spontanih odločitev posameznikov, ki velikokrat nimajo neposredne zveze z dejavniki odbijanja ali privlačevanja oz. tako »popularnim« push-pull modelom ene oziroma druge države. Vprašanje motivov vračanja je pogosto v ospredju razprav o povratnih migracijah. Torej, zakaj so se ljudje vrnili, kaj jih je vzpodbudilo k temu? Redkeje se vprašamo: kako so se vrnili, kam so se vrnili, za kako dolgo, kako živijo, kako jih je sprejelo okolje, s kakšnim težavami se srečujejo? Ali na kratko: kako uspešno so se integrirali? V ospredju je torej posameznik in njegove avtonomne odločitve. Tak pristop k raziskovanju migracij z vidika posameznika (pristop z mikro nivoja) je značilen predvsem za sodobne antropologe, ki so razvili domnevo, da so migranti sami odločujoči dejavniki (agents) v svojem ravnanju, da sami interpretirajo in konstruirajo v mejah migracijske strukture.³⁴

Pregled izbrane domače in tuje literature je pokazal, da so raziskovalci povratnih migracij zajeli zelo različne vidike vračanja, a so se večinoma izognili problematiziranju življenja posameznikov po vrnitvi v izvorno družbo.³⁵ Tudi v slovenskem političnem in javnem diskurzu do pred nekaj let ni bilo veliko zaslediti o tovrstnih vprašanjih. Pa vendar, podobno kot izselitev, tudi vrnitev v izvorno okolje lahko prinese težave, ki jih mora posameznik premostiti, da lahko normalno

³⁴ Pristop je v politično-ekonomskem besednjaku poimenovan tudi pristop »človeškega kapitala«. (po Gombač 2005: 20)

³⁵ Veliko več pozornosti je bilo namenjeno vplivom »povratništva« na družbenoekonomske razmere v izvorni družbi (na primer Piore 1979, King in ostali 1985), zgodovinskimi in statističnim pregledom vračanja v izvorno okolje (Virtanen 1979, Storhaug 2001, 2003), repatriacijskim praksam imigrantskih držav (Olsson 2004); razvijali so razne teorije in tipologije (Boyle in ostali 1998, Klinar 1985; glej tudi Brettell 2000) ali pa so jim »povratniki« pomenili vir informacij za preučevanje življenja v izseljenstvu. Takšno stanje je tudi na področju antropoloških raziskav, kot je pokazal eden zadnjih pregledov antropoloških študij na temo migracij (Brettell 2000). Kot svetlo izjemo pa moram izpostaviti nekatera seminarska dela, ki so nastala na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer so študenti obravnavali tudi problematiko »povratništva«. Eno izmed prvih je bila seminarska naloga Brede Čebulj iz leta 1980, ki jo je po delih objavila v Avstralskem Slovcu (1982/1983).

zaživi: od pridobitve različnih dokumentov in dovoljenj, reševanja stanovanjskega vprašanja in iskanja dela do vključitve v ožje družbeno okolje.

Slovenski sociologi so že v sedemdesetih letih ugotavljali, da ni smiselno govoriti o »povratništvu«, če ne govorimo obenem o sprejemanju »povratnika«, kar pomeni govoriti o politiki »povratništva«. (Mežnarič 1977) Pri oblikovanju politike vključevanja povratnih migrantov v izvorno družbo, kar postaja v zadnjem času aktualno tudi v slovenskem prostoru, je ključnega pomena prav analiza problemov, s katerimi se srečujejo povratni migranti. Brez tovrstne analize prihaja samo do neresnih in bornih poskusov urejanja te problematike, ki so že vnaprej obsojeni na propad.³⁶

Povratne migracije Slovencev iz nekaterih držav zahodne Evrope in Avstralije so v pričujočem poglavju predstavljene na podlagi empiričnega gradiva. Posamezniki so odgovarjali na vprašanja o motivih vračanja, o integraciji v novo-staro okolje in o problemih, s katerimi so se pri tem srečevali. Na tak način sem lahko posegla nekoliko globlje v problematiko, kot če bi k razumevanju koncepta integracije pristopila zgolj s teoretičnimi opredelitvami. Težave, ki jih navajajo posamezniki, same zase dovolj zgovorno pričajo o integracijski (ne)politiki, zato sem se izognila odvečnemu komentiranju.

Pri problematiziranju življenja povratnih migrantov je pomembno razlikovati in upoštevati različne motive vračanja (nikoli ni samo eden), ki v tesni povezanosti s »preživetvenimi strategijami« posameznikov kompleksno vplivajo na posameznikovo percepcijo (re)integracije v izvorno okolje, zato sem tej temi posvetila nekaj pozornosti. Motivi, ki jih navajajo povratni migranti, so povezani z njihovimi pričakovanji ob vračanju v izvorno okolje. Soočenje z drugačno (realno) situacijo v tem okolju pa lahko negativno vpliva na posameznika, vzbuja nezadovoljstvo in vodi tudi v remigracijo.

Uspešnost integracije povratnih migrantov v izvorno okolje je v veliki meri odvisna tudi od dejavnikov, ki migrante zadržujejo v izvornem okolju, in od tega, ali so se vrnili za stalno ali je povratek samo ena od faz v njihovem življenju, in bodo v skladu s svojimi pričakovanji in željami odšli spet nazaj, kamor so se prvotno izselili ali celo kam drugam. S tem je povezano vprašanje uradne »repatriacijske«³⁷ strategije in razumevanja povratnih migracij kot procesa (nezaključenega dejanja) ali kot dogodka (zaključenega dejanja) znotraj nje (Olsson 2004), oziroma ali se

³⁶ V mislih imam zlasti predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci po svetu, ki so ga slovenski poslanci zavrnil 7. maja 2004 na 44. izredni seji Državnega zbora. Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja je bil s popravki sprejet šele dve leti kasneje in je stopil v veljavo 6. 5. 2006 (ZORSSZNM), zato o praktičnih posledicah njegovega delovanja še ne moremo govoriti.

³⁷ Izraz repatriacija ima politično konotacijo. Postal je del političnega diskurza, ki z njim označuje vse povratne migrante. Na drugi strani Boyle, Halfacree in Robinson povezujejo repatriacijo izključno z organiziranim vračanjem in z begunci. (1998: 198–199) Podobno je repatriacija formulirana tudi v pravnem kontekstu. V primeru povratnih migrantov, ki jih tukaj obravnavamo, ne moremo govoriti o repatriaciji, saj gre za prostovoljno, spontano in individualno obliko vračanja (več o repatriaciji glej v predhodnih podpoglavjih).

ljudje odločajo za stalno naselitev oziroma vrnitev, ali ne. Menim, da moramo pri oblikovanju učinkovite integracijske politike upoštevati tako eno kot drugo individualno pogojeno inačico, predvsem pa bi bilo treba upoštevati potrebe ljudi.

KAKO, OD KOD IN ZAKAJ?

Razprava temelji na podatkih, ki so bili leta 2004 zbrani s pomočjo anketnih vprašalnikov (več o tem glej v uvodnem poglavju). Nanje so odgovarjali posamezniki, ki so se vrnili iz Avstrije, Avstralije, Francije, Nemčije, Švedske in Švice. Večinoma gre za tako imenovane »ekonomske« izseljence in izseljence, ki so odšli iz različnih drugih razlogov. Tudi za vrnitev v Slovenijo imajo različne razloge.

V razpravo so zajeti odgovori trinajstih anketirancev, ki so se po letu 1990 vrnili v Slovenijo, za primerjavo pa sem vključila tudi intervjuje s sedmimi osebami, ki so se prav tako vrnile po letu 1990.³⁸ Na videz gre za razmeroma različno gradivo, saj ga je pogojevala različna metoda pridobivanja podatkov (v prvem primeru zelo strukturiran vprašalnik, v drugem pa delno voden intervju), vendar sem s kvalitativnim pristopom izluščila temeljne postavke za problematizacijo življenja posameznikov. Ni me zanimala celotna življenjska zgodba, čeprav, kot trdi Jernej Mlekuž, je potrebno vzroke za migracijo (remigracijo) razumeti v kontekstu celotne migrantove biografije (Mlekuž 2003: 89). Pogosto pa prav to osredotočenje na celotno migrantovo zgodbo zasenči del migrantovega življenja po povratku v izvorno okolje. Tukaj predstavljene podatke je bilo morda nekoliko težje interpretirati (tudi zaradi njihove količinske omejenosti), vendar abstrahirani dajo osnovno podobo težav in percepcij povratnih migrantov na individualni ravni, kar je tudi namen tega besedila.

Zanimanje za probleme sodobnih³⁹ povratnih migrantov (predvsem začasnih, ekonomskih izseljencev) se je v Sloveniji pojavilo že v drugi polovici sedemdesetih let. V tem času je potekal večletni projekt Raziskovalnega inštituta takratne FSPN »Slovenski delavci v Zvezni republiki Nemčiji, sociološki in politološki vidiki emigracije, vključevanje v imigrantsko družbo ter vračanje v domovino«, ki je v drugem delu zajel vračanje delavcev v Slovenijo. Vsa opisna poročila na temo Slovencev po povratku iz ZR Nemčije (Švara, Toš, Mežnarič 1977; Toš 1977 in 1978, Klopčič-Casar 1977) so bila objavljena v biltenu *Migracije*, uporabljena pa so bila

³⁸ Intervjuje je leta 2002 posnela Ksenija Batič v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Stanje in perspektive slovenskega povratništva, in so shranjeni v arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

³⁹ O starejših, zlasti prvih povratnih tokovih nazaj v Evropo na koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja so pisali predvsem evropski zgodovinarji (glej npr. Virtanen 1979, Storhaug 2003, Walaszek 2000, 2003).

kot gradivo za Strokovno politična posvetovanja o problematiki povratnikov (dve sta bili v Celju leta 1977, eno v Radencih leta 1978).

Zanimanje za povratne migracije je znova naraslo v devetdesetih letih, ko je prišlo do večjih premikov ljudi, tudi nazaj v izvorne družbe.⁴⁰ V Sloveniji to sicer ni pomenilo množičnega »navala« Slovencev, ki bi se želeli vrniti po daljšem obdobju življenja in dela drugje (izjema so argentinski Slovenci, vendar tudi v njihovem primeru ne moremo govoriti o množičnem pojavu vračanja).⁴¹ Tako tudi ni bilo poplave znanstvenih in strokovnih prispevkov na to temo (več o tem glej Mlekuž 2003, Čebulj Sajko 1999, 2004).

Povratni migranti so zaradi svoje mobilnosti ena tistih raznolikih in neulo-
vljivih kategorij, ki otežkoča znanstveno kategoriziranje. Po Mlekužu je to tudi eden od razlogov za slabo raziskanost teme (Mlekuž 2003: 68), vendar menim, da je potrebno to ugotovitev omejiti na slovenski prostor in na sodobni čas.⁴² Vsekakor pa drži, da je težko upoštevati toliko spremenljivk, kot jih zajema migracijski proces.

Kaj so povratne migracije? Kdo je povratnik, kaj je povratništvo? Kako govoriti o povratnikih, ko pa iskanje po svetovnem spletu ali brskanje po SSKJ in COBISS-u zmeraj prinese še vsaj deset drugih pomenov besede povratnik. Terminološka zmeda, ki je nastala na tem področju, odseva tudi v uporabi različnih nazivov: povratnik, remigrant, repatriiranec, reemigrant, povratni migrant, povrnjenec.

Povratni migranti⁴³ so v najbolj splošnem pomenu tisti, ki zapustijo določen prostor za določen čas in se pozneje vrnejo (Boyle, Halfacree, Robinson 1998: 35). Isti avtorji v nadaljevanju (v nasprotju s to široko opredelitvijo) navajajo le dva primera: mlade ljudi, ki zapustijo dom, ker iščejo zaposlitev, vendar se pozneje vrnejo domov, ker niso uspeli najti dela ali ker so zaslužili dovolj denarja, da so se lahko vrnili; in upokojene ljudi, ki se vrnejo v rodni kraj po dolgih letih leta življenja in dela drugje. Na konkretnih primerih bomo videli, da takšno posploševanje ni na mestu.

Povratne migracije niso prostorsko in časovno enotno opredeljene. Nekateri avtorji povezujejo »povratništvo« izključno z mednarodnimi migracijami, med-

⁴⁰ Vzroke lahko iščemo v politični pluralizaciji v nekdanjih komunističnih državah, koncu morije na Balkanu in stabiliziranju razmer na nekaterih drugih območjih, uveljavljanju modela selektivnega zaposlovanja v državah članicah Evropske unije (več o tem glej Lukšič-Hacin 2002), spremenjeni migracijski politiki v nekaterih državah (za primer Švedske glej Olsson 2004) in nenazadnje v velikem napredku telekomunikacijske in transportne tehnologije.

⁴¹ O tem, zakaj se slovenski izseljenci ne vračajo v Slovenijo v večjem številu, bi lahko napisali samostojno razpravo, saj gre za kompleksno vprašanje, ki ga pogojuje več dejavnikov, in ga je potrebno obravnavati ob upoštevanju globalizacije in multikulturalizma.

⁴² Glej predhodne opombe, kjer je naštetja tuja literatura na temo povratnih migracij.

⁴³ S prevodom angleškega izraza »return migration« kot povratne migracije sem se poskušala izogniti uporabi besede »povratništvo«, ki ima preveč negativnih sopomenk (povratnik iz zapora, delikventni povratnik, povratnik k drogam, itd.). Besedo povratnik uporabljam zaradi zgoraj navedenih primerov le v navednicah, razen kjer citiram ali povzemam.

tem ko drugi uporabljajo ta koncept tudi v povezavi z notranjimi migracijami. Vprašanje, koliko časa mora posameznik preživeti drugje, da ga po vrnitvi domov lahko označimo za povratnega migranta, je podobno vprašanju, kako dolgo mora posameznik bivati drugje, da ga označimo za izseljenca. Enoznačnega odgovora na to ni, jasno je le zaporedje: vsak povratni migrant je najprej izseljenec, šele nato je povratni migrant. Povratne migracije so vsekakor razumljene kot vračanje v izvorno okolje, na nekakšno izhodiščno točko.

Povratek je lahko, ali pa tudi ne, premišljen; lahko je posledica nepredvidenih dogodkov, lahko je dobro načrtovan in dolga leta nameravan korak. Pogosto je tudi preložen, čeprav se posamezniki nameravajo vrniti (»mit o vrnitvi«). Do vrnitve nazadnje ne pride zmeraj in ni zmeraj dokončna. Vrnitev v izvorno okolje je del migracijskega kroga oziroma možnost, do katere lahko pride, logično nadaljevanje kroga emigracija–imigracija–remigracija (Lukšič Hacin 2002: 179), ali pa tretja, zadnja faza v življenju izseljenca–priseljenca–povratnika (Čebulj Sajko 1999: 101). V obeh primerih so (re)migracije definirane kot zaključen dogodek. Primerjava s krogom in fazami življenja morda ni najbolj smiselna, saj migracijam pripisuje statičen značaj. Migracije pa so proces, ki pogosto nima konca, in vrnitev v izvorno okolje lahko pomeni le eno od stopenj v življenju migranta, ki lahko zaradi različnih razlogov ponovno emigrira ali pa celo živi med izvornim in priselitvenim okoljem kot tako imenovani transmigrant. (več o tem glej Glick Schiller 1992)

ZAKAJ BI SE VRNIL(A)?

Motivi in vzroki vračanja so raznovrstni, številni in kompleksno prepleteni. Ponavadi gre za skupek motivov, ki so posameznika vzpodbudili k vrnitvi. Vrste migracij je ogromno, in enako velja za povratne migracije oziroma motive in vzroke zanje. Tipologija vzrokov povratnih migracij v znanstveni in strokovni literaturi je skopo opredeljena. Edward Taylor je na primeru jamajških povratnih migrantov vzroke ozko determiniral in jih razdelil glede na dejavnike odbijanja in privlačevanja (push-pull model). Kot najpomembnejše dejavnike privlačevanja Jamajčanov nazaj domov je opredelil ekonomske, družinske in domoljubne vzgibe, kot glavne razloge odbijanja v imigrantski družbi pa zdravje, klimatske razmere in rasne probleme. (Taylor 1976: 222–223)

Zgodovinar Mark Wyman je vzroke za vračanje opredelil takole: 1. uspeh, dosežen cilj v imigraciji, 2. neuspeh pri doseganju ciljev zaradi denarja, bolezni, poškodb, 3. domotožje (domoljubje, skrb za dom), 4. družinske potrebe (skrb za družino, starejše, smrt v družini), 5. zavrnitev države imigracije (politični, verski razlogi, diskriminacija, nezmožnost prilagoditve). (Wyman 2001: 4–8)

Slovenski sociologi pa so v študiji o Slovencih po povratku iz ZR Nemčije

tipologijo motivov predstavili s tako imenovanimi subsistemi, ki predstavljajo izpeljane indikatorje motivov vrnitve⁴⁴: *institucionalni* (subsistem I) vključuje razloge vrnitve na področjih dela, politike, lastnine in drugo; *socializacijski* (subsistem II) vključuje razloge vrnitve na področju izobrazbe, družine staršev, lastne družine, želje po učenju, želje, da bi videl svet in nespecificirano; *sankcijski* (subsistem III) zajema razloge vrnitve na področju dohodka, trajnih potrošnih dobrin in potrošnje nasploh, stanovanja in hiš, življenjskega stila in navad, počitnic, varčevanja in nespecificirano; *ostalo* (IV) so motivi vrnitve iz izključno intimnih razlogov, zaradi prijateljev, znancev, sorodnikov, zaradi detaširanosti (v povezavi z vojsko), naključij in neopredeljivih razlogov. (Mežnarić 1977: 76)

Iz naštetih primerov je razvidno, da veliko razlogov ni zajetih. Skriti so pod oznako »ostalo« ali pa avtorji poskušajo preprosto razložiti zapleten družbeni proces. Raziskovalci še vedno uporabljajo tipologijo, da bi zajeli različne migracijske strategije, vendar tudi priznavajo, da tipologije dajejo statično in homogeno sliko procesa, ki je v resnici spremenljiv. (Brettell 2000: 101–102)

Iz analize odgovorov na vprašanje, zakaj so se intervjuvani posamezniki vrnili v Slovenijo, ugotovimo, da odločitev za vrnitev v prvi vrsti ni bila ekonomske narave. Kot vzroki vrnitve so bili naštetih (pogosto v kombinaciji): domotožje, domoljubje, družinske vezi, dedovanje, upokožitev in želja po preživljanju zadnjih let življenja v Sloveniji, nekateri so si želeli, da bi njihovi otroci obiskovali slovenske šole, trije odgovori pa so navajali spremembo politične situacije v državi (kot razlog za vrnitev so navedli, da »želijo pomagati Slovincem najti pot v demokracijo« in »v svobodo«, ter »konec komunistične diktature«). Ekonomski razlog je bil omenjen le v enem primeru.

Razlogov za to je več. Prvi je vsekakor starost posameznikov. Večina izseljenec, ki so kot odrasle osebe odšli v petdesetih, šestdesetih letih in tudi sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, je danes upokojenih. Upokožitev pa je priložnost, da se ljudje odpočijejo in počnejo stvari, ki jih zaradi dela prej niso mogli. Lahko se preselijo bliže svojim otrokom, drugim sorodnikom ali prijateljem, se vrnejo v rojstni kraj, kot so to opredelili Boyle in ostali (1998: 119). Z upokojitvijo je pogosto povezano vprašanje kvalitete življenja. Vpliv prisotnosti sorodnikov na odločitev ni zanemarljiv, saj imajo tako starejši ljudje v bližini nekoga, ki bo zanje skrbel. Nenazadnje je pomemben in logičen razlog to, da se ekonomski emigranti redko vračajo v izvorno okolje zaradi ekonomskih razlogov. Vrnejo se ponavadi le tisti, ki jim v emigraciji ni uspelo najti službe ali dovolj zaslužiti ali pa vidijo v izvornem okolju priložnost za finančno vlaganje.⁴⁵ Za primerjavo si pogledjmo rezultate

⁴⁴ Mišljeni so skupaj z motivi odhoda in ostajanja, ki pa na tem mestu niso pomembni.

⁴⁵ Priložnost za širitev ali za začetek nove dejavnosti v Sloveniji so sredi devetdesetih let izkoristili nekateri povratni migranti iz Nemčije. Konec osemdesetih let je nemška vlada začela denarno podpirati vračanje delavcev na začasem delu v ZRN, med katerimi je bilo tudi več deset tisoč Slovencev. Državi sta v ta namen pri Slovenski investicijski banki ustanovili skupen denarni sklad, iz katerega so povratni migranti za širitev dejavnosti in

raziskave, ki je zajela družbenoekonomske učinke povratnih migracijskih tokov na razvoj emigracijskih območij (v ruralnem območju komune Basilicata v Italiji). Raziskovalci so na vzorcu 80 povratnikov, večinoma iz Nemčije, ki so se vrnili konec sedemdesetih ali v osemdesetih let dvajsetega stoletja in so bili izključno »ekonomski« emigranti, ugotovili, da so bili vzroki za vračanje le v manjšem številu ekonomski. Le 6 od 80 povratnikov je navedlo ekonomski vzrok za vrnitev, in sicer vlaganje v lastno zasebno dejavnost (le tisti, ki so bili v tujini dlje časa in so uspeli prihraniti dovolj denarja), ostali so se vrnili zaradi družinskih razmer, nostalgije, potrebe, da rešijo fizične in psihične težave, ki so jih imeli v tujini. Le eden je prišel zaradi iskanja dela, 32 pa na željo partnerja ali zaradi potrebe, da skrbijo za starše, in želje, da se otroci šolajo v italijanski sredini. (King in drugi 1985)

Vrnimo se znova k našemu primeru. Anketiranci in sogovorniki so kot vzrok vračanja pogosto navedli domotožje oziroma »domoljubje«. Domnevamo lahko, da so vračajoči imeli v mislih zlasti dom in sorodnike; šlo je torej za domoljubje v lokalnem, ožjem pomenu. V širšem pomenu je domoljubje vezano na Slovenijo kot državo oziroma domovino. Se ljudje res odločajo za vrnitev v izvorno okolje in s tem za spremembo življenja zaradi abstraktnega pojma, kot je domovina, torej prostorska reprezentacija, nastala pod vplivom političnih in kulturnih faktorjev, ta konstruirani in zamišljeni topos (Skrbiš 1999: 38)?

Ideja domovine vzbuja spomine in močna čustva; predstavlja gonilno silo bolj ali manj globoko naučenega vedenja. Vsekakor je intenzivnost navezanosti posameznih izseljencev na njihovo domovino odvisna od časovne in prostorske bližine in/ali oddaljenosti od domovine. Etnična domovina je odvisna od prostora in časa. Prostorski faktorji se prepletajo s časovnimi faktorji. Enake prostorske in časovne distance nimajo zmeraj enakih posledic. Potrebno je upoštevati zgodovinske pogoje in migracijske tokove, posameznikovo psihološko stanje, posameznikovo povezanost in odvisnost od izseljenskih mrež (institucije, socialni odnosi) in drugih sorodnih pojavov. (Isti: 39) V našem primeru so o domoljubju največ govorili povratni migranti, ki so bili v izseljenstvu kulturno ali politično aktivni, in tisti, ki so bili od Slovenije geografsko najbolj oddaljeni. Ideja domovine tudi nima za vse posameznike enakega pomena. Lahko je romantičen cilj, h kateremu posameznik stremi ali pa je samo geografska referenčna točka. (Skrbiš 1999, 40)

Ne glede na vzrok vrnitve ljudje gojijo ob povratku določena pričakovanja. Če bi želeli razširiti svojo poslovno dejavnost, pričakujejo, da jim bo to v domovini omogočeno, saj ji s tem koristijo. Če se po dolgih letih izseljenstva vračajo v domovino, pričakujejo, da jih bo ta že zaradi njihove nacionalne pripadnosti in zvestobe sprejela z odprtimi rokami. Drugi želijo s čim manj težavami preživeti nekaj časa doma ali tu ostati za zmeraj. Vendar, ali tudi v domovini čutijo in razmišljajo enako?

ustvarjanje novih delovnih mest lahko dobili ugodna posojila in tudi nepovratna sredstva. Vendar je te ugodnosti izkoristilo le manjše število. (Tomazič 2004)

SLOVENIJA, OBLJUBLJENA DEŽELA?

Težave, s katerimi se soočajo povratni migranti v Sloveniji, imajo velik vpliv na njihovo percepcijo vključevanja v izvorno okolje. Težave, ki so jih naštele v raziskavo zajete osebe, lahko grobo razdelimo v dve skupini: težave, ki so posledica (za njih) drugačne družbene ureditve in težave, ki so posledica vzpostavljanja socialnih stikov. Zadnjih je manj, a so bolj specifične in raznolike.

V prvem primeru gre za težave, ki nastanejo, ko ljudje trčijo ob razne administrativne ovire in se spoznavajo z načinom delovanja različnih uradov. Zaplete se pri preprostih rečeh: pri pridobivanju različnih dokumentov in dovoljenj, iskanju dela, nakupu in gradnji nepremičnin in podobno. Največ težav je zaradi dolgotrajnih in zapletenih sodnih in upravnih postopkov, čakalnih vrst v raznih javnih službah (na banki, pri zdravniku, na upravnih enotah), pogosto povratne migrante motijo tudi uradne ure, birokratski in neoseben odnos zaposlenih v javnih službah. Nekateri posamezniki so imeli težave, ker niso mogli uveljavljati socialnih in pokojninskih pravic, saj Slovenija še nima podpisanih tovrstnih bilateralnih sporazumov z vsemi državami. Kritični so bili tudi do slovenskega šolskega sistema.

Da so se slovenski povratni migranti s podobnimi, a vendar drugačnimi težavami srečevali že v preteklosti, priča že omenjena raziskava iz sedemdesetih let. (Toš 1977: 40) Poglavitni problemi, ki so jih povratniki konec sedemdesetih let pričakovali že pred vrnitvijo, so bili povezani z zaposlovanjem, z osebnim dohodkom in s predpisi, ki so jih zadevali. Predvideli so tudi težave z nastanitvijo. Težav pa je bilo še več. Raziskava je pokazala, da so bile težave povratnikov tedaj večinoma povezane z delom (nezaposlenost, neustrezno delo), nato s stanovanjem ali gradnjo hiše, sledile so družinske in osebne težave in drugo, kot je nepriznanje izobrazbe, slabo plačano delo, očitki na račun bivanja v tujini, težave z otroki, neurejeno otroško varstvo, itd. (Toš 1977: 43–45) Pri pričakovanih in dejanskih težavah je prevladoval ekonomski vidik, saj so bili v raziskavi zajeti povratni migranti večinoma ekonomski migranti oziroma (takrat popularno imenovani) »delavci na začasnem delu v tujini«.

Večina anketirancev je navedla, da so ob prihodu imeli urejene dokumente, nekateri vsaj deloma, in polovica jih ni imela težav pri urejanju dokumentacije. Tisti, ki so se spopadli s težavami pri urejanju dokumentacije, pa so navedli dve vrsti težav. Prve so nastale pri pridobivanju državljanstva, osebne izkaznice, davčne številke ali gradbenega dovoljenja, in sicer predvsem zaradi različne interpretacije predpisov, ki urejajo pridobivanje teh dokumentov, ter predolgh in zapletenih postopkov. Drugo vrsto težav so povzročali ljudje, ki izdajajo te dokumente, saj so jih anketiranci označili za neprijazne, nenatančne in nepripravljene, da bi jih natančneje informirali.

Večina je izjavila, da niso potrebovali pomoči pri urejanju dokumentacije, tistim, ki so jo, so pomagali sorodniki, prijatelji, v nekaj primerih zaposleni na

lokalnih upravnih enotah. V enem primeru je posameznik zaradi več let trajajočega postopka pridobitve gradbenega dovoljenja najel tudi odvetnike. Povratni migranti so v prvi vrsti poskušali težave reševati sami, zelo redko so se obračali na vladne institucije (Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ali katero od pristojnih ministrstev) in izseljenska društva.⁴⁶ Na drugi strani pa so anketiranci menili, da bi jim pri tovrstnih težavah morali pomagati prav Urad za Slovence po svetu, izseljenske organizacije, konzulati, v ta namen ustanovljeni uradi in ljudje, »ki se spoznajo na ta sistem in so tukaj (v Sloveniji, op.av.) rojeni ali so tukaj več let«. Ugotovimo lahko, da bi povratni migranti pri urejanju dokumentov in pridobivanju potrdil in dovoljenj potrebovali predvsem pomoč v obliki informacij in nasvetov.

Težav z urejanjem stanovanjskega vprašanja je bilo manj. Vsi razen enega anketiranca, ki stanuje pri sorodnikih, zdaj živijo v lastni hiši ali stanovanju. Nekaj jih je navedlo, da so imeli težave pri urejanju stalnega bivališča zaradi »birokracije« in »nestrpnosti do izseljencev« ter slabega odnosa na občinski upravi, dva posameznika pa sta imela težave pri nakupu zemlje za gradnjo hiše in pri legalizaciji »črne gradnje«. Omenjene težave so anketiranci opredelili kot negativno posledico statusa »povratnikov«.

Na vprašanje, ali so zaposleni, so nekateri odgovorili pritrdilno, nekaj jih je bilo že upokojenih, dva sta bila brezposelna. Med zaposlenimi je večina samozaposlenih posameznikov, nekateri so dobili službo s pomočjo prijateljev. Brezposelni osebi iščeta zaposlitev, pri čemer enemu pomagajo prijatelji, drugi pa ima težave z iskanjem zaposlitve, ker je prestar in njegovih dolgoletnih letalskih izkušenj v Sloveniji nihče ne potrebuje. Večina anketirancev je bila mnenja, da kot »povratniki« nimajo enakih možnosti za zaposlitev kot ostali Slovenci (vendar je nekaj odgovorov le domnev oziroma posrednih izkušenj upokojenih oseb). Delodajalci naj bi jim ne priznavali izkušenj, izobrazbe in znanja, ki so jih pridobili v tujini, težave so imeli zaradi diskriminacije, strankarske pripadnosti in nezaupanja, ali kot pravi eden od anketiranih:

»Veliko škode naredi strah delodajalcev in bodočih sodelavcev pred nekom, ki ni nujno konformen s tukajšnjimi razmerami, kar pa lahko marsikje predstavlja celo veliko prednost in ne vedno slabosti.«

Anketiranci tudi menijo, da zaradi diskriminacije in strankarske pripadnosti nimajo enakih možnosti za napredovanje na delovnem mestu. Zapisali so, da ob-

⁴⁶ Med slednjimi se je te »naloge« najbolj aktivno lotilo Izseljensko društvo Slovenija v svetu, kjer so doslej nudili pomoč več sto »povratnikom« iz različnih delov sveta. V času od januarja 2001 do sredine leta 2002 je z njihovo pomočjo prišlo v Slovenijo 82 ljudi, večinoma iz Argentine. Nekaj let je delovalo tudi Društvo povratnikov iz Nemčije, ki je imelo predvsem »servisno« dejavnost: »zdomcem«, ki so razmišljali o stalni naselitvi v Sloveniji, je pomagalo pri pridobivanju dovoljenj za poslovno dejavnost in jim posredovalo podatke o najemanju ugodnih posojil. Tudi Rafaelova družba pomaga »povratnikom« pri zbiranju informacij in reševanju problemov, deloma tudi Slovenska izseljenska matica.

stajajo »zadržki zaradi delovnih pristopov« in da »v Sloveniji manjka timsko delo«, da imajo »povratniki težave pri (pisnem) izražanju« in da so neenake možnosti predvsem pri napredovanju. Težave z delom in delovnimi izkušnjami so odraz (v nekaterih okoljih še zmeraj zasidranega) nezaupanja do drugačnih pristopov in znanja. Večje število oseb se je zato samozaposlilo.

Na vprašanje o priznanju izobrazbe so anketiranci odgovarjali različno: nekaterim ob vrnitvi niso priznali izobrazbe, drugi so upokojeni ali samozaposleni, tretji pa so izobrazbo pridobili v Sloveniji oziroma so jim priznali izobrazbo, pridobljeno v tujini. Nekateri so se odločili za dodatno izobraževanje, ki bi ga potrebovali za »boljši pristop in razumevanje pogojev v družbi RS (Republike Slovenije, op. av.)«, večina pa ni odgovorila na vprašanje. Bolj kritični so bili anketiranci pri vprašanju, ali je Slovenija naredila dovolj za vključevanje otrok »povratnikov« v izobraževalni sistem. Med drugim so menili, da »ni sistemskega pristopa pri ponovni integraciji s strani oblasti in gospodarstva«, da »šolstvo (srednje in visoko) nima tranzicijske osnove«, da Slovenija sicer omogoča vključevanje otrok »povratnikov« v izobraževalni sistem, vendar, kot je navedla ena od anketirank, »so ti otroci zaznamovani kot drugačni (= drugače misleči) in zato nemalokrat posmeh ne le sošolcev, temveč tudi učiteljev«. Tudi v primeru vključevanja odraslih »povratnikov« v izobraževalni sistem je bil odziv podoben: ni sistemskega pristopa, vlada nezaupanje in nevoščljivost, samo nekateri imajo možnost za izobraževanje, obstajajo pa tudi administrativne ovire, kot so prepočasni in predragi postopki nostrifikacije.

Čeprav so anketiranci ocenili svoje znanje slovenskega jezika kot zelo dobro, so menili, da bi povratni migranti potrebovali pomoč države pri učenju slovenskega jezika. Pomoč bi morala biti v obliki brezplačnih ali subvencioniranih tečajev jezika, ki bi lahko potekali pod okriljem Slovenske izseljenske matice ali Ministrstva za šolstvo povsod po Sloveniji. V veliko pomoč bi jim bile tudi informacije o tečajih slovenskega jezika, ki bi jih pred povratkom lahko dobili preko radia, Slovenske izseljenske matice, konzularnih predstavništev ali slovenskih izseljenskih društev.

Vsi anketiranci so pred vrnitvijo v Slovenijo že imeli vzpostavljene socialne stike, toda okolje, v katerem živijo, jih je sprejelo le deloma oziroma jih ni sprejelo. Menijo, da je bilo krivo nezaupanje »do zahodne tujine«, ki ga je »vcepljal prejšnji sistem«, vzrok naj bi bila tudi diskriminacija. Imeli so omejene možnosti članstva v organizacijah, sosedje pa jih niso sprejemali. Navedli so tudi druge težave, ki so jih imeli zaradi statusa povratnega migranta, kot so neenako obravnavanje pri iskanju zaposlitve, težave pri navezovanju stikov z okolico. Nekateri posamezniki so imeli težave pri navezovanju stikov s sodelavci, soočali so se z neenako obravnavo nadrejenih na delovnem mestu, v enem primeru je šlo za neenako obravnavo otroka v vrtcu oziroma šoli. Veliko se jih je že znašlo v položaju, ko se jim je zdelo bolje prikriti, da so povratni migranti: na primer na občinski upravi, pri političnem udejstvovanju in v političnih organizacijah ter pri poslovanju. Enako so ravnali tudi v osebnih stikih zaradi nevoščljivosti in očitkov na račun odsotnosti.

V splošnem so bili anketiranci zadovoljni s trenutno življenjsko situacijo v

Sloveniji. Nezadovoljstvo so izrazili le trije in sicer zaradi naraščajočega kriminala, »premočnega vpliva komunistične nomenklature, ki zavira razvoj« in »nepravne države«. Tudi svoj standard, zdravje, zaposlitev, okolje, razmere doma, dohodke in izobrazbo so anketiranci v povprečju pozitivno ocenili. Do manjšega odstopanja je prišlo le pri zaposlitvi, ki je bila v dveh primerih ocenjena negativno (nezaposleni osebi). Z mesečnimi dohodki so anketiranci večinoma zadovoljni in lahko še kaj prihranijo oziroma imajo dovolj za gospodinjstvo, a nič ne prihranijo. Le v enem primeru je oseba morala zaradi varčevanja potrebe zmanjšati. Stanje gospodinjstva je bilo različno: ali je ostalo enako od priselitve, ali je bilo v začetku težje in je zdaj bolje, ali pa je bilo v začetku bolje in je zdaj težje.

Zadnji del vprašalnika je zajel odnos slovenske države do povratnih migrantov. Vsi razen enega anketiranca so odgovorili, da poznajo Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, vendar je večina ugotavljala, da jim Urad ni pomagal pri vrnitvi. Odnos države do »povratnikov« so nasploh ocenili negativno. Po njihovem mnenju »manjkajo jasno izdelane smernice za povratnike (ali interese) in informacije«. Kritizirali so pomoč Zavoda za zaposlovanje (eden od brezposelnih anketirancev je pričakoval, da mu bodo hitro našli zaposlitev). Nekateri so menili, da bi jim morala država nuditi pomoč pri selitvi, urejanju dokumentov, lastniških problemih, zavarovanju, nostrifikaciji diplom in nastanitvi. Eden od anketiranih je označil odnos kot mačehovski in menil, da Slovenija ne podpira in ne vzpodbuja vračanja »zdomcev«, ampak vračanje celo preprečuje, saj »zahteva tisoče papirjev«, in jim preprečuje uvoz materiala. Nekateri so omenili tudi neprijaznost, nestrpnost in nepotrpežljivost uradnikov, ki bi jim morali pomagati in jih usmerjati pri urejanju različnih zadev, ter birokratizem in »balkanstvo«. Samo eden je odgovoril, da mu nevtralni odnos slovenske države ustreza.

Večina anketiranih je izkoristila možnost in navedla težave, ki jih sami vidijo in jih vprašalnik ni omenil, čeprav so veliko vsebin ponovili. To so draginja, visoka inflacija, carinski postopki, ki jim ne dovoljujejo brez plačila carine uvoziti tovarniške opreme, in slab odnos lokalnih oblasti. Spopadajo se z »neskončno dolgimi« postopki za pridobitev gradbenega dovoljenja in drugimi dolgotrajnimi pravnimi postopki. Težave so imeli tudi v bančništvu, pri sklenitvi zavarovanja, uveljavljanju socialnih pravic, pridobitvi vozniškega dovoljenja, pri registraciji podjetij, zaradi v tujini pridobljene izobrazbe. V enem primeru je prišlo do težav pri vključevanju otrok v šolo, saj so ti po končanem razredu v sosednji Avstriji morali v Sloveniji razred ponavljati in so se »nekaj let počutili v šoli neprijetno«. Le eden anketiranec je navedel, da ni imel težav.

Na koncu vprašalnika so anketiranci navedli tudi svoja mnenja, ideje ali predloge. Predlogi povratnih migrantov kažejo na probleme, s katerimi se srečujejo po povratku v izvorno družbo, in temeljne ovire za vračanje. Predlagali so zgledivanje po švicarskem primeru urejanja te problematike, želijo si več razumevanja institucij in posameznikov do povratnih migrantov. Ena od rešitev bi bila vključitev povratnih migrantov v delovanje Ministrstva za zunanje zadeve oziroma Urad

za Slovence v zamejstvu in po svetu ter v Komisijo DZ za Slovence po svetu. Nekateri so videli rešitev v vstopu Slovenije v EU,⁴⁷ ko naj bi se »izboljšala politična, gospodarska in moralna klima in tudi problem »povratnikov« ne bo več prisoten, ker tudi ne bo »izseljencev« in »zdomcev«. Drugi so predlagali zaposlovanje učinkovitejših uradnikov, ki so empatični in »človeško obravnavajo »povratnike«, brez predsodkov«. Eden izmed anketirancev, ki je sorazmerno zadovoljen s povratkom v Slovenijo, saj je imel že pred vrnitvijo zagotovljeno delovno mesto v uglednem podjetju, je menil, da je ključna primerna zaposlitev.

Težave povratnih migrantov sem zaradi uporabe strukturiranega vprašalnika lahko nazorno predstavila, vendar so šele intervjuji s povratnimi migranti razkrili obravnavano problematiko na osebni ravni in omogočili kvalitativno analizo. Nekoliko jasneje sem lahko osvetlila tudi težave pri integraciji v družbeno okolje. Pri težavah, ki so jih posamezniki navedli v intervjujih, je treba upoštevati časovni in prostorski kontekst. Intervjuvanci so s časovnimi (pred izselitvijo, čas obiskov, po vrnitvi), prostorskimi (izvorno okolje, priselitveno okolje) in sistemskimi primerjavami (v Sloveniji in v državi priselitve) zajeli številne in raznolike probleme vračanja.

Nabor težav je nekoliko drugačen kot v zgoraj obravnavanih primerih. Intervjuvane osebe so bile večinoma starejše in upokojene, zato niso imele težav z delom. V nekaj primerih je prišlo do težav na carini, ker so za večje količine rabljenega in osebni uporabi namenjenega blaga morali plačati carinske dajatve, prepričani pa so bili, da jim tega ne bi bilo treba. Težav z urejanjem dokumentov večinoma niso imeli, le v enem primeru je prišlo do zapleta pri pridobitvi slovenskega vozniškega dovoljenja. Vsi pa so kritično ovrednotili delo državnih uradov in se pritoževali nad dolgimi čakalnimi vrstami.

V treh primerih so se intervjuvanci vrnili skupaj z otroki oziroma vnuki, vendar je le ena družina ostala v Sloveniji. V primeru drugih dveh družin so se otroci in vnuki vrnili v Avstralijo, v veliki meri zaradi težav v šoli. Šolajoči otroci se zaradi slabšega znanja slovenskega jezika niso mogli normalno vključevati v pouk in družbo sovrstnikov. Zaposleni na šoli jim menda niso nudili pomoči.

Intervjuvanci so se večinoma vrnili v urejene stanovanjske razmere in v lokalno okolje, iz katerega so odšli. Prav ponovna vzpostavitev socialnih stikov z izvirnim okoljem je nekaterim povzročila težave. Eni so težko navezali stike s starim okoljem, ker so bodisi ob odhodu nenadoma pretrgali vse vezi s prijatelji in znanci ali ker se je od njihovega odhoda vse drastično spremenilo. Nekdanji sosedje in znanci so odrasli, se postarali, umrli ali se odselili. Starejši ko so bili, težje jim je bilo znova vzpostavljati socialne stike. Posledično se je večini zmanjšal krog ljudi, s katerimi so se družili. Nekateri so zato še poudarjali težavnost vrnitve v Slovenijo

⁴⁷ Slovenija je medtem vstopila v EU, vendar lahko glede na potek dogodkov sklepamo, da do »pričakovanih« sprememb najbrž še ne bo prišlo tako kmalu.

in prilagajanja na tukajšnji način življenja. Drugi spet s tem niso imeli posebnih težav. Stik s širšim okoljem so poiskali s pomočjo sorodnikov, s katerimi so že prej vzdrževali stike, oziroma ob priložnostnih obiskih doma.

Težavnost ponovne vključitve v družbeno okolje sta povečevali časovna in prostorska razdalja. Daljša odsotnost in fizična oddaljenost od izvornega okolja sta znatno oteževali integracijo povratnih migrantov v izvorno družbo, saj je bila večja verjetnost, da so v priselivitvenem okolju zgradili trdne socialne odnose, ki jih je bilo po vrnitvi težko popolnoma prekiniti. Pripovedovalci so večkrat poudarili, da se radi vračajo v priselivitveno okolje. Tudi starejši upokojenci se vsaj začasno vračajo v državo priselitve (Nemčijo, Švedsko, tudi v Avstralijo). Vzroki teh »obiskov« so urejevanje dokumentov, potrjevanje stalnega bivališča, turistično potovanje, predvsem pa vzdrževanje stikov s sorodniki in prijatelji.

Povratni migranti pogosto primerjajo razmere v izvorni družbi po povratku z razmerami, ko so odhajali v tujino ali z razmerami v priselivitvenem okolju. Tudi intervjuvanci so kritično primerjali predvsem današnje stanje v Sloveniji z razmerami pred časom njihove izselitve ali z razmerami v državi, v kateri so več let živeli in delali. Večina je zatrdila, da so urejenost prometa, delovanje nekaterih javnih služb, predvsem bolnišnic in šol, čistost okolja ter obnašanje zaposlenih v javnem prometu neprimerljivo slabši kot v okolju, kjer so prej živeli. Veliko pa se je v Sloveniji spremenilo na bolje od takrat, ko so odšli. Zadnje je popolnoma razumljivo, saj so odšli iz socialistične Jugoslavije; ob občasnih obiskih predvsem v sedemdesetih in osemdesetih letih so se gospodarske in družbene razmere le počasi opazno spreminjale na bolje. Vendar lahko v teh primerjavah zaznamo tudi nostalgичno obarvan odnos do Slovenije, ki bi morala ostati takšna kot so se je spominjali iz mladosti. Pričakovali so nenadne ekonomske in družbene spremembe, ki bi jih morala prinesiti osamosvojitve Slovenije in si hkrati želeli, da ostane njihova »domovina« takšna, kot so jo zapustili.

Določena dvojnost se kaže tudi v odnosu do okolja priselitve. V primerjavah s Slovenijo so govorili o njem veliko bolj pozitivno in pohvalno, vendar je večina odgovorila, da ne bi več emigrirali. Razlog za takšno razmišljanje je seveda njihova starost (povprečna starost intervjuvanih oseb je bila 67 let), pa tudi še zmeraj živ spomin na prvo emigracijo.

SE VRNITI ALI OSTATI?

Vračanje izseljencev oziroma povratne migracije predstavljajo fleksibilen in krožen proces. V veliko primerih ljudje ponovno emigrirajo (ali popolnoma drugam ali nazaj v priselivitveno družbo) ali pa se vsaj občasno vračajo v priselivitveno okolje. Kot ugotavlja Erik Olsson v študiji o migracijah kot dogodku (zaključnem dejanju) in

migracijah kot procesu (ki traja), se povratniki (v tem primeru čilski in bosanski povratniki iz Švedske) odločajo za tako imenovano odprto strategijo (open-ended strategy). Ne morejo sprejeti dokončne odločitve, ali bodo ostali ali odšli domov. Pogosto so vključeni v družbeno življenje obeh dežel (izselitvene in priselitvene) in izkoriščajo te povezave v svojih »preživetvenih strategijah«. (Ollson 2004) Na drugi strani pa se povratni migranti lahko odločijo za stalno vrnitev domov; bodisi, da bi se upokojili ali pridružili sorodnikom. Ugotavljam, da so med Slovenci, ki se vračajo, oboji. Pri obeh »tipih« povratnih migrantov pa je (ne)uspešnost (re)integracije v izvorno okolje zelo velikega pomena.

Slovenci, ki so se v zadnjih petnajstih letih odločili za vrnitev v Slovenijo, se vračajo večinoma neorganizirano, spontano in individualno (z izjemo Slovencev iz območij nekdanje Jugoslavije, kjer je divjala vojna, in iz Argentine). Individualno tudi rešujejo različne težave z vključevanjem v slovensko družbo, saj sta slovenska migracijska in integracijska politika še vedno nedodelani,⁴⁸ prizadevanja za usmerjanje uradne remigracijske politike pa so bila opuščena že na samem začetku. (Klinar 1995: 91) Zadnji poskusi urejanja odnosov Republike Slovenije s Slovenci po svetu so ponovno pokazali, da na tem področju primanjkuje politične volje. Upravičeno se lahko vprašamo, ali je vračanje Slovencev sploh v interesu uradne politike.

Konkretnih sklepov o integraciji povratnih migrantov v slovensko okolje in njihovih percepcijah tega procesa ne morem podati, predvsem zaradi premajhnega števila v raziskavo zajetih posameznikov. Poskušala pa sem orisati nekaj problemov, za katere lahko domnevam, da so dovolj razširjeni. Povratni migranti, ki smo jih zajeli v raziskavo o percepcijah slovenske integracijske politike, so dosedanje »napore« Republike Slovenije za njihovo vključevanje v različne sfere družbenega življenja označili negativno. Iz njihovih odgovorov lahko razberemo, da se v glavnem soočajo s predolgimi in neurejenimi postopki pri pridobivanju raznih dovoljenj, osebnih in nepremičninskih dokumentov, pri uveljavljanju socialnih pravic, pri uvozu in plačilu carine ter pri nostrifikaciji spričeval. Razočarani so zaradi odklonilnega odnosa zaposlenih na uradih, kjer iščejo pomoč in informacije. Nefleksibilnost šolskega sistema, ki ne dovoljuje normalnega vključevanja otrokom s slabšim znanjem jezika ali s predhodno pridobljenim znanjem v drugih državah, je bila v nekaj primerih celo vzrok za ponovno izselitev. Težave imajo že z informiranjem pred vrnitvijo, saj na konzularnih predstavništvih in v izseljenških organizacijah ne razpolagajo z vsemi potrebnimi informacijami. Zato imajo povratni migranti občasno tudi občutke odtujenosti, identificirajo se z družbo, v kateri so prej delali, in kritizirajo nekatere vidike slovenske družbe – na primer birokracijo in prepočasno sodstvo.

Nekateri predlogi anketiranih za reševanje njihovih težav (poenostavitev postopkov in izboljšanje pogojev za priznanje tuje kvalifikacije in izobrazbe, poenostavitev postopkov za izdajanje različnih dokumentov in dovoljenj) so dol-

⁴⁸ Dokaz za to je analiza Mirovnega inštituta (Bešter 2002).

goročnega značaja in bi pomenili korenite spremembe v delovanju države. Druge, kot je vključitev povratnih migrantov v delovanje državnih institucij ali organizirana pomoč pri urejanju vseh postopkov, pa je moč vpeljati v krajšem obdobju in ne zahtevajo velikih finančnih vlaganj. Vsekakor morajo predlogi za kakršnokoli normativno urejanje omenjene problematike upoštevati potrebe ljudi in ne smejo biti podrejeni težnjam ene ali druge politične strani, kot se je to dogajalo doslej.

VRAČANJE IN PRISELJEVANJE SLOVENCEV IZ ARGENTINE

Marina Lukšič - Hacin

Pregled raziskav in razprav o migracijah v Sloveniji pokaže, da so bila v znanstvenih in strokovnih krogih do danes tri intenzivnejša obdobja obravnave povratništva – v sedemdesetih letih, v devetdesetih letih po osamosvojitvi Slovenije, in danes, ko so te razprave znova aktualne, med drugim tudi zaradi vračanja, ki so ga spodbudile gospodarske in politične razmere v Argentini. Po nekaterih avtorjih povratništvo zajema tudi dvo- ali večgeneracijski proces »vračanja«. Za večino tistih, ki so se vrnili, velja, da so odšli mladi, vrnili pa so se kot upokoјenci. Izjema so predvsem povratniki, ki so prišli po osamosvojitvi Slovenije, in sicer zlasti iz Argentine. V teh primerih pogosto ne gre za klasično povratništvo, ampak povratništvo prek več generacij, oziroma točneje rečeno, za priseljevanje v tujini rojenih Slovencev. Tudi ko upoštevamo, kako se ljudje sami opredeljujejo, se pogosto potrjuje stališče, da lahko o povratnikih govorimo le pri prvi izseljenski generaciji.

»Povratniki (...) čeprav mi ta izraz ne ustreza, saj nisem nikoli šel iz Slovenije, zato se ne vračam. Nisem povratnik. Sem rojen v Argentini in sem prišel v Slovenijo kot domovino mojih starih staršev.« (E11) »Mi nismo »povratniki« – smo Slovenci, ki smo se rodili izven meja države Slovenije – nikdar prej nismo tukaj živeli, zato nismo »povratniki!« (E1)

Raziskava o vračanju in reintegraciji Slovencev po povratku iz tujine je bila usmerjena v evidentiranje in proučevanje težav, s katerimi se posamezniki soočajo ob vračanju v Slovenijo. Cilja raziskave sta bila odkriti (sistemske) vzroke teh težav in oblikovati predloge za njihovo reševanje ali odpravljanje. Namen raziskave je bil tudi ugotoviti, kako priseljenci dojemajo odnos slovenske države do povratnikov in njihovih potomcev. V okviru raziskave smo želeli predlagati izhodišča za ustrežnejši model reintegracijske politike države Slovenije za Slovence po svetu, ki se vračajo domov, in njihove potomce (priseljence).⁴⁹

⁴⁹ Pri raziskavi smo se takoj na začetku soočili s precejšnjo težavo. Ljudje, ki so se priselili iz Argentine v Slovenijo, niso nikjer javno evidentirani, težko je priti do njihovih imen in naslovov. Za pomoč smo se obrnili na slovenska društva, ki delujejo za Slovence po svetu. Iz zagate sta nam pomagali društvi Slovenija v svetu in Rafaelova družba saj smo z njuno pomočjo razposlali vprašalnik na 124 naslovov. Vrnjenih smo dobili 33 vprašalnikov, ki smo jih kvalitativno nadgradili, saj je 15 sogovornikov soglašalo, da so nam na voljo za dodatne intervjuje, ki smo jih opravili po elektronski pošti.

PRISELITEV

Sogovorniki so se iz Argentine priseljevali v dveh valovih. Prvi je bil v devetdesetih letih, drugi val je bil po letu 2000, točneje zatem, ko je v Argentini nastopila gospodarska kriza. Pri obeh valovih so bile odločitve o selitvi povezane s političnimi spremembami v Sloveniji,⁵⁰ le da so bile v prvem primeru veliko bolj v ospredju kot čez nekaj let, in so jih sogovorniki postavili na prvo mesto. Večina povratnikov je prišla z družinami (med njimi nekaj večjih družin), selili pa so se tudi posamezniki.

Ljudje so navajali, da so se vračali iz sledečih razlogov:⁵¹

1. Osamosvojitve, slovenstvo, vrnitev domov so izpostavljali Slovenci, ki so se po drugi svetovni vojni izselili oziroma, kot sami pravijo, bili pregnani iz Slovenije.

»Odločil sem se takoj po osamosvojitvi – vedno sem se počutil Slovenca in se pred tem zaradi osebnih zadev nisem vrnil.« (E2) Ali »Slovenija je postala samostojna in demokratična.« (E33)

2. Slovenstvo, korenine so izpostavljali v tujini rojeni otroci slovenskih staršev. V Slovenijo so se vrnili otroci, v nekaterih primerih tudi vnuki povojnih izseljencev.

»Sem spadam, tudi če sem rojena v Argentini. Ker menim, da lahko nekaj prispevam od bogastva vrednot, ki sem jih prejela.« (E18)

3. Zaposlitev, slovenstvo (osamosvojitve)

Odločila se je po osamosvojitvi – da se otroci naužijejo slovenstva. Povod je bila samostojnost Slovenije in ponudba možu za zaposlitev. (E1)

4. Kriza v Argentini, osamosvojitve Slovenije

V tej skupini odgovorov je bil pomen političnih sprememb v Sloveniji izenačen z gospodarsko krizo v Argentini, ali pa je bila slednja posebej izpostavljena. Sogovorniki so se v gospodarsko ranljivi Argentini zbal porasta kriminalnih dejanj in slabih možnosti za prihodnost njihovih otrok.

Vrnili so se *»zaradi življenjske varnosti. Ni prijetno hoditi po cesti in se stalno ozirati nazaj, če je kak neznanec za nami. Ni prijetno biti stalno zaklenjen v stanovanju ali za železno ograjo. Ni prijetno biti stalno v skrbeh, če se bodo otroci vrnili domov, ne da bi jim kdo hotel odvzeti nekaj drobiža ali malo boljše obuvale. V mislih, kot ideal, je bila selitev prisotna še pred poroko, ko ni bilo nobenih možnosti – komunistična država.« (E14)*

»Ko sem napisala varnost, sem mislila na manj kriminala. Saj jaz prihajam iz Argentine, kjer je trend ugrabljati ljudi, ubijati za malo denarja, in take »luštne zadeve« (...) ekonomska varnost pa mi ne pomeni toliko (...) seveda, morda bom v prihodnosti bolj zaskrbljena za to. O preselitvi v Slovenijo nisem kaj dosti razmišljala (...), sem se odločila

⁵⁰ Mišljeno je konstituiranje Slovenije kot samostojne države.

⁵¹ Pri odgovorih so sogovorniki lahko navedli več razlogov za vrnitev. Naprošeni so bili, da razloge po lastni presoji razvrstijo od najpomembnejšega do najmanj pomembnega.

kar na hitro. Morda sem kakšen mesec premislila, in ker nisem imela kaj izgubiti (saj sem mlada in brez obveznosti), sem se kar odločila in prišla.« (E24)

5. Zaposlitev, izpopolnjevanje, napredovanje ali študij

Posamezniki so navajali, da so se jim po osamosvojitvi Slovenije tu pokazale boljše možnosti za zaposlitev, izpopolnjevanje ali napredovanje. V to skupino bi lahko uvrstili tudi mlajše sogovornike, ki so prišli v Slovenijo kot študentje.

Po izjavah predstavnika MŠZŠ je število študentov, potomcev Slovencev po svetu, ki prihajajo študirat v Slovenijo, naraslo. Po številu prihodov na študij v Slovenijo iz različnih držav študente lahko razvrstimo v več skupin. Na prvem mestu so sicer tisti, ki prihajajo iz območij nekdanje SFRJ, sledijo pa jim Slovenci iz Argentine. Pri argentinski populaciji se iz podatkov vidi, da je po gospodarski krizi v Argentini interes za študij v tujini (Sloveniji) močno narasel. (Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje)

6. Ljubezen, ločitve ali ostali (ne navedeni) osebni razlogi

Med Slovenci po svetu je zelo razvita kulturno-umetniška dejavnost, ki jo z namenom ohranjanja kulturne dediščine zlasti podpirajo izseljenska društva. Le-ta sodelujejo tudi s Slovenijo in vabijo na obisk, večkrat tudi turnejo, različne kulturne skupine. Iz odgovorov lahko razberemo, da je v posameznih primerih prišlo do novih stikov med ljudmi in tudi do porok.

»Stara sem bila (...) let. Spoznala sva se tako rekoč v Argentini, ker je leta (...) prišel z zborom (...) na turnejo po Argentini. Takrat sem spoznala vse člane tega zbora, ker je bila zborovodkinja moja sestrična in smo zboru stali ob strani za kakršnokoli pomoč. Ko sem (...) prišla drugič na obisk v Slovenijo, sva se pri moji sestrični zopet srečala in tako sva začela najino pot.« (E28)

7. Ni navedel, ostalo

Nekaj sogovornikov ni bilo pripravljenih spregovoriti o razlogih za prihod v Slovenijo. Zanimiv pa je bil odgovor sogovornika, da je »vse življenje razmišljal o selitvi v Evropo – prva v vrstnem redu je bila Slovenija« (E25)

Po klasičnem idealno-tipskem modelu *push-pull*⁵² o razlogih selitev, so v prvem valu priseljivanj prevladovali dejavniki privlačevanja, v ozadju drugega so bili prisotni dejavniki odbojnosti. S tem modelom je mogoče razložiti vzroke, izbor priselivitvene države, smer toka in obseg migracijskih gibanj na osnovi dejavnikov odbojnosti starega okolja in dejavnikov privlačnosti novega okolja. Pri vrnitvi izvorna država predstavlja novo okolje, in je potrebno upoštevati dejavnike pri-

⁵² V modelu odbojnosti in privlačnosti [*push-pull model*] so med pomembnejšimi dejavniki odbojnosti: ekonomska stagnacija, padec standarda, zmanjšanje nacionalnih virov, nizek osebni dohodek, brezposelnost, politične in ostale diskriminacije. Dejavniki privlačnosti so: ekonomsko blagostanje, dvig standarda, višji osebni dohodek, poklicna promocija, ustrežna zaposlitev, izobraževanje. Ti dejavniki vplivajo na izbor države priselitve med potencialnimi migranti, a le v razmerah, ko pride do selitve zaradi interesa in potreb posameznika.

vlačnosti, država začasne priselitve pa je staro okolje, v katerem delujejo dejavniki odbojnosti.

POMOČ PRI SELITVI

Fizična selitev, predvsem njene finančne in organizacijske razsežnosti, je prva težava, s katero se soočijo ljudje ob vračanju. Selitev samskih posameznikov je veliko lažja kot družinske selitve, še zlasti, če gre za t. i. mešano zakonsko skupnost. Drugi vsebinski sklop raziskave se je tako nanašal na vprašanja: Kdo vam je pri selitvi največ pomagal in kakšne pomoči ste bili deležni (finančne, organizacijske idr.)? Ali so vam pri selitvi pomagale državne institucije (katere in kako – finančno, organizacijsko)? Ali ste pri selitvi bili deležni pomoči društev in drugih organizacij, ki skrbijo za Slovence po svetu? Odgovore lahko strnemo v več skupin:

1. Nihče ni pomagal, vse so izvedli sami. Med sogovorniki nekateri menijo, da je tako povsem razumljivo, drugi pa menijo, da bi bilo prav, da bi država za povratnike bolje poskrbela.⁵³

2. Večina sogovornikov je odgovorila, da so bili deležni (različne) pomoči. Pogosto se je pomoč nosilcev, ki jih navajamo v nadaljevanju, medsebojno prepletala in dopolnjevala. Pomagali so jim:

* Starši, družina, sorodniki. Pomoč je bila informacijske, organizacijske ali finančne narave. Pomagali so sorodniki, ki so že živeli v Sloveniji, v določenih primerih sorodniki iz Argentine.

»Stric stanuje v (...) in sem stanoval pri njem ta čas, ko sem opravljal izpite za nostrifikacijo, približno 6 mesecev, in mi ni dovolil nič plačati. To je bilo zelo pomembno, ker sem lahko samo skrbel, da sem uredil vse zadeve glede diplome in službe.« (E30)

Velikokrat je prihajala pomoč z obeh strani. Zanimivi so primeri, ko so se bratje ali sestre priselili prvi in pozneje pomagali sorodnikom pri vračanju. Zasedimo lahko nekaj elementov t. i. verižnih migracij.

»Pri odločitvi in selitvi pomagala mama in v Sloveniji pomagal brat organizacijsko in z nasveti« – brat se je priselil nekaj mesecev pred njim. (E23)

* Posamezni duhovniki

* Društvo Slovenija v svetu. Pomoč je bila informacijske in organizacijske, v posameznih primerih tudi finančne narave. Društvo je pomagalo pri iskanju bivališča, ob sami selitvi in pozneje, v primerih, ko so posamezniki potrebovali pomoč že po ureditvi bivanja – pri iskanju zaposlitve, učenju slovenskega jezika, urejanju ostale dokumentacije.

⁵³ Konkretni predlogi sogovornikov so zajeti v sklepnih ocenah poglavja, ki govori o pomanjkljivosti sistema v Sloveniji in nekaterih alternativah za njegovo dodelavo.

* Rafaelova družba. Pomoč je bila moralne, informacijske, organizacijske in finančne narave.

»*Ja, Rafaelova družba je prvič prinesla od Kanade nekaj denarja za naše tri družine (en mesec nazaj).*« (E16)

Ta izjava nas napeljuje na domnevo, da je Rafaelova družba organizirala zbiranje pomoči med Slovenci po svetu z namenom pomagati ljudem, ki so se vračali iz Argentine v Slovenijo. Potrditev domneve najdemo v poročilu o delu Rafaelove družbe, ki pravi: »Pri Rafaelovi družbi v sodelovanju z društvom Slovenija v svetu zbiramo prošnje, obenem pa tudi ponudbe za stanovanja in delovna mesta, zato je že pred nekaj meseci prišlo do ideje, da bi vključili v prostovoljno dejavnost vso slovensko cerkveno strukturo in smo to kar hitro uresničili. Iz vsake škofije je zadolžen po en dekan. On potem najprej animira prek dekanij druge kolege dekane, oni pa župnike do zadnje župnije, kjer je možno kaj storiti. Iščemo predvsem proste zmogljivosti glede na nastanitve za prve mesece po prihodu v domovino (...). Na pomoč so priskočile župnijske Karitas, potem škofijske Karitas in pa tudi Slovenska Karitas.« (Rihar 2002: 19)

* Karitas. Pomoč je bila finančna in pri iskanju stanovanj.

»*Pri selitvi nam je pomagal Karitas Koper – uredili so nam stanovanje in tudi finančno pomoč.*« (E26)

Iz že omenjenega poročila lahko vidimo, da je dejavnost Karitas segala tudi na področje zdravstva in socialnega varstva: »Potem bi omenili še zdravstveno in socialno varnost, ki se bo uradno verjetno precej časa urejalo, in zato ljubljanske župnijske Karitas oskrbujejo ambulanto v Novih Jaršah, ki je namenjena vsem tistim, ki nimajo socialnega varstva. Ta vrata so odprta tudi Slovincem, ki prihajajo in nimajo še urejenega zavarovanja.« (prav tam)

* Prijatelji. Pomoč je bila organizacijska in finančna. Večkrat se je dopolnjevala s pomočjo sorodnikov ali že prej omenjenih organizacij.

* Dobri ljudje. Posamezniki so ob sorodnikih navajali pomoč dobrih ljudi, dobrotnikov. Od sogovornikov, ki so govorili o tovrstni pomoči, žal nismo dobili naslovov za nadaljnje stike, zato lahko zgolj ugibamo, da gre za pomoč znancev sorodnikov, sosedov ali za humanitarne akcije Karitasa, Rafaelove družbe in Slovenije v svetu.

* Mestna občina Ljubljana. Tu je mišljena pomoč v obliki dodelitve neprofitnega stanovanja ob prijavi na javni razpis.

* Slovenska izseljenska matica (navedel jo je en sogovornik/sogovornica).

Zelo malo ljudi je bilo deležnih pomoči državnih služb, institucij, ki so večinoma nudile denarno pomoč (štipendijo ali socialno podporo).⁵⁴ Večina je odgovorila, da ni prejela nikakršne pomoči državnih institucij ali služb. Nekateri so zgolj navedli dejstvo, da pomoči niso dobili, ne da bi nadalje pojasnjevali. Drugi so

⁵⁴ Nekateri sogovorniki v odgovorih na zadnja vprašanja opozarjajo, da je do stipendij zelo težko ali skoraj nemogoče priti. Prav tako opozarjajo na težave pri dodeljevanju socialne pomoči.

dejstvu, da niso prejeli pomoči, dodali še svoje osebno stališče do vprašanja, ali bi morala država poskrbeti za povratnike. Tako se odgovori razvrščajo v tri skupine: nihče ni pomagal, nihče ni pomagal in ni dolžan pomagati, nihče ni pomagal, pa bi bilo dobro oziroma bi moral. V zadnji skupini odgovorov so naštetá področja, za katera sogovorniki menijo, da v Sloveniji niso zadovoljivo urejena, in bi povratniki potrebovali pomoč: organizacijski in finančni vidik same preselitve, urejanje dokumentacije in stanovanjske problematike, iskanje dela in področje izobraževanja. Slednje zajema priznanje v tujini dosežene izobrazbe, prekvalifikacijo ali dodatno izobraževanje ter vključevanje otrok v slovenski izobraževalni sistem. Izobrazba je neposredno povezana z možnostmi za zaposlitev. Znanje slovenskega jezika za sogovornike igra ključno vlogo pri iskanju zaposlitve.

Na vseh naštetih področjih sogovorniki ugotavljajo, da je poglobljena pomanjkljivost dostopnost informacij o postopkih, kako se določene zadeve v Sloveniji ureja, kaj vse je potrebno urediti in kje. Nekaj informacij je dostopnih na spletnih straneh, a jih je težko najti in so zelo razpršene. Državne institucije in službe bi jih morale posredovati pregledno, predvsem pa bi morale biti lažje dostopne in bolj koordinirane, manj razpršene. Te strani bi morale biti vsaj medsebojno povezane in dostopne s strani Urada RS⁵⁵ za Slovence v zamejstvu in po svetu (tudi po mnenju naših sogovornikov).⁵⁶

Večina sogovornikov pozna Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, a izpostavlja, da niso bili deležni njegove pomoči ali pa so tam dobili samo določene informacije. Zelo so kritični do odnosa slovenske države do povratnikov in po njihovem mnenju je očitno, da Slovenija nima izdelane strategije in normativno-pravno zavezujoče aktivne politike do povratnikov, da odnosa do povratnikov sploh ni ali pa se jih poskuša spregledati.

UREJENOST DOKUMENTACIJE OB SELITVI

V nadaljevanju nas je zanimalo, ali so imeli sogovorniki ob priselitvi že urejeno vso potrebno dokumentacijo za bivanje v Sloveniji. Sogovornike lahko razdelimo na tiste z urejeno dokumentacijo, tiste z delno urejeno ter tiste s povsem neurejeno dokumentacijo, ki so jo urejali po prihodu v Slovenijo.

Pri prvi skupini nas je zanimalo, kdo jim je pri tem nudil pomoč. Nekaj sogovornikov na to vprašanje ni odgovorilo, ostali pa so dokumentacijo uredili

⁵⁵ Danes je to Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.

⁵⁶ Že Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ima dve, medsebojno nepovezani, internetni strani: www.gov.si/mzz in www.ok-slovenija.org/slourad.htm. Slednja ponuja tudi informacije v pomoč pri vračanju v Slovenijo.

povsem sami ali pa so jim pri tem pomagali sorodniki, prijatelji, društvo Slovenija v svetu.

V drugi skupini z delno urejeno dokumentacijo je šlo za različne primere:

* imeli so urejeno dokumentacijo za prihod v Slovenijo in so v Sloveniji urejali vse ostalo, od pridobitve državljanstva naprej, ali pa je bila vloga za državljanstvo že vložena v Argentini in postopek še ni bil končan. Prosilci so bili tedaj obravnavani v skladu z Zakonom o tujcih in določili o podeljevanju državljanstva;⁵⁷

* imeli so slovensko državljanstvo in so urejali ostalo (različno) dokumentacijo v Sloveniji: osebno izkaznico, stalno ali začasno bivališče, status družinskih članov, zdravstveno zavarovanje, davčno številko, vozniško dovoljenje, nostrifikacijo izobrazbe, urejeno dokumentacijo za zaposlitev;

* imeli so urejen večji del dokumentacije in so v Sloveniji urejali dokumentacijo za ostale družinske člane, največkrat za otroke ali partnerje v primeru mešanih zakonov (viza, državljanstvo).

V tretji skupini z neurejeno dokumentacijo so ljudje urejali vso dokumentacijo po prihodu v Slovenijo.

Na vprašanje, ali so se srečali s težavami pri urejanju potrebne dokumentacije, so nekateri odgovorili, da ni bilo težav, večina pa je imela težave. Najpogostejše težave sledijo v nadaljevanju:

1. Težave pri pridobivanju državljanstva (izseljenci in njihovi potomci)

»Niso mi priznali državljanstva po materini strani, tako da sem dobil (po 10. mesecih) državljanstvo po 13. členu. Po 3 letih je končno ugotovljeno, da je moja mama slovenskega rodu.« (E20)

2. Težave z državljanstvom v mešanih zakonih

Imel je težave »z urejanjem statusa žene, ki ni bila Slovenka. Neracionalne zahteve in slabo razpoloženje uradnikov za uredit vizum itd.« Pri urejanju dokumentov za bivanje »so zadevo reševali, kot če bi (...) prišla sama, ne glede na to, da je poročena s Slovencem.« (E2)

Vsi partnerji v t. i. mešanih zakonskih skupnostih so imeli podobne težave pri urejanju statusa za zakonca Neslovenca. Domnevamo torej, da postopki za ureditev življenja v mešanih zakonskih skupnostih v Sloveniji v praksi še niso najboljše urejeni. Z vstopom Slovenije v EU in s predvidenim svobodnim pretokom delovne sile v EU lahko pričakujemo porast mešanih zakonov in seveda tudi s tem povezanih postopkov. Kot izpostavljajo sogovorniki, pri nas prihaja do težav že pri urejanju pogojev za življenje v družinah, kjer je eden od partnerjev Slovenec, priseljske družine neslovenskega porekla pa so v še veliko manj zavidljivem položaju. Slovenija je kot država članica EU zavezana dogovorom, ki urejajo migracijsko področje, pri integracijski politiki pa je v ospredju prav združevanje družin. Le-to predstavlja enega od najpogostejših razlogov za izdajo dovoljenj za priselitev ostalih družinskih članov priseljencem, ki že delajo in bivajo v državah članicah EU. Postopke, ki

⁵⁷ Več o tem glej poglavje o zakonodaji v pričujoči knjigi, avtorja Jerneja Mlekuža.

dovoljujejo združevanje družin v Sloveniji, bomo že zaradi zavezujoče integracijske politike EU morali naravnati »po meri človeka«.

3. Težave z razumevanjem navodil za izvedbo postopkov

»Nekateri strokovni izrazi so mi bili tuji in sistemsko so različni, zato sem moral kar velikokrat na občino, za uredit vse papirje.« (E11)

Iz odgovorov sogovornikov lahko razberemo, da je jezik, ki ga uporabljamo v uradnih dopisih, navodilih itd. za ljudi, ki so dalj časa živeli izven Slovenije ali so se priselili, težko razumljiv. Navodila naj bi pripomogla k poenostavitvi postopkov in če so nerazumljiva, bi jih morali znova napisati v razumljivem jeziku, da bi lahko služila svojemu namenu.

4. Težave s prevodi (argentinskih) dokumentov v slovenščino, med drugim zaradi razlik med šolskimi sistemi in s tem med stopnjami izobrazbe.

5. Sogovorniki izpostavljajo tudi razlike v uradnih metodologijah, npr. pri popisovanju osebnega premoženja, in nesporazume, ki iz tega izhajajo, ter oddajo dohodninske napovedi, obvezne za državljane Slovenije, (npr. pri prošnji za štipendijo ali stanovanje), ki pa je zaradi razlik med Slovenijo in Argentino ne zmorejo izpolniti v skladu z našimi zahtevami.

»Slovenija ni naredila dovolj za povratnike – njihovo vključevanje v izobraževalni sistem. Slovenski Argentinci, ki imajo slovensko državljanstvo, so na slabšem pri pridobivanju štipendij kot tuji državljani iz držav bivše Jugoslavije oziroma iz drugega konca sveta. Kje je tukaj logika? (...) Povratniki (...), ki imajo slovensko državljanstvo, imajo iste pravice kot vsak Slovenec, toda ko zaprosimo za štipendijo moramo prikazovati dohodnino staršev. V Argentini je druge vrste ekonomski sistem, ki ne ustreza slovenskemu, tako da dohodnine, kakor zahteva Slovenija, ne moremo prikazati in tako ne moremo priti do štipendij ali drugih subvencij.« (E11)

6. Težave s postopki nostrifikacije

»Letala sem od Poncija do Pilata. (...) Moja nostrifikacija se je zapletla še in še. Ko sem se začela zanimati, kam naj vložim prošnjo za nostrifikacijo, so mi svetovali, da naj grem vprašat na Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. Tam so ugotovili, da imam po njihovem VII. stopnjo in naj grem v Ljubljansko univerzo ga. (...). Ona je prevzela prošnjo in po mesecu in pol zopet poslala na Ministrstvo, ker je smatrala, da mi ne bi mogla priznati niti III stopnje. Zopet se javim na ministrstvo in tam so napisali pismo in me napotili v glasbeno akademijo. Na akademiji so mi rekli, da te zadeve ureja ga. (...) na Ljubljanski Univerzi in se zopet napotim k njej. Ga.(...) zelo nejevoljna sprejme mojo prošnjo, pregleda in pravi, da manjka neki dokument. Ko iz Argentine dobim ta dokument, ji ga osebno dostavim in zopet je manjkal drugi dokument, in tako se je vleklo pol leta. Ko končno prinesem vse dokumente (kar bi mi lahko za vse povedali naenkrat in bi imela le en strošek, tako pa sem imela še pa še stroškov), je dejala, da me bodo obvestili. Tako sem čakala še 4 mesece. Končno dobim pošto z Univerze (...).« Priznali so ji le univerzitetno izobrazbo brez naziva (kaj sem po poklicu). Takoj se je pritožila. Odgovor je bil: »če vam popravimo moramo še ostalim in tako bomo izgubili ugled, ki ga imamo. Taka je bila moja izkušnja.« (E28)

7. Težave zaradi neurejenega kraja bivališča pri urejanju statusa bivanja

Državljeni RS naj bi v skladu z zakonom in ustavo svobodno prijavljali in odjavljali prebivališče v Sloveniji brez posebnih dovoljenj. V praksi pa ne gre vse gladko. Da se posameznik lahko dejansko prijavi, mora imeti bivališče oziroma mora biti lastnik nepremičnine ali podnajemnik pri stanodajalcu, ki ga je pripravljen uradno prijaviti kot podnajemnika in soglašati s prijavo začasnega bivališča.⁵⁸ Po izjavah sogovornikov se pri slednjem pojavijo težave. Izhod iz stiske je v »nelegalnih iznajdljivostih«⁵⁹ državljanov, ko se prijavijo pri nekom, ki jih je pripravljen prijaviti ne glede na to, kje dejansko bivajo.

»Prijatelji (...) so nam ponudili stalno bivališče in tako smo lahko uredili druge dokumente.« (E23)

Težavam pri urejanju dovoljenja za bivanje so izpostavljeni tudi t. i. izseljenci. To so, v jeziku statističnega popisa⁵⁹ pri nas, državljani Slovenije, ki so ob odhodu v tujino odjavili svoje bivališče v Sloveniji ali pa so bili v tujini rojeni državljani in statusa bivanja v Sloveniji pred tem niso imeli.⁶⁰

8. Številni sogovorniki izpostavljajo tudi zapletene postopke in negativen odnos uradnikov.

UREJANJE BIVALIŠČA OZIROMA ISKANJE STANOVANJA

Analiza odgovorov kaže, da so ljudje po priselitvi različno reševali stanovanjski problem. Odgovore lahko strnemo v naslednje skupine:

1. Živim v lastnem stanovanju ali lastni hiši. Ob priselitvi so bili običajno nekaj let podnajemniki ali so živeli pri sorodnikih, z leti pa so prišli do lastnega stanovanja ali hiše. Nekateri še danes odplačujejo kredit, kar vpliva na njihov življenjski standard, saj nič ne prihranijo ali pa zaradi varčevanja živijo skromneje.

2. Smo podnajemniki v stanovanju ali hiši. V to skupino se uvršča večina sogovornikov. Nekateri navajajo, da so podnajemniki pri Karitasu, v župniščih, pri prijateljih in drugih najemodajalcih. Nekateri so ob priselitvi živeli pri sorodnikih ali prijateljih in so si pozneje poiskali podnajemniška stanovanja. Posamezne družine, ki so bile v začetku v podnajemniškem razmerju, so z leti uspele priti

⁵⁸ Sedmi člen Zakona o prijavi prebivališča pravi: »Posameznik ob prijavi stalnega prebivališča in prijavi spremembe naslova stanovanja predloži dokazilo, da ima pravico do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja. Kot dokazilo, da ima posameznik pravico do prebivanja na naslovu, se šteje dokazilo o lastništvu, najemna in podnajemna pogodba ali pisno soglasje lastnika oziroma solastnikov stanovanja oziroma upravljavca nastanitvenega objekta.«

⁵⁹ Več o spremembah statističnih opredelitev glej Bevc, Prevolnik-Rupel 2000: 148.

⁶⁰ Teh težav ni v državah, kjer dokumenti, s katerimi državljani dokazujejo državljanstvo, ne navajajo kraja bivanja. Le-ta s statusom državljanstva ni neposredno povezan.

do lastnega stanovanja ali hiše (že omenjena skupina 1). Večina je sicer s svojim življenjskim standardom zadovoljna, opozarjajo pa, da pri sedanji stanovanjski politiki nikakor ne bodo mogli rešiti svojega stanovanjskega problema in bodo prisiljeni v trajno podnajemniško razmerje.

»V Sloveniji bi morali ustanoviti predvsem stanovanjsko politiko, da bi lažje prišli do »strehe« (...), če se bo nadaljevala enaka stanovanjska politika, bo nemogoče priti do lastnega stanovanja, pa tudi če bi zaslužil zelo nad-povprečno plačo.« (E2)

3. Živim pri sorodnikih. Kar nekaj jih je poudarilo, da še vedno živijo pri sorodnikih. So pa to primeri priselitve po letu 2000.

4. Živim pri prijateljih. Tudi tu gre za priselitve po letu 2000.

5. Neprofitno stanovanje

»Živi v neprofitnem stanovanju MOL.« (V16)

6. Drugo: npr. študentski dom

Težav povratnikov pri reševanju stanovanjskega problema (nakupu ali najemu stanovanja) je bilo več vrst. Iskanje stanovanja, sploh v primerih, ko so ga skušali najti še pred prihodom v Slovenijo, ni bilo lahko. Brez pomoči prijateljev, dobrotnikov ali sorodnikov to ne bi bilo izvedljivo, pravijo sogovorniki. Med tistimi, ki so podnajemniško ali lastniško stanovanje iskali po prihodu v Slovenijo, je bila večina prisiljena skleniti podnajemniško razmerje. Najemnine so visoke, izbira majhna. Družine so še zlasti v neugodnem položaju, saj so otroci za stanodajalce v Sloveniji pogosto moteči. Lastno stanovanje je za mnoge oddaljen sen, saj si morajo najprej finančno opomoči od selitve. Povratniki pravijo, da so hiše in stanovanja v Sloveniji zelo draga, pravzaprav predraga, čemur pritrjuje velika večina prebivalcev Slovenije, še posebej pa je težko mladim družinam in priseljencem.

»Problemi so nastali pri iskanju stanovanja. Vzeli smo v najem hišo, ampak na tak način, da sem podpisal »predkupno pogodbo«, čeprav sem bil prepričan (tako so mi obljubili), da bom lahko izstopil iz pogodbe brez težav, ker smo se zmenili, da bomo imeli hišo le eno leto. Pred iztekom enega leta so nam grozili s tožbo, če ne kupimo to nepremičnino. Mislim, da bi morali imeti vsi, ki se vračamo, dostop do pravnega nasveta preko vseh organizacij, ki se ukvarjajo s povratniki (Slovenski svetovni kongres, Slovenija v svetu, vaša ustanova). Najbrž obstaja ta možnost in nismo imeli oziroma nimamo informacije o tem.« (E30)

Povratniki so naleteli na težave pri urejanju statusa bivanja, povezane z lastništvom stanovanja ali s prijavo in soglasjem stanodajalca. *»Najemodajalec nam ni hotel omogočiti začasnega prebivališča.« (E20)* V podnajemniškem razmerju je težko legalizirati status začasnega bivanja, še težje pa je pridobiti status stalnega prebivališča, kot smo že dejali.

ISKANJE ZAPOSLOTITVE

Po preselitvi in nastanitvi so si naši sogovorniki morali najti zaposlitev. Iskali so jo na različne načine in pri tem naleteli na različne težave. Nekateri so začeli s svojo dejavnostjo, se samozaposlili. Drugi so našli delo s prijavo na javni razpis, ob pomoči Zavoda za zaposlovanje, preko interneta, s pomočjo prijateljev in še drugače (kot delno zaposleni, honorarno zaposleni, upokoјenci, študentje). Kar nekaj jih je navedlo, da niso zaposleni in da še vedno iščejo delo.⁶¹

»Po izobrazbi v Argentini sem magister v odnosih z javnostjo. Diplomlo mi je nostrificirala Ljubljanska univerza. Uradno se moja izobrazba glasi univerzitetni diplomirani komunikolog. V Argentini sem bil v obdobju od leta 1994 do leta 2000 direktor dveh hotelov v Bariloche, ki je največje zimsko turistično središče v Južni Ameriki. Kar se tiče iskanja dela v Sloveniji lahko povem, da pošiljam moj življenjepis in večkrat dobim odgovor, da imam previsoko izobrazbo ali ne ustreza k prošnji, pri nekaterih podjetjih, ki me povabijo na razgovor, mi povedo, da ne govorim knjižne slovenščine. Pri tem ne vidim nikakršne ovire(...). Da, mislim, da je pri iskanju zaposlitve ovira moje »povratništvo iz Argentine«. Naj omenim, da je bil dvakrat odgovor »off the record«, da čeprav imam slovensko državljanstvo, bom za njih še vedno »TUJEC« (...). Sreče mi ne manjka. Manjka mi oseba, ki bi me zaposlila.« (E20)

Obvladovanje slovenskega (knjižnega) jezika ni edina ovira, ki jo izpostavljajo sogovorniki. Del jih sicer meni, da so pri iskanju dela povratniki enakovredno obravnavani kot ostali iskalci dela v Sloveniji in da imajo enake možnosti za napredovanje. Veliko pa jih izpostavlja različne vidike potencialne diskriminacije pri iskanju dela in napredovanju na delovnem mestu. Te probleme poleg povratnikov zaznavajo tudi priseljenci.

»...povratniki (priseljenci?) nimajo enakih možnosti za zaposlitev zaradi pomanjkljivega znanja jezika in predsodkov, ki so s tem povezani. Zaradi neznanja jezika in predsodkov naj bi imeli povratniki tudi ne-enake možnosti za napredovanje.« (E5)

Povratniki kot iskalci dela niso imeli enakih možnosti za zaposlitev kot ostali slovenski iskalci, saj so bili postopki nostrifikacije dolgotrajni, nekaterim posameznikom pa ni bila priznana specializacija.

»Sem zaposlen v zdravstvenem domu v (...). Sem zdravnik, specialist geriatrije. Ker mi ne priznajo specializacijo, delam kot splošni zdravnik, čeprav moja služba poteka v dveh domovih upokoјencev. To se pravi, da delam kot gereontolog, ampak nisem plačan

⁶¹ *»Edini 'urad', ki nam je pomagal v Sloveniji, je bil Slovenija v svetu, Karitas Preska, škofijska in sorška. Moja težava je naslednja: ko se prijavim na kak razpis, dobim odgovor, da moja izobrazba ne ustreza njihovim zahtevam. Kako je to možno, če izpolnjujem vse pogoje? Ko se prijavim na delo za nižjo stopnjo izobrazbe, mi pa odgovarjajo, da mi ne dajo delovnega mesta, ker z mojo izobrazbo lahko takoj dobim drugo službo in grem. To se vleče že dve leti. Jaz pa sem prišel v Slovenijo, da bi napredoval, da bi zagotovil prihodnost moji družini in to, kar se mi dogaja, moje želje preprečuje.« (E20)*

na osnovi tega. Po drugi strani ni priznanja moje delovne dobe v Argentini (18 let), kar tudi vpliva na plačo.» (E30)

Težave pri priznavanju delovnih izkušenj so zlasti povezane s podpisom Konvencije o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko in Administrativnega dogovora za izvajanje Konvencije o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko, saj povratniki do podpisa ne bodo imeli priznane delovne dobe.⁶² K prošnji za zaposlitev tudi ne morejo priložiti priporočil prejšnjih delodajalcev ali pa se ta priporočila ne upošteva.

»V Argentini imam dvanaest let delovne dobe, kjer delovni čas ni smel biti ovira. Delala sem tudi po deset in več ur na dan, samo da je bilo zahtevano delo opravljeno kvalitetno. Pri tem sem si pridobila zelo veliko delovnih izkušenj in navad. Po službi sem opravljala študij na univerzi in se pozno zvečer vračala domov. Pri nastopu službe v Sloveniji sem bila zelo lepo sprejeta in sem še vedno zadovoljna z njo. Čudi me politika slovenske države, da ne uredi potrebnih političnih dogovorov z državo Argentino, kjer živi veliko Slovencev. Veliko teh je prišlo v Slovenijo in tu nadaljevalo svojo življenjsko pot. Zato bi bilo nujno potrebno urediti te zadeve glede našega statusa (delovne dobe) kar bi koristilo nam in tudi državi Sloveniji. Na nek način smo tudi mi ostali »IZBRISANI«, le da se o tem noče ali ne more spregovoriti in urediti. Teh organiziranih pobud je z naše strani, ki smo prišli iz Argentine, že veliko, vendar za enkrat še ni uspeha. Slovenska država se mora zavedati in tudi vedeti, da je bila priznana s strani več držav, med prvimi je bila priznana v Argentini, kjer je bil za nas Slovence to velik dogodek in praznik. Da je Argentina storila to dejanje med prvimi, je predusem zahvala naši slovenski skupnosti v Argentini. Zato bi človek tudi dobronamerno pričakoval, da bo Slovenija znala vse to ceniti in s tem tudi pomagati vsem nam, ki smo se vrnili v domovino svojih staršev.« (E6)

Nekateri sogovorniki so izpostavili, da so sicer zaposleni, a delovno mesto ne ustreza njihovi izobrazbi, čeprav so s postopki nostrifikacije v tujini doseženo stopnjo izobrazbe pravno potrdili tudi v Sloveniji.

IZOBRAŽEVANJE

Področje izobraževanja smo razčlenili na tri vidike: postopki za priznanje izven Slovenije dosežene stopnje izobrazbe ali specializacije, potrebe po dodatnem izobraževanju ali specializaciji v Sloveniji in vključevanje otrok v slovenski izobraževalni sistem, kjer je na ravni univerzitetnega študija zlasti pereč problem štipendiranja.⁶³ Večina sogovornikov ima danes pri nas priznana (v Argentini) doseženo izobrazbeno stopnjo, nekaterim je izobrazba le delno priznana (npr. ni jim

⁶² Več o tem glej poglavje o zakonodaji v pričujoči knjigi, avtorja Jerneja Mlekuža.

⁶³ Mišljene so že omenjene težave z uradnimi vlogami za štipendije in razlike v uradnih metodologijah pri opredeljevanju npr. osebnega premoženja ali npr. zahteva po doho-

priznana v Argentini dosežena specializacija), nekaj posameznikom pa v Sloveniji nismo priznali dosežene izobrazbe. Pri slednjih eden od sogovornikov navaja, da nima formalnega priznanja, a mu je izobrazbo delodajalec (v zasebnem sektorju) priznal. Večina pri tem opozarja na dolgotrajnost nostrifikacijskih postopkov, njihovo zapletenost, na nepopolne informacije, na visoko ceno postopka in ostale, s postopkom povezane stroške, ter težave pri prevodih izvirnih dokumentov v slovenski jezik. Ker v Sloveniji nimamo študija na določenih smereh ali posameznih specializacij, so nekaterim priznali izobrazbo le deloma.

Omenjene težave so se, podobno kot pri povratnikih iz Argentine, pojavljale pri populaciji študentov, ki so se odločili za študij v tujini mimo utečenih institucionaliziranih poti podiplomskega, pa tudi dodiplomskega študija v Sloveniji. Ob povratku so imeli težave z nostrifikacijo in zaposlitvijo. Domnevamo, da omenjena populacija predstavlja najbolj rizično skupino za potencialni beg možganov, saj so se izobraževali v tujini in v času študija vzpostavili socialne mreže in komunikacijo z okoljem priselitve, kar jim omogoča lažje zaposlovanje v teh okoljih v primerjavi z ostalimi potencialnimi selivci.

Vsi sogovorniki so izpostavili potrebo po dodatnem izobraževanju. Zaradi tehnoloških sprememb in hitrega razvoja je postalo izobraževanje danes vseživljenjski proces. Kar nekaj sogovornikov meni, da so povratniki v posebnem položaju in bi morali biti deležni posebne obravnave. Še zlasti bi potrebovali tečajje slovenskega jezika za odrasle in otroke (ali povratnike, največkrat pa priseljence), saj neznanje jezika upočasnjuje njihovo vključevanje (integracijo) v slovensko družbo in jih postavlja v neenakopraven položaj pri iskanju zaposlitve. T. i. povratniki so ob odhodu iz Slovenije govorili jezik tistega časa in takšno slovenščino so prenesli tudi na svoje otroke. Večji kot je časovni razkorak med odselitvijo in vrnitvijo, večja je verjetnost, da je jezik, ki ga povratniki govorijo, arhaičen.⁶⁴ Dodatno jezikovno izpopolnjevanje je potrebno v prvi vrsti iz profesionalnih razlogov, zlasti pri poklicih, ki vključujejo komunikacijo z javnostjo ali izobraževalne dejavnosti. Potrebo po jezikovnih tečajih še zlasti izražajo partnerji mešanih zakonov in državljani Slovenije, rojeni v tujini, ki so se priselili v Slovenijo (nekateri že s svojimi družinami). Tako jezikovni tečajji kot ostala strokovna izpopolnjevanja ali študij ob delu so po mnenju sogovornikov za večino predraga in zato težko dostopna.

Prav letošnje poletje je bil v Državnem zboru sprejet zakon, ki »ureja postopek in merila ter določa organe za priznavanje ter vrednotenje tujega in vrednotenje slovenskega izobraževanja, uporabo v tujini pridobljenega naziva poklicne in strokovne izobrazbe ter uporabo v tujini pridobljenega strokovnega oziroma znanstvenega naslova.«⁶⁵ Zakon v 5. členu predvideva, da se na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport organizira informacijski center, »ki v okviru Republike

dninski napovedi, ki je prosilci (državljani Slovenije) iz določenih drugih držav ne morejo sestaviti.

⁶⁴ Več o arhaičnosti jezika, kulture v Lukšič-Hacin 1995.

⁶⁵ Zakon o priznavanju in vrednotenju izobraževanja (ZPVI), Uradni list RS, 2004.

Slovenije in v mednarodnih okvirih opravlja naloge informacijske točke (...). « (prav tam) Zakon predvideva hitrejše in bolj usklajene postopke za priznavanje in vrednotenje izobraževanja. Pomembna novost je, da naj bi postopki ne trajali več kot dva meseca. Postopki na bi se prilagajali namenu nostrifikacije – tako se zdaj postopek priznanja izobrazbe zaradi zaposlitve začne z vlogo neposredno na ministrstvu, za priznanje zaradi nadaljnjega izobraževanja pa na tisti izobraževalni instituciji, kjer naj bi nadaljnje izobraževanje potekalo.

SOCIALNI STIKI IN KAKOVOST ŽIVLJENJA

Večina sogovornikov je imela v Sloveniji znance, prijatelje ali sorodnike že pred priselitvijo. Ocenjujejo, da jih je po prihodu okolje dobro sprejelo. Kot povratniki niso imeli težav, čeprav posamezniki izpostavljajo, da so bili včasih prisiljeni prikriti svoje povratništvo ali so imeli zaradi tega težave. Prav tako nekateri opozarjajo na težave otrok v šoli, vrtcu ali okolici. Večina jih odgovarja, da so s trenutnim položajem in standardom relativno zadovoljni. Nekateri ugotavljajo, da se od priselitve ni nič spremenilo in da v obstoječih razmerah ne morejo dovolj prihraniti, da bi si lahko privoščili kaj več. Med njimi je nekaj takih, ki so si kupili hišo ali stanovanje in odplačujejo kredit, večina pa je podnajemnikov, ki stežka varčujejo za nakup stanovanja v prihodnosti. Večina si z deloma omogoča »normalno« življenje, nekaj posameznikov pa ocenjuje, da dobro živijo in lahko tudi nekaj prihranijo.

Po priselitvi so sogovorniki ohranili stike s prijatelji ali znanci, ki so se, podobno kot oni, priselili v Slovenijo. Med Slovenci, ki so se vrnil iz Argentine, so si našli nove znance ali prijatelje, s katerimi se srečujejo, vzdržujejo stike in si medsebojno pomagajo.

»Nekatere povratnike poznam iz Buenos Airesa že več let in nas veže prijateljstvo. Ž njimi se srečujem bolj pogosto. Ž ostalimi, čeprav jih poznam skoraj vse, se srečujemo občasno, bolj redko (...). Srečanja s prijatelji so vedno pomembna, posebno ker moja žena ne govori slovensko in izkorišča take priložnosti, da se naklepeta.« (E30)

Aktivno druženje Slovencev, ki so se vrnil iz Argentine, nekoliko spominja na delovanje izseljenskih društev, ki so jih ustanovili Slovenci po svetu v različnih državah po zahodni Evropi ali v obeh Amerikah in Avstraliji. Preseneča dejstvo, da ljudje, ki se vrnejo v Slovenijo, čutijo potrebo po druženju s tistimi, ki so se prav tako priselili. V vsakdanjem življenju imajo očitno ti ljudje toliko podobne in intenzivne potrebe in težave, da jih le-te homogenizirajo kot skupino in jih motivirajo k ustanovitvi društva. Gre za raznolike razloge, ki bi jih bilo treba globlje raziskati, da bi jih razumeli. Sklenemo pa lahko, da se v določenih vidikih ta skupina ljudi čuti drugačna od ostalih državljanov. Omenjene potrebe po druženju

nima le starejša generacija, ampak tudi mladi, ki se povečini štejejo za priseljence in ne povratnike.

»Ja, imam stike in zelo pogosto. Mladi se dobivamo vsak konec tedna in se družimo (...) poleti pa se dobivamo (...), kjer imamo piknike in se srečujemo ob nogometu. Enkrat mesečno imamo argentinsko mašo, kjer pride kar lepo število povratnikov. Stiki so pomembni, saj si med seboj pomagamo. Vemo, kako je eden, kako je drug, s kakšnimi problemi se srečujejo, si pomagamo med seboj, saj ima večina iste začetniške probleme in vemo, kako je najbolje da se rešijo.« (E11)

REŠITVE, KOT JIH PREDLAGAJO »POVRATNIKI«

Sogovorniki pri naštevanju zaželenih rešitev in sprememb izhajajo iz ne zmeraj trdnega prepričanja, da je država Slovenija uradno naklonjena vračanju svojih državljanov in njihovih potomcev. Na osnovi lastnih izkušenj pa predlagajo, da bi bilo potrebno še marsikaj postoriti za poenostavitev postopkov vračanja ali celo priseljevanja v Slovenijo. V tujini pogrešajo informacije o (celotnem) pravno-političnem sistemu v Sloveniji. Pri urejanju selitve v Slovenijo pa pogrešajo svetovanje in pomoč pri postopkih za pridobitev potrebnih dokumentov in statusov (državljanstvo za družinske člane, osebna izkaznica, status za stalno ali začasno bivanje, zdravstveno zavarovanje, davčna številka, vozniško dovoljenje, nostrifikacija v tujini pridobljene izobrazbe in specializacije, zaposlitev, delovna doba, otroški dodatek, socialna pomoč v primeru nezaposlenosti itd). Potrebovali bi ne le začetne informacije o postopkih, ampak pozneje tudi nasvete pri izpolnjevanju obrazcev in dopolnjevanju vlog z zahtevanimi dokumenti. Dokumente je velikokrat potrebno prevesti iz tujih jezikov v slovenščino in pri prevodih prihaja do raznih terminoloških zadreg, zato bi bila pri tem potrebna tudi pravna pomoč.

Sogovorniki nadalje menijo, da bi prve informacije, svetovanje in podpora morali dobiti že na ambasadi v Argentini (oz. po državah, kjer živijo Slovenci). V Argentini menda ni na voljo dovolj informacij za tiste, ki se zanimajo za Slovenijo. Poleg ambasade naj bi za informiranje poskrbela Zedinjena Slovenija:

».. toda večina Slovencev ne živi v okolici ambasade, zato menim, da bi bilo bolj koristno take vrste informacij širiti preko »Zedinjene Slovenije« (to je krovna organizacija za Slovence v Argentini,) poleg nje pa krajevni domovi, kjer se dobiva večina Slovencev ob raznih priložnostih ...« (E11)

Informacije bi lahko nudila tudi društva za Slovence po svetu, ki delujejo v Sloveniji, na primer pomembne naslove, telefonske številke, urnike, načine urejanja dokumentacije. Dobrodošla bi bila brošura z jasnimi navodili o postopkih in zahtevani dokumentaciji, ki bi bila na voljo v knjižni in internetni obliki. Prav tako bi bilo potrebno zaposliti specializirane svetovalce na uradih, ki urejajo

priseljvanje, ali primerno usposobiti posameznike, ki bi delovali kot svetovalci. Slednje je odvisno od stopnje (de)centralizacije systemske ureditve obravnavanega področja oziroma ustrezne delitve pristojnosti med državo in občinami (v bodoče tudi regijami). Številni sogovorniki izpostavljajo nekorekten in nestrpen odnos uradnikov, kar bi bilo potrebno spremeniti. Poleg dostopa do informacij bi bilo potrebno urediti pravno svetovanje, kadar se postopki urejanja dokumentacije zapletejo. V postopkih za podeljevanje državljanstva so težave zlasti pri pridobivanju državljanstva za Slovence, rojene v tujini, ko je eden od staršev rojen izven meja Republike Slovenije. Starostna meja za pridobitev državljanstva, ko je eden od staršev Slovenec, povzroča neenakost pred zakonom, saj iz iste družine eni bratje lahko pridobijo državljanstvo, drugi (starejši) pa ne. Status Slovencev brez državljanstva še vedno ni urejen z zakonom.

Zbiranju začetnih informacij sledi selitev z vsemi organizacijskimi in finančnimi ovirami. Pri selitvah družin so postopki še bolj zapleteni in je pomoč še bolj potrebna. Pri organizaciji selitve bi sogovorniki želeli več informacij, pri finančni plati selitve pa predlagajo razmislek o možnostih za ugodnejše namenske (dolgoročne) kredite. Le-ti naj bi bili namenjeni financiranju selitve, kakor tudi nakupu bivališča. Bivališče je pogoj za uveljavljanje (ustavne) pravice do statusa trajnega ali začasnega bivanja. Podnajemniki imajo, kot smo videli, pogosto težave zaradi nesoglasja stanodajalcev s prijavo. Za reševanje teh začetnih težav bi država lahko dovolila posebno začasno (lahko časovno omejeno) bivališče, podnajem ali bivanje v prehodnem domu.⁶⁶

»Finančna pomoč bi lahko bila v obliki kreditov brez interesov na 10 let ali kaj podobnega, saj se je že dokazalo, da so Slovenci v Argentini z malo pomoči vsi napredovali. In tisti, ki prihajajo, bi tudi lahko napredovali, če bi se jim pomagalo in se jim dalo to možnost. Druga pomoč bi bila v obliki stanovanj. Urad, ki skrbi za izseljence in njihove potomce, bi moral zagotoviti najmanj dva stanovanja na leto za take primere, ki bi jih dali v najem, tako kot dajo tem, ki nimajo socialne podpore (zelo ugodna najemnina). Večina argentinskih družin ima številne družine in s selitvijo imajo problem, saj se nimajo (ob prihodu) kje nastaniti, nimajo še zaposlitve in to so najpomembnejši razlogi, da se ne vračajo v Slovenijo in ostajajo v Argentini.« (E11)

Sočasno z bivališčem je potrebno najti zaposlitev in poskrbeti za priznanje v tujini pridobljene izobrazbe, specializacije. Težave na tem področju smo že našeli. Sogovorniki bi si želeli pomoči v postopkih priznavanja izobrazbe⁶⁷ in pri iskanju izobrazbi primerne zaposlitve. Brezplačni ali sofinancirani tečaji za izpopolnjevanje znanja slovenskega jezika se zde dobra zamisel. Nadalje pričakujejo, da bo postopek sklepanja bilateralnih dogovorov z Argentino kmalu končan in bo posledično

⁶⁶ Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, sprejet 6. maja 2006, ureja te možnosti.

⁶⁷ Upajmo, da bo nov zakon resnično skrajšal in poenostavil postopke za priznanje v tujini pridobljene izobrazbe za potrebe zaposlovanja.

sprejeti zakon omogočil priznanje delovne dobe, opravljene v Argentini, na kar bodo ustrezno plačani ali se bodo lahko primerno upokojili.

Brezposelni pozivajo k boljšemu posredovanju informacij o pravicah do socialne pomoči, zavarovanja in otroških dodatkov. Za slednjega lahko v skladu z obstoječo zakonodajo zaprosijo vse družine. Pridobitev socialne pomoči je seveda odvisna od tega, ali prosilec izpolnjuje z zakonom določene pogoje zanjo.

Sogovorniki na koncu ugotavljajo, da Slovenija nima posebne politike za sprejem povratnikov in se vse odvija stihijsko. Razlog za to je po njihovem mnenju tudi v (nesamostojnem) položaju, ki ga ima znotraj državnih struktur Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu.

»Na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu prepogosto menjajo ljudi na vodilnih mestih in tako nihče od njih, tudi če bi hotel, ne more imeti pregleda nad problematiko in torej tudi ne možnosti, da bi načrte izpeljal. Bojim se, da slovenska vlada trenutno nima ravno prehudlega interesa, da bi se začela ukvarjati z rojaki po svetu. Pravijo, da vsak peti Slovenec živi v tujini, a tudi ko bi živel vsak deseti, ne vem ali si lahko dvomilijonska država, in to sredi Evrope, kaj takega privoščiti.« Glede reorganizacije dela institucij, ki se ukvarjajo s Slovenci po svetu, sogovornik nadaljuje: *»Vsekakor: ob trenutni politični konstelaciji sil si vsaj jaz ne bi delal iluzij.«* ... *»Marsikaj se res premika, v pripravi je prej omenjeni zakon, pa vendar imaš občutek, da nekdo pomaga dami z avtobusa samo zato, ker vidi, da so ga ljudje s pločnika začeli opazovati ... Verjamem, da je v teh zadnjih letih tudi kakšen levi politik skušal – recimo – premakniti z mesta vprašanje pomoči vračajočim se v domovino. Toda rezultat? Pomislite samo, kako so sosedne države – še posebej Italija – ravnale ob težavah svojih rojakov zaradi ekonomske krize v Argentini in kako mi.«* (E17)

Kako naj bi po mnenju sogovornikov država sistemsko urejala področje povratništva? Sogovorniki si seveda želijo aktivne državne politike. Politiki bi morali najprej javno potrditi, da je vračanje Slovencev, ki živijo po svetu, v interesu Slovenije, in utemeljiti, zakaj je vračanje državljanov domov ali preprečevanje intenzivnega izseljevanja (npr. beg možganov) v interesu te države. Šele jasna politična stališča bi omogočila oblikovanje aktivne politike in sistemske prilagoditve.

Že leta 2002 v načrtih za urejanje priseljske problematike zasledimo: *»Ustanoviti informacijsko – imigracijsko pisarno za rojake iz tujine, ki bi usklajevala informacije in dejavnosti na področju vračanja in priseljevanja Slovencev iz tujine. Osnovati vprašalnik, na osnovi katerega bi informacijska pisarna lahko vodila evidenco, posredovala potrebne informacije ter koordinirala komunikacijo med zainteresiranimi in pristojnimi institucijami. Ustanoviti humanitarni fond za pomoč socialno ogroženim v državah, kjer vlada huda kriza, ali v skrajnih primerih tudi ogroženim po preselitvi v Slovenijo. Vsa ministrstva, ki s svojo dejavnostjo segajo na »povratniško področje«, naj imenujejo kontaktne osebe za operativno sodelovanje z informacijsko pisarno (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ministrstvo za finance, Ministrstvo za okolje in prostor, Ministrstvo za zdravje, Ministrstvo za obrambo, Ministrstvo*

za notranje zadeve, Urad vlade RS za informiranje, Urad RS za priseljevanje in begunce, Stanovanjski sklad RS, Zavod za zaposlovanje).« (Žigon 2002: 17–18). Tovrstni načrti so do danes ostali neuresničeni, so pa vsekakor dobro zastavljeni in bi odpravili kar nekaj težav, ki jih izpostavlja zgornja analiza. Opisani ukrepi predstavljajo prvi korak k sistemskemu urejanju obravnavanega področja, nadgradnjo pa bi predstavljala sistemska (državna) koordinacija vseh dejavnosti, povezanih z migracijami (izseljenstvom oziroma Slovenci po svetu, priseljenstvom in povratništvom), in jo izvajajo ali financirajo različna ministrstva države Slovenije, pri čemer danes (in včeraj) »levica ne ve, kaj dela desnica«.

Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, ki je bil sprejet pred kratkim in ureja odnos države Slovenije do Slovencev po svetu, skuša odgovoriti na nekaj dilem, ki smo jih preučevali v štirih letih našega raziskovalnega dela, vendar pa je dejanska rešitev številnih perečih problemov odvisna od načinov in hitrosti uveljavitve zakona v praksi.

ODNOS REPUBLIKE SLOVENIJE DO VRAČANJA IZSELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV

Jernej Mlekuž

»In zdaj, ko so Argentino prizadejale hude gospodarske težave, so izvoljeni predstavniki ljudstva spet na nogah in vabijo »argentinske Slovence« v deželo, saj vendar kri ni voda. Zunanji minister, ki je v nastopu pred poslanci opozoril na premalo izkoriščeno bogastvo v naših na tujem živečih ljudi, ker je lahko vsak svojevrsten ambasador Slovenije, je tudi tokrat nadvse prijazno govoril o repatriaciji, ki »dobiva nek poseben pomen ob krizi v Argentini, kjer živi precejšnje število Slovencev. Ob tej krizi se je pokazalo, da naša država še nima ustreznih mehanizmov, ki bi olajšali vrnitev tistim, ki se želijo vrniti. Resolucija določa, da je Slovenija zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo.« (Horvat 2002: 12)

Ta iz Panorame grdo iztrgan tekst: komentatorjev stavek, točneje dva in nato citat takratnega zunanjega ministra, povzema glavne vsebine, ki jih bomo obravnavali v tem kar malo preveč opisnem besedilu. Pokazali bomo, da je pojav, ki se bo v nadaljevanju skrival za nerodno besedo »povratništvo«⁶⁸, ne povsem kompaktna stvar. Natančneje rečeno, očitno ni kompaktna stvar za državne institucije (ki jim bomo tokrat posvetili kar nekaj (dragocenega!) časa), saj je slednje ne obravnavajo in rešujejo celostno,⁶⁹ ampak parcialno, po različnih ministrstvih in drugih insti-

⁶⁸ »Povratništvo« je ne najbolj posrečen termin predvsem zato, ker ga uporabljajo tudi nekatere druge stroke (povratniki so recimo tudi med zaporniki, zdravljenimi narkomani, nogometnimi moštvi idr.). Besedi »repatriacija« se v besedilu izognem, ker ta v (večinoma pravni) strokovni literaturi označuje posebno obliko organiziranega povratništva – državno ali meddržavno organiziran povratak razseljenih oseb ali beguncev v državo ali kraj izvora. Repatriacija se ne nanaša samo na skupino prebivalstva, ampak tudi na posameznike, recimo na tiste, ki so ogrožali red in varnost zadevne države. (Leksikon 1998: 232) V tuji strokovni literaturi najdemo več terminov, ki opisujejo oziroma označujejo pomen povratništva. Tako recimo v anglosaškem svetu zasledimo naslednje termine: »povratni tok migracije« [*reflux migration*], »proti domu usmerjena migracija« [*homeward migration*], »povratni tok« [*return flow*], »drugotna migracija« [*second-time migration*], »reemigracija« [*remigration*] itd. (Gmelch 1980: 135) V tem besedilu s terminom »povratniki« opisujem osebe slovenskega porekla oziroma osebe, ki se sklicujejo na slovensko poreklo ne glede na državljanstvo, državo rojstva, znanje slovenskega jezika idr., priseljene v Republiko Slovenijo, torej tudi v tujini rojene otroke ali vnuke slovenskih izseljencev.

⁶⁹ Povratništvo je nasploh zelo raznolik in kompleksen pojav, ki vključuje ter združuje zelo heterogene procese in vsebine (ekonomske, družbene, kulturne, psihološke itd.) na različnih ravneh družbe in družbenih odnosov (na ravni posameznika, »izvorne« skupnosti, države »gostiteljice« itd.). S temi besedami nočem opravičevati (ne)dela državnih institucij, ampak zgolj »pametovati.«

tucijah, neoziraje se druga na drugo. Minister je v navedku omenil tudi resolucijo, ki »(...) določa, da je Slovenija zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo.« Pogledali bomo torej tudi Resolucijo o odnosih s Slovenci po svetu, še zlasti vsebine o povratništvu in povratnikih, pa tudi v času pisanja tega besedila »še ne rojenega«, precizneje rečeno »splavljenega« otroka te Resolucije: predlagan in zavržen zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (glej opombo št. 86).

Preden se prilepimo na suhoparne akte ter odvlčemo v sterilne pisarne ministrstev in v vroči Državni zbor, poskušajmo pojav na hitro opredeliti še v številkah in le-te umestiti v širši kontekst ter pokazati, kako pojav obravnavajo mediji in kako se nanj odziva javnost. Naj priznam, da sem želel povratništvo obravnavati predvsem »s pomočjo« medijev. Toda kot je pokazalo brskanje po Delovem fondu s številko 325.27 »Vračanje zdomcev«, je gradiva veliko premalo, da bi o njem oziroma z njegovo pomočjo lahko resneje modroval. Enaindvajset (časopisnih) enot v od leta 1991 pa do začetka leta 2004, med temi tudi nekaj pisem bralcev, ni dovolj za »pametovanje«. ⁷⁰ Pove pa nam vendarle, da povratništvo očitno ni »osvojilo« tiskanih medijev, in enako si lahko dovolimo ugotoviti za širšo družbeno razpravo. Dodal bi še besedo ali dve o podatkih, ki so prav gotovo v veliki meri »krivi« za medijsko in širšo, družbeno »nezanimivost« pojava. Popis prebivalstva beleži »povratne selivce po letu zadnje priselitve in državi prejšnjega prebivališča«. Ta kategorija vključuje osebe, katerih prvo prebivališče je bilo v Sloveniji, od koder so se odselili v tujino, njihova zadnja selitev pa je bila priselitev iz tujine. Otroci povratnikov in njihovih družinskih članov in v tujini rojeni otroci ali vnuki slovenskih izseljencev torej niso zajeti. Od popisa leta 1991 pa do leta 2001 se je v Slovenijo priselilo 1161 navedenih oseb, od tega 725 iz držav Evropske unije, 226 iz držav nekdanje SFRJ, 67 iz drugih evropskih držav in 116 iz neevropskih držav. Števila ostalih povratnikov, ki niso imeli prvega prebivališča v Sloveniji oziroma niso bili rojeni v Sloveniji, iz popisa prebivalstva ne moremo razbrati. Pri oceni tega števila nam je lahko v pomoč razpredelnica »Priseljeni v Slovenijo po letu prve priselitve, narodni pripadnosti in državi prvega prebivališča«, v kateri najdemo osebe, ki so bile rojene v tujini in so se preselile v Slovenijo. Med 28.568 osebami, rojenimi v tujini in priseljenimi v Slovenijo v obdobju 1991–2001, se jih je 3749 opredelilo za Slovence. Upoštevati pa je treba, da je med navedenimi 28.568 osebami zelo veliko oseb, katerih narodna pripadnost ostaja v popisu prebivalstva skrita pod besedo »neznano« (5804 oseb) ali ki se glede narodne pripadnosti niso hoteli opredeliti (1597 oseb). (Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002)⁷¹ Oceno, koliko povratnikov je sprejela Slovenija v obravnavanem obdobju, tako raje prepuščam bralcem.⁷²

⁷⁰ Nekaj prispevkov o povratništvu, objavljenih v obravnavanem obdobju, sem tudi sam še odkril, tako da zgornja številka ne predstavlja vseh člankov, objavljenih o povratništvu v tem obdobju.

⁷¹ Za posredovanje statističnih podatkov in nekatera »statistično-metodološka« pojasnila se zahvaljujem Danilu Dolencu, zaposlenem na Statističnem zavodu Republike Slovenije.

⁷² Opredelitev narodnosti pripadnosti v popisu prebivalstva je prepuščena posamezniku. Glede na našo opredelitev povratnika (glej opombo št. 68) tako lahko vključimo med

Razlogi, zakaj se je vrnilo relativno malo izseljencev, so številni, in jih na tem mestu ne bomo navajali. Omenimo pa vendarle lahko, kot ugotavlja Marina Lukšič-Hacin (2002: 189), da k tako majhnemu deležu slovenskih povratnikov vsekakor prispeva tudi dejstvo, »(..) da vsa leta ni zaslediti aktivne državne politike, ki bi dejansko spodbujala povratništvo. To velja za vse različice izseljevanja in povratništva, vključno z begom možganov.«

ZAKONI, AKTI, PROGRAMI IN PODOBNO, KI KAKORKOLI ZADEVAJO POVRATNIŠTVO IN POVRATNIKE

Poglejmo, kako Republika Slovenija s svojimi institucijami zakonsko in normativno ureja področja in rešuje konkretne težave, s katerimi se soočajo povratniki in njihovi družinski člani, in kako (če sploh) se v raznih smernicah, izhodiščih ali konkretnih pobudah opredeljuje do tega pojava. Poskušali bomo odkriti in osvetliti delovna področja široko razvejanih državnih institucij, ki se najbolj neposredno ukvarjajo s povratništvom. Pri tem navidez brezglavem iskanju ostaja velika možnost, da nekatere težave povratnikov in zadevna področja ostanejo neodgrnjena. No, brezglavo iskanje so mi v veliki meri olajšala nekatere besedila, objavljena v publikaciji ob 10. obletnici Izseljenskega društva Slovenija v svetu⁷³ (2002) in informacije, pridobljene s anketo,⁷⁴ ki jo je Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU poslal povratnikom v začetku leta 2004.⁷⁵

povratnike poleg 1161 oseb tudi še najmanj vseh 3749 posameznikov, ki sicer niso bili rojeni v Sloveniji, vendar so se izrekli za Slovence. Seveda ostaja vprašanje, ali lahko vsi ti posamezniki koristijo nekatere ugodnosti, ki jih prinaša slovenska zakonodaja tujcem slovenskega rodu oziroma osebam slovenskega porekla. Odprto ostaja tudi vprašanje, koliko je med obravnavanimi 3749 osebami oseb slovenskega rodu oziroma slovenskega porekla, karkoli že to pomeni.

⁷³ Nekatera od teh (in nasploh veliko drugih) besedil o povratništvu je objavljenih tudi na spletnih straneh omenjenega društva, ki se zelo aktivno ukvarja s to problematiko. Na njihovih spletnih straneh tako med drugim beremo: »Namen izseljenskega društva Slovenija v svetu je bil od vsega začetka - pred desetimi leti (1992) - pomagati vračajočim Slovcem pri vseh konkretnih vprašanjih. Mnogo je že narejenega. Hvala Bogu se je v zadnjih časih zanimanje ali potreba po »vrnitvi« povečala. Veseli smo, da se odločate za to možnost. Tu smo, da vam pomagamo z urejanjem dokumentov, z iskanjem ugodnega stanovanja, urejanjem nostrifikacij spričeval na osnovni, srednji, višji in visoki stopnji, z iskanjem zaposlitve ...« (Slovenija v svetu – informacije 2004) Tudi v statutu društva je zapisano: »(..) svetovanje in pomoč pri vračanju izseljencev v matično domovino.« (Slovenija v svetu – o društvu 2004)

⁷⁴ Rezultati ankete so predstavljeni v tem poglavju v besedilih Marine Lukšič-Hacin in Kristine Toplak.

⁷⁵ Ob koncu pisanja tega besedila sem našel spletno stran Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, na kateri so pod »Važni naslovi za vprašanja zdomcev in izseljencev« navedena nekatere področja in institucije. Veliko slednjim se izseljenci, ki se vračajo v

Še nekaj bi lahko zmotilo (»čudežno« motiviranega) bralca tega besedila. Ta tako imenovana področja pokrivajo zelo različne in pogosto težko primerljive zadeve; na tem mestu bom za bežno predstavo navedel široko, zelo kompleksno in za povratnike »življenjsko« pomembno področje socialnih pravic delavcev migrantov in na drugi strani povsem »papirnato« točko v izhodiščih in usmeritvah nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa, t. j. **»Vključevanje znanstveno raziskovalnega potenciala Slovencev po svetu** z ambicijo ustvariti koherentni skupni intelektualni prostor [poudarki so originalni] (Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa 2004).« Zlobneži bodo našli več skupnega med pocinkanim stoljalom za zgoščenke in novo Batmanovo pričesko kot med zgornjima »povratniškima« drobtinicama.

1. Dovoljenje za prebivanje

Vprašanja, povezana z dovoljenem za prebivanje, ureja Ministrstvo za notranje zadeve, tako imenovani Direktorat za migracije; in sicer z Zakonom o tujcih, ki je bil objavljen v Uradnem listu Republike Slovenije št.108/02 – prečiščeno besedilo (Dovoljenje za prebivanje – pogoji 2004). Za dovoljenje za prebivanje morajo zaprositi tisti povratniki in njihovi družinski člani, ki nimajo slovenskega državljanstva. Povratnike s slovenskim in tudi povratnike brez slovenskega državljanstva, ki so pridobili dovoljenje za stalno prebivanje, pa čaka (le) prijava stalnega bivališča, saj je le-ta pogoj za nadaljnje postopke (ureditev zdravstvenega zavarovanja, vpis na Zavod za zaposlovanje, vpis otrok v vrtec in šolo idr.).⁷⁶ V nadaljevanju bom navedel le tiste dele Zakona o tujcih, kjer je obravnava povratnikov brez slovenskega državljanstva drugačna od obravnave (drugih) tujcev oziroma kjer so povratniki brez slovenskega državljanstva tako ali drugače podčrtani.

Tujec mora v vlogi za izdajo prvega kakor tudi nadaljnjih dovoljenj za začasno prebivanje navesti namen, zaradi katerega naj se mu dovoljenje izda. Zakon določa, da se navedeno dovoljenje lahko izda zaradi:

- * zaposlitve ali dela,
- * študija, izobraževanja, specializacije ali strokovnega izpopolnjevanja ter praktičnega usposabljanja, sodelovanja oz. udeležbe v programih mednarodnih izmenjav prostovoljcev in v drugih programih, ki ne sodijo v sistem formalnega izobraževanja,

Republiko Slovenijo, tako rekoč ne morejo izogniti. (Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu 2004)

⁷⁶ Zakon o prijavi prebivališča (Uradni list RS, št. 9/2001) pravi, da mora posameznik ob prijavi stalnega prebivališča »(...) predložiti dokazilo, da ima pravico do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja. Kot dokazilo, da ima posameznik pravico do prebivanja na naslovu, se šteje dokazilo o lastništvu, najemna in podnajemna pogodba ali pisno soglasje lastnika oziroma solastnikov stanovanja oziroma upravljavca nastanitvenega objekta.« Marsikateremu povratniku brez lastnega stanovanja to določilo povzroča težave (glej besedilo Marine Lukšič-Hacin v tem poglavju), saj lastniki podnajemniških stanovanj neradi prijavljajo oddajanje stanovanja in ne želijo, da podnajemniki na naslovu podnajemniškega stanovanja prijavijo stalno prebivališče.

- * združitve družine,
- * drugih upravičenih in z zakonom, mednarodnimi akti ali mednarodnimi načeli in običaji utemeljenih razlogov ter
- * **tujcem slovenskega rodu do tretjega kolena v ravni vrsti** in otrokom tujcev, rojenih v Republiki Sloveniji (Opredelitev dovoljenja za prebivanje 2004).

Dovoljenje za prvo prebivanje se lahko izda le kot dovoljenje za začasno prebivanje, njegova veljavnost pa ne more biti daljša kot eno leto, razen v primerih izdaje dovoljenja zaradi združitve družine (ožjemu družinskemu članu tujca se dovoljenje izda za enako časovno obdobje, kot je dovoljenje za začasno prebivanje tujca, ki uveljavlja pravico do celovitosti družine) in izdaje dovoljenja ožjim družinskim članom slovenskega državljana, katerim se dovoljenje izda z veljavnostjo treh let, in otrokom, rojenim v Republiki Sloveniji, kadar je veljavnost njihovega prvega dovoljenja vezana na veljavnost dovoljenja za prebivanje njihovih staršev oziroma skrbnikov. (Veljavnost dovoljenja za prebivanje 2004)

V Zakonu o tujcih je tudi določeno, katerim tujcem se lahko, ob izpolnjevanju ostalih zakonskih pogojev, **dovoljenje za stalno prebivanje** izda že pred pretekom osemletnega neprekinjenega prebivanja v Republiki Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje. Pred pretekom navedenega osemletnega roka se lahko izda dovoljenje za stalno prebivanje **tujcu, ki je slovenskega rodu**, tujcu, katerega prebivanje v Republiki Sloveniji je v interesu Republike Slovenije, **ter ožjim družinskim članom slovenskega državljana** ali tujca, ki ima v Republiki Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje ali status begunca. (Dovoljenje za stalno prebivanje 2004)

2. Državljanstvo

Vprašanja, povezana z državljanstvom, ureja Ministrstvo za notranje zadeve, tako imenovani Direktorat za migracije in v okviru tega tako imenovani Oddelek za državljanstvo. Povratniki in njihovi družinski člani so namreč lahko državljani Republike Slovenije ali pa lahko za državljanstvo (še) zaprosijo. Slednje zadevajo naslednji odstavki 12. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije.

Naturalizacija z olajšavami za osebe slovenskega porekla (prvi odstavek 12. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije). Za osebe slovenskega porekla do tretjega kolena sorodstvenega razmerja (olajšave torej lahko uveljavljajo vnuki slovenskih izseljencev, pravnuki pa ne več) zakon omogoča naturalizacijo že po enem letu dejanskega prebivanja v Republiki Slovenije, poleg tega pa jim zakon dopušča, da obdržijo tudi izvorno državljanstvo. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 4., 5., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije. (Pridobitev državljanstva RS z naturalizacijo 2004)

Naturalizacija z olajšavami za osebe, ki so slovensko državljanstvo nekoč že imele (drugi odstavek 12. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije). Za osebe, ki so državljanstvo Republike Slovenije izgubile na podlagi odpusta ali odreka, zakon omogoča naturalizacijo že po šestih mesecih dejanskega prebivanja v Republiki Slovenije, poleg tega pa jim zakon dopušča, da obdržijo tudi svoje

dosedanje državljanstvo. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 4., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije. (Pridobitev državljanstva RS z naturalizacijo 2004)

Naturalizacija z olajšavami za osebe, ki so poročene z državljanom republike Slovenije (tretji odstavek 12. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije). Za osebe, ki so najmanj dve leti poročene z državljanom Republike Slovenije, zakon omogoča naturalizacijo že po enem letu dejanskega prebivanja v Republiki Sloveniji, hkrati pa morajo izpolnjevati tudi ostale pogoje, ki veljajo za naturalizacijo brez olajšav. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 2., 4., 5., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije. V izjemnih primerih pa lahko oseba, ki je poročena z državljanom Republike Slovenije, na posebno prošnjo obdrži svoje izvorno državljanstvo, v kolikor s tem soglaša Vlada Republike Slovenije. Oseba, ki želi obdržati svoje državljanstvo, mora to obširno utemeljiti. (Pridobitev državljanstva RS z naturalizacijo 2004)

Naturalizacija mladoletnih oseb (14. člen Zakona o državljanstvu Republike Slovenije). Naturalizacija mladoletnih oseb je povezana z naturalizacijo njihovih staršev. V primeru, da oba starša pridobita državljanstvo Republike Slovenije, pridobi na njuno prošnjo državljanstvo tudi otrok, ki še ni star 18 let, ne glede na to, kje živi (prvi odstavek 14. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije). V kolikor pa državljanstvo Republike Slovenije pridobi le eden od staršev, pridobi državljanstvo le otrok, mlajši od 18 let, ki najmanj leto dni živi s tem roditeljem v Sloveniji (drugi odstavek 14. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije). Če je roditelj pridobil državljanstvo Republike Slovenije na podlagi 13. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije iz nacionalnih razlogov, otroku ni potrebno živeti v Sloveniji. Če je otrok starejši od štirinajst let, mora soglašati s sprejemom v slovensko državljanstvo. (Pridobitev državljanstva RS z naturalizacijo 2004)

3. Socialna varnost in socialnovarstvene pravice delavcev migrantov

Eden od temeljnih načinov zagotavljanja pravic delavcev, ki so (bili) v svojem delovno-aktivnem obdobju zaposleni vsaj v dveh državah, je koordinacija sistemov socialne varnosti. Ta zagotavlja, da se pridobljene pravice na področju socialne varnosti ohranijo ne glede na to, da je delavec nekaj časa delal v eni državi, to zapustil in odšel na delo v drugo državo. Pravno-formalna podlaga za ohranjanje teh pravic je opredeljena v bilateralnih sporazumih o socialni varnosti oziroma o socialnem zavarovanju. Ti sporazumi načeloma urejajo pravice s področja zdravstvenega zavarovanja in materinstva, zavarovanja za primer smrti, družinskih prejemkov in zavarovanja za primer brezposelnosti. Sporazumi se vsebinsko razlikujejo glede na to, kako določeno področje urejajo nacionalni sistemi. (Koordinacija sistemov socialne varnosti 2004) Z državami, s katerimi niso sklenjeni bilateralni sporazumi, je po besedah zaposlene na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve (želela je ostati neimenovana) mogoče uveljavljati pravice, ki jih zagotavlja zakonodaja

posamezne države, le v tisti državi, v kateri je oseba pridobila pravice. V Republiki Sloveniji to področje ureja Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

Republika Slovenija je nasledila ali sklenila bilateralne sporazume s področja socialne varnosti z naslednjimi državami: Belgijo, Bolgarijo, Češkoslovaško, Dansko, Francijo, Italijo, Luksemburgom, Madžarsko, Nizozemsko, Norveško, Poljsko, Švedsko, Veliko Britanijo, Nemčijo, Avstrijo, Švico, Hrvaško, Republiko Makedonijo, Kanado in Avstralijo. Sporazumi z Bosno in Hercegovino, Argentino in Novo Zelandijo so v postopku sprejemanja. (Bilateralni sporazumi s področja sistemov socialne varnosti 2004) Ob vstopu v Evropsko unijo je v veljavo stopila Uredba 1408/71, ki podrobno ureja način in obseg pridobljenih pravic, do katerih je upravičen delavec migrant, ki se giblje med državami (Uredba pokriva države Evropske unije in Evropske gospodarske skupnosti). S tem so prenehali veljati nekateri zgoraj naštetih bilateralni sporazumi, ki jih je Slovenija nasledila oziroma sklenila v preteklosti. Osnovna načela Uredbe so: načelo enakega obravnavanja, načelo, da delavec migrant ni vključen v sistem socialne varnosti v dveh državah, pravilo seštevanja obdobj, pravilo preprečevanja prekrivanja pravic in pravilo izplačevanja prejemkov v drugi državi članici. Uredba velja za delavce in njihove družinske člane, samozaposlene, upokoјence in študente. Pravila uredbe so bila 1. julija 2003 razširjena tudi na državljane tretjih držav. (Uredba 1408/71 – koordinacija sistemov socialne varnosti 2004)

V Sloveniji se koordinacijska pravila uporabljajo za prejemke, ki jih urejajo Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti in Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih. Koordinacijska pravila, ki jih določa Uredba, so za državo obvezujoča in neposredno uporabljiva. Kljub temu zaradi razlik med nacionalnimi zakonodajami, ki urejajo posamezne prejemke na področju socialne varnosti, in zaradi bilateralnih sporazumov o socialni varnosti, ki so jih države sklenile med seboj, veljajo določene posebnosti pri uveljavljanju pravic v posameznih državah. (Uredba 1408/71 – koordinacija sistemov socialne varnosti 2004)

4. Zaposlovanje

Barbara Gregorič, zaposlena na Zavodu RS za zaposlovanje, je v telefonskem pogovoru dne 31. 8. 2004 povedala, da zavod ne izvaja posebnih programov, ki bi kakorkoli reševali težave zaposlovanja povratnikov, lahko pa se, tako kot drugi brezposelni, vključujejo v obstoječe programe zaposlovanja. Prav tako zakonodaja s tega področja z Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (Uradni list RS, št. 67/2002) zaposlovanja povratnikov ne obravnava posebej.

Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (Uradni list RS, št. 66/2000) pa prinaša nekatere olajšave oziroma ugodnosti na tem področju za povratnike, ki nimajo slovenskega državljanstva. Te se nanašajo na veljavnost osebne delovnega dovoljenja,

ki je pogoj za sklenitev rednega razmerja oziroma za opravljanje dela v Republiki Sloveniji. Tujci, ki pridobijo osebno delovno dovoljenje, so glede delovnopравниh razmerij izenačeni s slovenskimi državljani: pod enakimi pogoji lahko sprejmejo zaposlitev ali delo, v primeru brezposelnosti se lahko prijavijo v evidenco brezposelnih oseb pri Zavodu RS za zaposlovanje in koristijo pravice, ki jih tovrstna prijava zagotavlja (nadomestilo za primer brezposelnosti, vključitev v programe zaposlovanja idr.). V skladu z 10. členom omenjenega zakona za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo enega leta lahko zaprosi begunec in tujec, ki izpolnjuje z zakonom predpisane pogoje za samozaposlitev. Za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let pa lahko med drugim zaprosi tudi »slovenski izseljenec ali njegov potomec do tretjega kolena v ravni črti, ki nima slovenskega državljanstva.« (Sprejeti zakoni – Zakon o zaposlovanju in delu tujcev 2004)

5. Stanovanja

Primož Bajec, zaposlen na Ministrstvu za okolje, prostor in energijo (Sektor za stanovanja in urbana zemljišča), je v telefonskem pogovoru dne 23. 7. 2004 povedal, da omenjeno ministrstvo nima posebnih programov, ki bi kakorkoli reševali stanovanjske težave povratnikov. Tudi stanovanjska zakonodaja po njegovih besedah (in po mojem branju Stanovanjskega zakona (Uradni list RS, št. 69/03)), tega področja posebej ne obravnava. Omenil je še, da so po ekonomski krizi v Argentini decembra 2001 imeli na pobudo Urada Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu pogovore z različnimi državnimi telesi, kjer so »(...) poskušali povratnikom ponuditi pomoč subvencioniranja tržnih najemnim za najeta stanovanja. Toda do realizacije ni prišlo.«⁷⁷

6. Izobraževalni sistem

Od leta 1976 Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport (takrat Komite za izobraževanje...) podeljuje štipendije za zamejce in izseljence. Kot je 8. 7. 2004 na 4. vseslovenskem srečanju v Državnem zboru v delovni skupini, ki je razpravljala o izobraževanju in šolstvu, navedel Roman Gruden, zaposlen na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport, je bilo tedaj na rednem študiju v Sloveniji okoli 150 štipendistov,⁷⁸ od tega okoli 100 iz zamejstva in okoli 50 izseljencev. Največ štipendistov je iz držav, nastalih na ozemlju bivše Jugoslavije, med ostalimi pa prevladujejo štipendisti iz Argentine. Roman Gruden je tudi povedal, »da so vsi, ki so slovenskega rodu, in želijo študirati v Sloveniji, oproščeni plačila šolnine na

⁷⁷ Več o teh pogovorih, ki jih je organiziral Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, najdete v besedilu Informacija o dejavnostih Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu v zvezi z vprašanjem preseljevanja Slovencev iz izseljenstva v Republiko Slovenijo (Žigon 2002: 14–18) v publikaciji, izdani ob 10. obletnici Izseljenjskega društva Slovenija v svetu.

⁷⁸ Ta številka vključuje le štipendiste, ki redno študirajo (saj so izpolnili pogoje za vpis v višji letnik). Skupaj s štipendisti, ki pavzirajo ali ponavljajo letnik, naj bi bilo od 200 do 250 štipendistov. (Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje 2004)

nivoju dodiplomskega študija«. Kot je razvidno iz pojasnila zgoraj navedenega, je dotlej obstajal le nekakšen (nenapisan?) »dogovor pristojnih«, »sedaj pa bo tudi v novem pravilniku o študiju Slovencev, torej Slovencev po svetu ...« (Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje 2004)

Priznanje in vrednotenje izobraževanja v tujini je posebno področje, ki ga ureja nov Zakon o priznanju in vrednotenju izobraževanja, ki je bil sprejet 17. 6. 2004 in je stopil v veljavo šest mesecev zatem (Uradni list RS, št. 73/04).⁷⁹ Zakon zadeva tako slovenske državljane kot na tujce. Povratnikov in njihovih družinskih članov ne obravnava kot posebno kategorijo in jim ne zagotavlja kakršnihkoli finančnih, administrativnih, časovnih idr. olajšav oziroma drugačne obravnave. Prav tako po besedah Polone Miklavc Valenčič dne 24. 8. 2004, zaposlene na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport, se »(...) ne pričakuje nikakršna diskriminatorna obravnavna tudi v podzakonskih aktih.«

7. Znanost

V izhodiščih in usmeritvah nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa, sprejetih leta 2003, najdemo pod naslovom Prednostne naloge politike spodbujanja znanstvene in raziskovalno-razvojne dejavnosti v obdobju 2003–2007 pod alinejo 9 (med skupno enajstimi) naslednje za nas hipotetično zanimivo navedbo: **»Vključevanje znanstveno raziskovalnega potenciala Slovencev po svetu z ambicijo ustvariti koherentni skupni intelektualni prostor [poudarki so originalni] (Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa 2004).**« Kot je v telefonskem pogovoru dne 21. 7. 2004 povedala Marica Žvar, zaposlena na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport, je to »(...) le osnova za nacionalni raziskovalni in razvojni program, ki je v pripravljanju«. Stojan Sorčan, prav tako zaposlen na navedenem ministrstvu, pa je dne 23. 8. 2004 v telefonskem pogovoru poudaril, da je v obravnavanem izhodišču vključen tudi problem vračanja slovenskih znanstvenikov in raziskovalcev v Republiko Slovenijo.

Nekatere bolj osamljene pobude ali vsaj namere, ki se nanašajo na vračanje izseljencev in njihovih potomcev v Slovenijo, lahko zasledimo tudi pri manjših, ožje usmerjenih in »manj opaznih« institucijah. Tako je recimo Zdravniška zbornica Slovenije skupaj s Svetovnim slovenskim kongresom izdelala seznam zdravnikov slovenskega rodu po svetu in jim razposlala anketo, v kateri je bilo tudi vprašanje o njihovih namerah oziroma željah po priselitvi v Slovenijo.⁸⁰ Zdravniška zbornica

⁷⁹ Z dnem uveljavitve tega zakona sta prenehala veljati Zakon o nostrifikaciji v tujini pridobljenih šolskih spričeval (Uradni list SRS, št. 42/72) ter Pravilnik o dokumentaciji za nostrifikacijo v tujini pridobljenih šolskih spričeval (Uradni list SRS, št. 34/84 in 36/84-popr.), ki pa sta ostala v uporabi še do 21. 1. 2004.

⁸⁰ V prispevku časopisa Delo preberemo, da je med dvainštiridesetimi »odkritimi« argentinskimi zdravniki in zdravstvenimi delavci slovenskega rodu na anketo odgovorilo sedemnajst zdravnikov, dva zobozdravnika, doktorica biokemije, farmacevtka, kineziolog in dve višji medicinski sestri. Štirinajst od naštetih se je zanimalo za priselitev v Slovenijo, pri petih je bilo to odvisno od pogojev, štirih pa selitev ni zanimala. Od štiriindvajset

Slovenije je tudi pomagala organizirati priselitev dveh zdravnikov slovenskega rodu v Slovenijo (Bošnjak 2004: 8–9 in spodaj navedeni telefonski pogovor).

Kot je v telefonskem pogovoru dne 15. 7. 2004 povedala Elizabeta Bobnar Najžer, Zdravniška zbornica Slovenije načrtuje to problematiko vključiti v svojo naslednjo štiriletno strategijo (Sloveniji namreč trenutno primanjkuje 800 zdravnikov), ki naj bi bila sprejeta konec leta 2004 ali v začetku leta 2005.

Z vprašanjem vračanja znanstvenikov oziroma raziskovalcev se ukvarjajo tudi nekatere institucije Evropske unije. Na prvem mestu moramo omeniti 6. okvirni program Evropske unije s programom »Človeški viri in mobilnost - aktivnosti Marie Curie«,⁸¹ ki podpira »(..) razvoj in prenos raziskovalnih kompetenc, ustvarjanje ugodnih pogojev za razvoj raziskovalnih karier in razvoj znanstvene odličnosti v Evropi.« (6. okvirni program EU. Program »Človeški viri in mobilnost – aktivnosti Marie Curie« 2004) Evropska komisija s tem programom sofinancira tudi »Dejavnosti za vrnitev in reintegracijo raziskovalcev v Evropo (Ibid.)«. Posebne »finančne pomoči Marie Curie« za vrnitev in integracijo se dodeljujejo raziskovalcem držav Evropske unije ali pridruženih držav, ki so pravkar vsaj dve leti prejeli tako imenovano štipendijo Marie Curie, v obliki enkratne vsote, ki jo je treba porabiti v obdobju enega leta. Prednost bo dana projektom reintegracije v državo izvora ali regije. Podoben mehanizem v obliki »finančne pomoči za daljše obdobje«, tudi dve leti, je namenjen raziskovalcem iz držav Evropske unije, ki bi se po petletnem delu v neevropskih državah želeli vrniti v Evropo, ne glede na to, ali so bili štipendisti Marie Curie ali ne. (Ibid.)

Na spletnih straneh Ministrstva za šolstvo, znanost in šport je bil objavljen razpis organizacije NATO za štipendije znanstvenikov, ki so se v zadnjih dvanajstih mesecih vrnili oziroma se želijo vrniti v Slovenijo (iz 21 držav, večinoma iz Vzhodne Evrope, in držav, nastalih na ozemlju nekdanje Sovjetske Zveze). S tem razpisom (v veljavi do 1. 9. 2004), ki je veljal za znanstvenike na delu v državah članicah organizacije NATO, je ta organizacija želela preprečiti ali natančneje rečeno, omiliti posledice tako imenovanega »bega možganov«. (NATO štipendije za znanstvenike 2004) V tem primeru je šlo za pobudo, za katero si navedeno ministrstvo ni moglo pripisati posebnih zaslug, saj je »dalo« le spletni prostor. Po besedah Miloša Komaca dne 23. 8. 2004, zaposlenega na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport, je bilo ministrstvo pri tej zadevi le posrednik.

8. Vozniško dovoljenje

Ob koncu tega poglavja bomo navedli področje oziroma zakonsko »mojstro-

anketiranih je le ena oseba navedla, da ne zna slovenskega jezika (sodi v tretjo generacijo). Vsem anketiranim je »(..) zelo pomembno mirno življenje v državi, v kateri so zagotovljena pravna varnost, vzgoja in zdravje ...«. (Bošnjak 2002: 8)

⁸¹ V predhodnem, 5. okvirnem programu Evropske unije so štipendije Marie Curie obsegale tri vrste štipendij, med katerimi je bila tudi kategorija R za povrnitev štipendistov v manj razvito regijo po opravljenem podoktorskem študiju. (6. okvirni program EU. Program »Človeški viri in mobilnost – aktivnosti Marie Curie« 2004)

vino«, ki lahko povratnikom in nasploh vsem priseljencem zelo oteži bivanje v Republiki Sloveniji, in sicer zamenjavo tujega vozniškega dovoljenja za vozniško dovoljenje Republike Slovenije, ki jo ureja 21. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o varnosti cestnega prometa (Uradni list RS, 67/02), ki določa:

»(1) Tujec, ki prebiva v Republiki Sloveniji več kot šest mesecev, in državljani Republike Slovenije, ki se vrne iz tujine v Republiko Slovenijo z namenom stalnega prebivanja, ali če začasno prebiva v Republiki Sloveniji več kot šest mesecev, lahko, če izpolnjujeta druge s tem zakonom določene pogoje za vožnjo motornih vozil, v enem letu od pričetka prebivanja v Republiki Sloveniji zahtevata zamenjavo veljavnega tujega vozniškega dovoljenja za slovensko vozniško dovoljenje. Tujcu in državljanu Republike Slovenije, ki po določbi tega odstavka ne zahtevata zamenjave tujega vozniškega dovoljenja v enem letu po pričetku prebivanja v Republiki Sloveniji ali vrnitvi iz tujine v Republiko Slovenijo z namenom stalnega prebivanja v njej, prične enoletni rok, v katerem lahko zahtevata zamenjavo tujega vozniškega dovoljenja za slovensko vozniško dovoljenje, ponovno šteti, če zapustita Republiko Slovenijo za čas najmanj enega leta in se vrneta v Republiko Slovenijo. Slovensko vozniško dovoljenje se izda, če imetnik veljavnega tujega vozniškega dovoljenja opravi praktični del vozniškega izpita za tiste kategorije vozil, ki jih ima pravico voziti s tujim vozniškim dovoljenjem. Praktičnega dela vozniškega izpita ni potrebno opraviti imetnikom tujih vozniških dovoljenj tistih tujih držav, ki jih določi minister, pristojen za notranje zadeve, na podlagi ocene kvalitete izobraževanja, teoretičnega znanja in znanja vožnje motornih vozil voznikov ter prometno varnostnih razmer v posamezni tuji državi.«⁸² (Vozniško dovoljenje 2004)

⁸² Države, katerih imetniki vozniškega dovoljenja so oproščeni predložitve potrdila o opravljenem praktičnem delu vozniškega izpita, so naštetje v Pravilniku o vozniških dovoljenjih (Uradni list RS, št. 117/02), in sicer v 22. členu, ki določa, da zahtevi za zamenjavo tujega vozniškega dovoljenja za vozniško dovoljenje Republike Slovenije ni potrebno priložiti potrdila o opravljenem praktičnem delu vozniškega dovoljenja v tistih primerih, ko je vozniško dovoljenje izdala ena od naslednjih držav: Republika Francija, ZR Nemčija (vključno z veljavnimi vozniški dovoljenji nekdanje DR Nemčije), in Švica, za kategorije A, B, E k B, F, G, H.

Izjemoma in kadar velja načelo vzajemnosti, se od osebja diplomatskih in konzularnih predstavništev v Republiki Sloveniji ob zamenjavi tujega vozniškega dovoljenja ne zahtevajo dokazila o telesni in duševni zmožnosti voziti motorna vozila ali opravljanje praktičnega dela vozniškega izpita. (Vozniško dovoljenje 2004) Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo pa je prišlo do sprememb. Direktiva Sveta EU z dne 29. julija 1999 o vozniških dovoljenjih (91/439/ES) določa, da države članice medsebojno priznajo vozniška dovoljenja, ki jih izdajajo. Če se imetnik veljavnega nacionalnega vozniškega dovoljenja za stalno nastani v državi članici in ta ni tista, ki je izdala vozniško dovoljenje, lahko država gostiteljica za imetnika dovoljenja uporablja svoje državne predpise o času veljavnosti dovoljenj, zdravniških pregledih in davčnih ureditvah. V vozniško dovoljenje lahko vnese vse podatke, ki so nujno potrebni za vodenje evidence. (Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU 2004) V praksi ta direktiva velja samo za imetnike vozniških dovoljenj, izdanih v eni od držav članic EU. Za imetnike vozniških dovoljenj, ki jih niso izdale države članice EU, pa bo ob zamenjavi tujega veljavnega vozniškega dovoljenja za slovensko vozniško dovoljenje še naprej v veljavi 135. člen Zakona o varnosti cestnega

Povratnik oziroma priseljenc lahko torej vozi s tujim vozniškim dovoljenjem do enega leta po prihodu v Slovenijo in v tem času lahko zamenja tuje vozniško dovoljenje za slovensko po opravljenem praktičnem delu izpita. Nerazumljivo in absurdno pa je, da je voznik z vozniškim dovoljenjem, pridobljenem v tujini, »varen« voznik v prvem letu bivanja v Sloveniji, nato pa postane »nevaren« voznik.

RESOLUCIJA O ODNOSIH S SLOVENCMI PO SVETU IN PREDLOG ZAKONA O ODNOSIH REPUBLIKE SLOVENIJE S SLOVENCMI ZUNAJ NJENIH MEJA

1. Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu

»Ustava v svojem 5. členu tudi določa, da lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti«, je 23. januarja 2002 na 12. redni seji državnega zbora poudaril Franc Pukšič, predsednik Komisije državnega zbora Republike Slovenije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu. Predsednik omenjene komisije, ki je med drugim vložila v obravnavo državnemu zboru gradivo Resolucije o odnosih s Slovenci po svetu,⁸³ je nadaljeval, da je to »(...) treba urediti z zakonom«, pri čemer je »(...) sprejeta resolucija podlaga za sprejetje tega zakona.« (Dobesedni zapisi sej – 12. redna 2004)

Osnovni cilj Resolucije je po Pukšičevih besedah: »(...) opredelitev politike Republike Slovenije, ki temelji na ustavnih obveznostih do slovenskih izseljencev in zdomcev.« Ob tem je dodal: »Cilj je tudi vzpostavitev pogojev za vračanje Slovencev po svetu ter njihovih potomcev v domovino.« (Dobesedni zapisi sej – 12. redna 2004)

Ostalih podrobnosti, zakulisja priprav in ciljev Resolucije v tem besedilu ne bomo obravnavali. Ker je del Resolucije, ki zadeva povratnike, zgoščen, povzeman odlomek, naslovljen Repatriacija, državljanstvo in status brez državljanstva, v celoti:

»Republika Slovenija je zainteresirana za vračanje Slovencev po svetu v Slovenijo, ravno tako pa tudi za naselitev njihovih potomcev. Posebno pozornost pri tem posveča tistim, ki lahko doprinesejo k razvoju Slovenije.

Državni organi Republike Slovenije zagotavljajo Slovincem po svetu ustrezne informacije o vračanju v domovino ter izvajajo z zakonom predpisane olajšave.

prometa (Uradni list RS, št. 30/98, 61/2000, 21/2002 in 67/2002). Ta določa, kako in pod kakšnimi pogoji se lahko zamenja tuje vozniško dovoljenje za slovensko. (Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU 2004)

⁸³ Leta 1996 je Državni zbor sprejel resolucijo, ki je opredelila odnos države do slovenskih manjšin v zamejstvu. Na področju odnosov z izseljenci in zdomci pa Slovenija do sprejetja obravnavane Resolucije ni sprejela posebnih dokumentov.

Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje ter Ministrstvo za informacijsko družbo pripravijo informativno brošuro. Informacije morajo biti dostopne tudi na diplomatsko-konzularnih predstavništvih Republike Slovenije v tujini. Olajšave naj zajemajo tudi poenostavitev postopkov, kot je nostrifikacija diplom in podobno. Slovincem po svetu, ki živijo v državah, kjer vlada huda politična oziroma gospodarska kriza, Republika Slovenija omogoči njihovo vrnitev v domovino.

Republika Slovenija je zainteresirana, da se osebam slovenskega porekla, ki imajo aktivno vez s Slovenijo in ki to želijo, omogoči pridobitev slovenskega državljanstva.

Pripravi se normativni okvir, ki bo uredil posebne pravice in ugodnosti Slovencev brez slovenskega državljanstva.« (Sprejeti akti – Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu 2004)

Od šestdesetih navzočih poslancev in poslank jih je sedeminpetdeset podprlo Resolucijo, eden ji je nasprotoval. Večjih nesoglasij, nasprotovanj in trenj v Državnem zboru med obravnavo Resolucije ni bilo. Nasprotujoča mnenja poslancev so se pokazala predvsem pri glasovanju za amandma tretjega odstavka dela Resolucije, ki se nanaša na povratništvo. Ta se je po redakcijskem popravku poslanca Jožefa Jerovška glasil: »Slovincem po svetu, ki živijo v državah, kjer vlada huda politična oziroma gospodarska kriza, Republika Slovenija omogoči vrnitev v domovino.«⁸⁴ Po daljši razpravi in predstavitvi različnih mnenj je osemindvajset od šestinpetdesetih navzočih poslancev in poslank glasovalo za amandma, štiriindvajset pa jih je glasovalo proti. (Dobesedni zapisi sej – 12. redna 2004).

2. Resolucija o migracijski politiki RS

Državni zbor Republike Slovenije je na seji dne 28. novembra 2002 sprejel Resolucijo o migracijski politiki Republike Slovenije. Med načeli migracijske politike Republike Slovenije⁸⁵ najdemo med drugim: »(...) načelo odgovornosti do državljanov in države, ki se predvsem nanaša na regularna, relativno svobodna priseljevanja in odseljevanja ter regulacije naturalizacije. To načelo se nanaša tudi na priseljevanje in vračanje državljanov in oseb slovenskega porekla ter na odgovornost za ohranitev in razvoj identitete slovenskega naroda.« (Sprejeti akti - Resolucija o migracijski politiki RS 2004)

V resoluciji je pod točko Aktivnosti opisano usklajevanje priseljevanja z uravnavanjem potrebnega priliva v aktivno prebivalstvo, med drugim tudi s: »(...) spodbujanjem priseljevanja in vračanja slovenskih državljanov in tujcev slovenskega porekla.« (Sprejeti akti - Resolucija o migracijski politiki RS 2004)

⁸⁴ Ta del besedila Resolucije sta kritizirala tudi oba citirana novinarja komentatorja.

⁸⁵ Vsa načela migracijske politike Republike Slovenije, navedena v resoluciji, je mogoče najti tudi v predhodni Resoluciji o imigracijski politiki Republike Slovenije, ki jo je Državni zbor Republike Slovenije sprejel 14. maja 1999.

Državni zbor se je za spodbujanje priseljevanja in vračanja Slovencev po svetu v domovino torej opredelil tudi z Resolucijo o migracijski politiki RS.

3. Predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja⁸⁶

Slovenska ustava, kot smo omenili že na začetku tega poglavja, v 5. členu določa, da Republika Slovenija skrbi za Slovence v zamejstvu in po svetu ter da pospešuje njihove stike z domovino. V istem členu tudi določa, da imajo lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva v Sloveniji posebne pravice ter ugodnosti, ki so opredeljene in urejene s posebnim zakonom. Dvanajst let po sprejetju ustave so hoteli predlagatelji zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, kot piše v predlogu omenjenega zakona »naposled izpolniti ustavno obveznost in s tem zakonom določiti posebne pravice ter ugodnosti za Slovence brez slovenskega državljanstva.«⁸⁷ (Predlogi zakonov - zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja 2004)

Predlagatelji so se namenili s takšnim krovnim zakonom na celovit način urediti »(...) večino področij, ki zadevajo Slovence v zamejstvu in po svetu in jih področna zakonodaja ne ureja oziroma dopolnjuje tista področja, ki jih obstoječa področna zakonodaja ureja samo deloma.« (Prav tam)

Med razlogi za sprejetje zakona, ki ga je pripravila Komisija državnega zbora Republike Slovenije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu s prvopodpisanim poslancem Francem Pukšičem na čelu, je bil naveden tudi naslednji: »V času po osamosvojitvi Slovenije smo bili priča političnim in drugačnim krizam v nekaterih državah, kjer živijo slovenski rojaki. Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj meja je treba sprejeti, ker bi se podobne situacije lahko ponovile. Z zakonom bo vzpostavljena pravna podlaga, ki bo omogočala pomoč tistim Slovincem po svetu, ki so eksistenčno ogroženi, tistim, ki se želijo vrniti v domovino, in tudi tistim, ki želijo pravno urediti svoj odnos z domovino (status Slovencev brez Slovenskega državljanstva, nostrifikacija diplome, vozniški izpit ...).« (Prav tam)

Med načeli, iz katerih izhaja ta zakon, pa najdemo tudi naslednjo alinejo: »Republika Slovenija pomaga Slovincem v državah, ki jih pesti politična, ali drugačna kriza in v državah, ki imajo negativen odnos do svojih državljanov slovenske narodnosti.« (Prav tam)

Zakon v posebni točki pod naslovom Repatriacija v devetnajstih členih obravnava povratništvo. Na tem mestu podajam le nekakšen povzetek tega dela predloga zakona:

Repatriacija v pomenu tega zakona je tisto priseljevanje Slovencev v domovino,

⁸⁶ Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja je stopil v veljavo dne 6. 5. 2006. Ker je bilo to besedilo napisano leta 2004 ga tako nisem obravnaval.

⁸⁷ Na sprejem posebnega zakona sta predlagatelje napotili tudi Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah (Uradni list RS, št. 35/96) in s tem povezane naloge državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije ter zgoraj opisana Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu (Uradni list RS, št. 7/02).

ki ga organizira in financira Republika Slovenija. Pri repatriaciji imajo prednost Slovenci, ki živijo v težkih okoliščinah ali v državah, kjer vlada huda politična ali drugačna kriza, ter Slovenci, ki lahko doprinesejo k razvoju ter uveljavitvi Republike Slovenije. (Predlogi zakonov - zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja 2004)

Oseba, ki se v Republiko Slovenijo vrača po postopku repatriacije, dobi status repatriirane osebe s pravicami, ki jih prinaša status Slovenca brez slovenskega državljanstva. Predlog zakona uvaja ta posebni status na drugem mestu v besedilu.

Oseba s statusom Slovenca brez slovenskega državljanstva ima v Republiki Sloveniji zagotovljene naslednje pravice:

- * pravico do ugodnejših vpisnih pogojev, določenih s statuti visokošolskih zavodov,
- * pravico do enakopravnega nastopa na natečajih za financiranje javnih znanstvenih projektov, kot kandidat za nosilca projekta ali kot kandidat za sodelavca pri projektu,
- * dostop do vseh javnih kulturnih dobrin, pod enakimi pogoji, kot veljajo za slovenske državljane,
- * pravico do vseh storitev javnih knjižnic, pod enakimi pogoji, kot veljajo za slovenske državljane,
- * pravico do raziskovanja v javnih arhivih Republike Slovenije,
- * pravico do statusa rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
- * pravico do pridobitve vseh priznanj in odlikovanj Republike Slovenije,
- * pravico do pridobitve lastninske pravice na zemljiščih in nepremičninah pod enakimi pogoji, kot veljajo za državljane Republike Slovenije,
- * prednost pri zaposlitvi v Republiki Sloveniji; pri čemer je mišljena prednost pred tujci, ki niso državljani držav članic Evropske unije.

Druge pravice in olajšave, ki jih lahko uveljavljajo osebe s statusom Slovenca brez slovenskega državljanstva in jih ta zakon ne navaja, določajo področni zakoni (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih RS Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Poleg navedenih pravic ima oseba s statusom repatriirane osebe še naslednje pravice:

- * zdravstveno in socialno varstvo. Zagotavlja se na način, pod pogoji in v obsegu, ki ga določa Zakon o socialnem varstvu za slovenske državljane s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji;
- * pouk slovenskega jezika za ožje družinske člane repatriirane osebe. Pouk se organizira za osebe, ki ne obvladajo slovenščine v meri, potrebni za aktivno vključitev v slovensko okolje;
- * pridobitev vize za združitev družine. Celoten postopek za pridobitev vize za združitev družine se lahko vodi na diplomatsko-konzularnem predstavništvu Republike Slovenije ali v Republiki Sloveniji. (Predlogi zakonov – zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja 2004)

Status repatriirane osebe je mogoče pridobiti za največ eno leto. Po prenehanju statusa repatriirane osebe posameznik ne more znova zaprositi zanj. O pridobitvi statusa repatriirane osebe odloča Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu na predlog slovenskih diplomatsko-konzularnih predstavništev v tujini in izseljenskih organizacij v Sloveniji in po svetu. Za neposredno izvajanje repatriacije je zadolžen Urad Vlade za Slovence v zamejstvu in po svetu oziroma izseljenske organizacije civilne družbe v Sloveniji, ki jih delno financira državni proračun Republike Slovenije. Do repatriacije so upravičene osebe slovenskega rodu, ki izpolnjujejo določene pogoje. (Ti so enaki kot za pridobitev statusa Slovenca brez slovenskega državljanstva.). (Predlogi zakonov – zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja 2004)

Zakon navaja tudi posebne pravice repatriiranih oseb, in sicer:

- * Za nastanitev repatriiranih oseb ustanovi Vlada Republike Slovenije Dom za priseljevanje. Do ustanovitve Doma se organ, pristojen za izvajanje repatriacije, poslužuje ustreznih prostorov v raznih objektih, ki so v lasti ministrstev (notranje zadeve, obramba idr.), uradov in drugih državnih ustanov. Repatriiranim osebam je v Domu za priseljevanje zagotovljena osnovna oskrba v skladu s standardi, ki jih določa Ministrstvo, pristojno za družino in socialne zadeve. Ta vključuje nastanitev in prehrano (tudi za ožje družinske člane posameznika s statusom repatriirane osebe). Repatriirane osebe so upravičene do oskrbe v Domu za priseljevanje za obdobje največ enega leta.
- * Posamezniki, ki imajo status repatriirane osebe, in njihovi družinski člani imajo do prenehanja statusa repatriirane osebe zagotovljeno brezplačno osnovno zdravstveno varstvo.
- * Za osebe, ki jim država, iz katere prihajajo, ne izplačuje pokojnin oziroma je pokojnina, ki so jo pridobile v državi, iz katere prihajajo, prenizka za preživetje v Sloveniji, se dodeli denarna socialna pomoč.
- * Republika Slovenija dodeli starejšim repatriiranim osebam, ki so pomembneje prispevale k ohranitvi in razvoju slovenstva in slovenske kulture v tujini, posebne priznavalnine. Izjemne priznavalnine dodeli Republika Slovenija učiteljicam in učiteljem slovenskega dopolnilnega pouka, ki za poučevanje niso prejeli plačila.
- * Repatriirane osebe prijavijo stalno bivališče na naslovu najete nepremičnine, pri sorodnikih, ki jim to omogočijo, pri dobrodelnih ustanovah oziroma izseljenskih organizacijah ali v Domu za priseljevanje.
- * Vlada Republike Slovenije sprejme sklep o poenostavitvi nostrifikacije spričeval in diplom, ki so jih repatriirane osebe pridobile v tujini, kakor tudi vseh ostalih v tujini pridobljenih dokumentov.
- * Posameznikom, ki so s svojim delovanjem v tujini pridobili kvalifikacije vrhunskega strokovnjaka, pred zaposlitvijo v Republiki Sloveniji ni potrebno opravljati strokovnih ali drugih izpitov. (Predlogi zakonov – zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja 2004)

Za izvajanje finančnih obveznosti iz naslova repatriacije Slovencev, ki živijo v težkih okoliščinah ali v državah, kjer vlada huda politična ali drugačna kriza, se ustanovi poseben Repatriacijski sklad. Ta sklad ni stalen, ustanovi se le za posamezne primere. (Predlogi zakonov – zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja 2004)

Za izvajanje finančnih obveznosti iz naslova repatriacije Slovencev, ki lahko doprinesejo k razvoju ter uveljavitvi Republike Slovenije, se določijo sredstva v razvojnih programih posameznih resorjev. (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja 2004)

V predlogu zakona povratništvo posredno zadevajo tudi nekateri člani besedila, ki niso zajeti v delu, naslovljenem Repatriacija, ampak v opredelitvi statusa Slovenca brez slovenskega državljanstva.

Od sedemdesetih navzočih poslancev in poslank jih je na 44. izredni seji državnega zbora, dne 7. 5. 2004, dvaindvajset glasovalo za sprejetje zakona, štiriinštirideset jih je bilo proti. Pripombe in nasprotovanja predlogu zakona sta vzbujala zlasti status Slovenca brez slovenskega državljanstva in repatriacija.⁸⁸ Kot je razvidno iz dobeseznega zapisa seje, so zakon podprli predvsem ali izključno poslanci Slovenske demokratske stranke, Nove Slovenije in Slovenske ljudske stranke. (Dobesedni zapisi sej – 44. izredna 2004)

SKOK NA PRIŽNICO

Izseljenec sem in želim se za stalno vrniti v Slovenijo. Sedem k računalniku, začnem brskati po spletnih straneh in kaj najdem? Koristne napotke Republike Slovenije, ki mi bodo olajšali številne zakonske, birokratske in druge težave pri selitvi? Naslove zavodov in drugih institucij, kjer mi bodo pomagali iskati zaposlitev in stanovanje, kjer mi bodo svetovali, kako naj uredim zaplete okoli šolanja otrok?⁸⁹ Topel »medmrežni« sprejem Republike Slovenije? Ali ničesar? Vsekakor ne najdem koristnih nasvetov in konkretne pomoči Republike Slovenije, ki je menda, kot je zapisano v

⁸⁸ Za popestritev tega suhoparnega besedila prilagam del razprave poslanca Davorina Trčona z obravnavane seje Državnega zbora: »(...) Pri repatriaciji potem uvajate dom za priseljevanje, socialne pomoči in tako naprej. Ampak če drži to, kar ste zapisali, potem lahko vsakdo, ki ima zavest in se izjasni za Slovence in se včlani v organizacije izseljencev oziroma zamejcev in je tam aktiven, lahko pridobi ta status. Kdorkoli, ki je socialni primer v južni Ameriki ali pa v bivši Jugoslaviji, ki je vozil nekoč papriko v Slovenijo, bo lahko dal to izjavo in se bo repatriiral. In slovenski davkoplačevalci bodo to plačevali. Oprostite, ampak tako je zapisano. To je samo ena cvetka. Jih je še nekaj.« (Dobesedni zapisi sej – 44. izredna 2004)

⁸⁹ Glej opombo št. 75.

Resoluciji o odnosih s Slovenci po svetu, »zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo.« Ne razumite me napak! Tudi sam se kot Marina Lukšič–Hacin (2002: 189–190) sprašujem, ali je v kontekstu globalizacije sploh še smiselno spodbujati povratništvo ...

Pregled različnih področij je pokazal, da ne obstaja aktivna državna politika, ki bi spodbujala ali vsaj celoviteje in bolj usklajeno urejala povratništvo. Zakonodajalec, ministrstva in druge državne institucije se namreč z zakoni, s smernicami, izhodišči, programi in drugimi pobudami zelo parcialno, nepovezano dotikajo povratništva. Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, sprejeta leta 2002 v Državnem zboru, je bila prvi korak na poti k celovitemu urejanju in spodbujanju povratništva. Po drugi strani pa naj bi bila zgolj podlaga za Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, s katerim so hoteli predlagatelji zakonsko urediti nekatera področja oziroma urediti težave, povezane s povratništvom in tako zastaviti nacionalno politiko do povratništva. Predlog zakona pa je bil leta 2004 v Državnem zboru zavržen.

Na koncu si bom drznil za hip zmuzniti se na prižnico, čeprav tja nisem nameraval vse do zadnjega stavka. Državi oziroma pristojnim bi predlagal, naj najprej razmislijo, zakaj bi (sploh) spodbujali vračanje slovenskih izseljencev in njihovih potomcev. Je odgovor morda spodbujanje demografske rasti Slovenije? Kdo pa naj bi se potem priseljeval? Samo mladi? Kaj lahko Slovenija tem mladim ponudi? Oblegane zavode za zaposlovanje, stanovanjsko stisko? Ali so potemtakem dobrodošli samo petičneži, ki ne bodo bremenili države oziroma davkoplačevalcev, ampak bodo v Slovenijo vlagali? Bi takšno razlikovanje pomenilo diskriminacijo? Ko smo že pri »etiki in morali«: je skrb države za izseljence, povratnike sploh potrebna? Ali jim Slovenija kaj dolguje? Ali jih morda potrebuje? Naredili smo cel krog in spet smo na začetku. Čas je za povratek, vrnitev domov, kosilo čaka. Ga želite še s kom deliti?

Na ta vprašanja pa bržkone najbolj pronicljivo odgovarja Igor Bavčar na sarajevskem letališču iz Večerove karikature o »reševanju« sarajevskih Slovencev (Senica 1992):

Vir: Senica, Večer, 17. 11. 1992

TEORETSKE TEMATIZACIJE POVRATNIŠTVA OZIROMA POVRATNIH MIGRACIJ

Adriana Omahna, Tékoči memoari, študija, 2005, Argentina

O METODOLOGIJI, KI NAGAJA »POVRATNIŠKI TEORIJI«: ŽIVLJENJSKA PRIPOVED MIGRANTKE POVRATNICE

Jernej Mlekuž

Čeprav besedilo ne govori veliko o »povratništvu«, ga nenehno posredno, »nezavedno« problematizira. S teoretiziranjem obravnavanega metodološkega prijema in njegovo uporabo na konkretnem primeru poskušam problematizirati teorijo migracij in nasploh družboslovje. S tem pa se zastavi tudi osrednje, »eksistencialno« vprašanje »povratništva«: je vrnitev sploh mogoča?

Bralcu bo gotovo padla v oči uporaba zlasti družbeno-geografske literature. Zakaj torej obravnavam predvsem geografske študije migracij? Ob nadvse praktičnem razlogu⁹⁰ sem se tako odločil tudi zato, ker je med temi študijami od začetka devetdesetih let mogoče zaznati izredno dinamiko tako teoretskih kot metodoloških razglabljanj. Družbeno-geografsko raziskovanje, ki je še nedolgo nazaj zelo počasi, previdno in boječe capljalo za teoretskimi debatami v družboslovju, se je v zadnjem desetletju oziroma dveh znatno spremenilo, zaradi česar so mnogi zmajevali z glavo (in to večina še počne). Spoznanje o kompleksnosti človekove eksistence, vse večji poudarek na človekovem delovanju in ustvarjalnosti (ljudje nismo samo pasivni elementi v širših družbenih strukturah, ampak lahko na te tudi vplivamo in jih spreminjamo) ter še marsikaj »samoumevnega« je vodilo geografe v eksperimentiranje z »novimi«, večinoma kvalitativnimi metodami in pristopi. Te oziroma ti so bili že poprej uveljavljeni v drugih disciplinah, na primer v sociologiji in antropologiji. Seveda pa uporaba takšnih metod, med katere spadajo tudi biografije in pripovedi, največkrat zahteva (zavestni) epistemološki zasuk. Zasuk, ki ga Vranješ (2002: 54) opiše kot: od preučevanja stvari v prostoru k preučevanju družbene produkcije prostorske ali v bolj razumljivem jeziku: »v globino (>o prostoru<) in ne le v širino (>v prostoru<)«.

V nadaljevanju bom na primeru izbranih odlomkov iz življenjske pripovedi migrantke povratnice poskušal prikazati nekatere vidike ali ambicioznejše rečeno bistvo obravnavane metodologije. Pri tem ne nameravam razložiti, pretresti metode

⁹⁰ Besedilo je nastalo na osnovi članka »Življenjska pripoved migrantke Luise: prispevek za »drugačno« družbeno geografijo«, objavljenega v Geografskem vestniku (Mlekuž 2004b), ta pa na osnovi magistrske naloge, ki sem jo zagovarjal na oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani (Mlekuž 2002). Sklicevanje predvsem na družbeno-geografsko-literaturo je bilo tako nujno in hkrati zelo namerno. V strahu pred obtožbami, da uporabljam »heretične« metode in koncepte, sem z uporabo predvsem družbeno-geografske literature hotel poudariti »lojalnost« do discipline.

ali pristopa v celoti, ampak samo tiste »poteze«, ki (zame!) izstopajo v predstavljenih odlomkih življenjske pripovedi. Pred tem pa se bom še razposajeno sprehodil med nekaterimi pristopi v geografskih študijah migracij, ki jih združujejo podobni epistemološki nastavki, kot jih bo bralec odkrival v nadaljevanju besedila. Temu »lahkotnemu« sprehodu bo sledil še zgoščen pregled uporabe in razumevanj biografij ter pripovedi v geografskih študijah migracij. Na koncu pa bom umestil obravnavano metodologijo v širši epistemološki okvir in se neposredno dotaknil tudi povratništva.

UVODNI OKVIR: EPISTEMOLOŠKA IN METODOLOŠKA VPRAŠANJA V (GEOGRAFSKEM) PREUČEVANJU MIGRACIJ

Preden se povsem prepustim tem, prav gotovo nekoliko drugačnim »vetrovom« v družbeni geografiji, se mi zdi potrebno osvetliti nekatera širša, recimo jim kar osrednja epistemološka in metodološka vprašanja v geografskem preučevanju migracij. To so seveda tudi osrednja epistemološka in metodološka vprašanja pri preučevanju migracij, v družbeni geografiji in v družboslovju nasploh.

Te so geografi, večinoma na podlagi lastnih izkušenj, pridobljenih pri raziskovanju migracij, poskušali prikazati z naslednjimi dihotomijami:

- * mikro-analitična nasproti makro-analitični tradiciji (Jones 1990),
- * »objektivne« ravni analize, ki vključujejo širše vidike migracijskega toka nasproti »psihosocialnim« ravnem analize, ki zadevajo predvsem norme, ki podpirajo proces migracije in proces oblikovanja odločitev migrantov (Lewis 1982),
- * »globalne« nasproti »lokalnim« ravnem preučevanja,
- * poudarjanje »individualnega« nasproti »strukturnemu« razumevanju,
- * »deterministični« nasproti »humanističnim« pristopom itd. (Boyle et al. 1998: 57).

Podali bi zgrešeno sliko, če bi trdili, da gre le za preproste opozicije; paleta epistemoloških pristopov oziroma razumevanj je veliko bolj pisana. Cloke et al. (1991) tako na primer ločijo pet epistemoloških pristopov k raziskovanju migracij:

* pozitivizem, ki razume znanost predvsem kot iskanje zakonov, ki morajo biti osnovani na empirično potrjenih teorijah. Kot najbolj izrazit primer takšnega početja lahko omenimo Ravensteinove »migracijske zakone« iz druge polovice 19. stoletja, izpeljane iz popisov prebivalstva. Primer: večina migrantov migrira le na krajše razdalje, večina migrantov je moških, prevladujoči vzroki za migracijo so ekonomski itd. (Grigg 1997);

* behaviorizem, ki prinaša psihološki obrat. Ta poudarja individualne psihološke procese, a še vedno sloni na pozitivističnih predpostavkah, predvsem z name-

nom posploševanja in postavljanja zakonov pri proučevanju vedenja (migrantov). Behaviorizem predstavlja aplikacijo pozitivizma na ravni posameznika. Večina teh študij sloni na statističnih metodah in modelih, med katerimi je verjetno najbolj znan model dejavnikov privlačnosti in odbojnosti (*push - pull*);

* strukturalizem, ki išče predvsem »skrite« strukture, ki določajo človekovo vedenje. Marksistični strukturalisti tako poudarjajo, da so sile, ki oblikujejo migracijski tok, skrite v logiki kapitalističnega načina produkcije, in ne slonijo (samo) na izbiri med dejavniki privlačnosti in odbojnosti krajev izseljevanja ter priseljevanja, kot to poudarja behaviorizem;

* humanizem, ki izpostavlja subjektivnost opazovanega in prav tako opazovalca. Pri tem gre v veliki meri tudi za kritiko zgoraj omenjenih pristopov, ki se opira predvsem na različne kvalitativne pristope;

* postmodernizem, ki je zelo različno in heterogeno miselno polje, v osnovi pa gre za skepticizem do znanstvenih »resnic«, ki poudarja pluralnost, zavrača »velike« znanstvene teorije itd. V migracijskih študijah bi ta pristop našli predvsem v nekaterih analizah, ki na »nenavaden« način združujejo različne metodologije, vsebine in vidike migracij ter drugih družbenih fenomenov ter pri tem izražajo dvom v številna »znanstvena« in druga dejstva.

Obstajajo seveda še številni drugi poskusi delitev raziskovalnih pristopov in pogledov na razumevanje in preučevanje migracij. Shrestha (1988) na primer v svoji »alternativni klasifikacijski shemi«, kakor so jo opisali Boyle et al. (1998: 57), razlikuje pet »konceptualnih perspektiv«:

* ekonomsko-vedenjski pogled, ki poudarja razlike v dohodkih, zaposlitvene možnosti, ekonomska pričakovanja itd.,

* ekološko-demografski pogled, ki izpostavlja pritisk prebivalstva in nosilne sposobnosti okolja,

* prostorsko perspektivo, ki zadeva oddaljenost, prostorsko privlačnost, ustreznost ali neustreznost krajev itd.,

* antropološko-sociološki pogled, ki izpostavlja pomen skupnosti, sorodstvenih in etničnih mrež, modernizacije, procesov prilagajanja in asimilacije itd.,

* neo-marksistično perspektivo odvisnosti [*dependency perspective*], ki upošteva zlasti družbeno-ekonomske strukture, načine produkcije in prodor kolonializma ali kapitalizma.

Odgovor na vprašanje, v katerega izmed naštetih epistemoloških pristopov bi najlažje uvrstili pristop oziroma metodologijo, ki jo bom predstavil v tem besedilu, prepuščam bralcu, ne zaradi lastne nesposobnosti ali izmikanja opredelitvi izbranega raziskovalnega pristopa, ampak zgolj zato, da bi bralec z do sedaj pridobljenim (epistemološkim) znanjem kritično in aktivno bral besedilo.

KRATEK IN RAZPOSAJEN SPREHOD MED IZBRANIMI NOVEJŠIMI POGLEDI IN PRISTOPI V GEOGRAFSKIH MIGRACIJSKIH ŠTUDIJAH

Razmišljanje Linde McDowell (1992) iz začetka devetdesetih let, da je v družbeni geografiji z vplivi postmodernizma in feminizma ter z vključevanjem etnografskih in drugih globinskih metod končno prišlo do kritičnega razmisleka znotraj same stroke, dovolj nazorno potrjuje (že) razvoj geografskih študij migracij. Kritika »novodobnih« geografov izhaja predvsem iz spoznanja, da se je geografija prebivalstva z ukoreninjenostjo v prostorsko demografijo in pozitivizem povsem distancirala od osrednjih epistemoloških in metodoloških razprav v geografiji in družboslovju (Findlay in Graham 1991; White in Jackson 1995). Zelo živa razprava v literaturi zadnjih let poziva k večji povezanosti geografije prebivalstva, študij migracij in družboslovnih teorij (Halfacree in Boyle 1998; Findlay in Graham 1991; White in Jackson 1995 idr.). Halfacree in Boyle (1993: 336) na primer razpravljata o Giddensovi (1984) vlogi posameznika in delovanja, ki deluje na treh ravneh zavesti: nezavedni, praktični in diskurzivni. Avtorja ugotavljata, da (geografska) migracijska literatura sloni predvsem na diskurzivni zavesti; to so »aktivno« premišljene motivacije in razlogi »razmišljajočih« subjektov. Po mnenju sociologa Giddensa veliko socialnega znanja obstaja na ravni praktične zavesti: »posamezniki živijo, ne da bi o tem posebej razmišljali«. Po mnenju Halfacreeja in Boyla je zelo pomemben del migracijskega raziskovanja razlaga vsakodnevnega življenja v kontekstu produkcije in reprodukcije socialnih struktur.

Halfacree in Boyle na istem mestu podata pet smernic za »reteoretizirano« geografijo prebivalstva (in širše za družboslovje):

- * previdnejše in bolj kritično sprejemanje pozitivizma v raziskavah,
- * spremembo v prevladi ključnih pojmov, vključenih v podatkovne kategorizacije (etnijska, spol, starost itd.),
- * vključitev bolj intenzivnih, etnografskih metod,
- * večji poudarek na širšem političnem, ekonomskem in socialnem kontekstu prebivalstvenih raziskav,
- * opazovanje biografskega konteksta demografskih dogodkov.

McHugh (2000: 72) ugotavlja, da je bilo zelo malo poudarka na »človeku« pri proučevanju »človeških« migracij. Dejstvo, da so migracije kulturni dogodki, ki so zelo pomenljivi za posameznike, družine, socialne skupine in nacije (Fiedling 1992), je bilo v »znanstvenem« raziskovanju migracij pozabljeno ali spregledano. Po mnenju omenjenega avtorja etnografije odražajo žive izkušnje, ujete v družbeno-kulturni kontekst, in oblikujejo to, čemur je antropolog Geertz (1973) rekel interpretativna znanost (iskanje pomenov) v nasprotju z eksperimentalno znanostjo (iskanje zakonov).

Fielding (1992: 201) ugotavlja, da nam osebna izkustva in skupni občutki go-

vorijo, da so migracije proizvod, izraz in učinek kulture, opozarja pa, da le malo raziskav geografov obravnava migracije in kulturo.

Halfacree in Boyle (1993) v zagovoru biografskega pristopa k preučevanju migracij poudarita umeščenost in ukoreninjenost migracije v tok vsakdanjega življenja.⁹¹ Ta pogled, ki je imel vpliv tudi na druge »sodobne« geografe (Li et. al. 1995; Vandsemb 1995; Gutting 1996 idr.), nasprotuje prevladujočemu instrumentalističnemu pogledu na migracijo kot na »enkratno« dogodek v določenem času in prostoru, ki je izražen z makro modeli privlačnosti in odbojnosti ali z dražljaji in odzivi na vedenjski ravni. V obeh primerih je migracija enkratno dogodek, migranti pa se mehansko odzivajo na sile zunaj njihovega nadzora. Posameznik ne nastopa v aktivni vlogi.

Feministični teoretiki oziroma teoretičarke so posebno pozornost posvetili spolnosti [*gender*].⁹² White in Jackson (1995) ter Radcliffe (1990) poudarjajo, da analize, ki so »slepe« za preučevanje spolnosti, omejujejo naše razumevanje migracij. Navedene avtorice predlagajo, da namesto vprašanj, kot so kdaj, kam, v kakšnih okoliščinah in s kakšnimi posledicami se ženska ali moški seli, raje poskušajmo spolnost razumeti kot proces, ki se odvija skozi spolnostno strukturirano gospodinjstva, skupnosti in trge dela ter se odraža v neoliberalnem restrukturiranju (Radcliffe 1990; Lawson 1998).

Pristopi h geografskih študijam migracij, ki sem jih sicer zelo na hitro in površno nanizal v tem poglavju, zagotovo ne težijo k celostnemu ali (kot danes postmodernisti raje rečejo) pluralističnemu pogledu na pojav migracije, ampak jih bolj zanima namen migracij. Namen tega poglavja in celotnega besedila pa si zamišljam kot izziv prevladujočemu toku v (geografskih) migracijskih študijah, ki mu nedvomno kaže pripisati odgovornost, da, kot je ugotovila mednarodna skupina raziskovalcev migracij, »... razširjeno razmišljanje [o migracijskih fenomenih]

⁹¹ Nekateri, predvsem postmodernim vidikom in pristopom naklonjeni avtorji, so začeli konceptualizirati migracijo kot »migrantstvo« [*migrancy*] (glej Chambers 1994) ali način življenja, ki nasprotuje ustaljenim »instrumentalističnim« konceptom, kot sta na primer »prisilna migracija« ali »ekonomska migracija« (Stepputat in Nyberg Sørensen 1999: 87). V literaturi najdemo več konceptov, ki upošteva vpliv globalne mobilnosti na sodobno življenje: »časovno-prostorski stisk« [*compression*] (Harvey 1989; Robertson 1992), »deteritorializacija« (Appadurai 1990), »hibridizacija« (Bhabha 1994), »sinhronost« (Tambiah 1989) itd. Svet tako naj ne bi bil več razdeljen v mozaik kulturno-teritorialnih segmentov, ampak povezan s tokovi ljudi, dobrin, denarja in informacij, kar naj bi veljalo tudi za najbolj izolirana območja (Rapport 1999: 9–10). Kulture, družbe, skupnosti in prostori tako ne bi več imeli ontološkega in epistemološkega primata (*Ibid*: 7). Kot hudomušno pripominja antropolog Clifford (1992: 9), je bilo zelo malo razprave o misijonarskem letalu, ki je pripeljalo antropologa na teren in dolgo tesno povezovalo domačine z »zahodnim« svetom. Dodajmo, da se danes večji del razprave vrti prav okoli teh »misijonarskih letal«.

⁹² Slovenski jezik z razliko od angleškega ne pozna razlikovanja med biološkim in družbenim spolom (v angleščini *sex* in *gender*). Z besedo spolnost označujem družbeni spol oziroma družbene vidike spola, kar ustreza angleškemu *gender*, in ne rabi predpisani v SSKJ.

ostaja osredotočeno na koncepte, modele in poglede iz 19. stoletja.« (Massey et al. 1993: 432) Nadaljevanje besedila bo to kritično ost še bolj izostrilo.

UPORABA BIOGRAFIJ IN PRIPOVEDI V GEOGRAFSKIH MIGRACIJSKIH ŠTUDIJAH

Halfacree in Boyle (1993), ki sta odprla živahno razpravo o pomembnosti biografskega pristopa v geografskih študijah migracij, sta ugotovila, da je bil ta pristop med geografi povsem zanemarjen. Skeldonov (1995) odgovor je to jasno zavrnil, saj je bila biografska metoda s kulturnimi in kontekstualnimi analizami ter z zbiranjem kvalitativnih podatkov že zelo dolgo del tradicije raziskovanja migracij v državah v razvoju, predvsem v pacifiškem območju. V bolj kulturno naravnanih študijah migracij je na primer že zelo dolgo prisotno preučevanje epistemologij mobilnosti domorodcev, in vključujejo številne etnografske pristope, med drugim tudi zbiranje biografij (Mitchell 1969; Chapman 1969 idr.). Geografi iz »južnejših držav« so bili na primer pozorni na samoopredelitev migrantov in na spreminjanje njihovih identitet skozi čas (Chapman 1976; Lowenthal 1976 idr.). Halfacree in Boyle (1995) odgovarjata, da je bilo zbiranje biografij migrantov oziroma uporaba kvalitativnih globinskih metod v tretjem svetu večkrat nuja oziroma edina možna pot ob pomanjkanju drugih vrst podatkov in zato pogosto tudi nekritično početje. Zbiranje in preučevanje biografij migrantov ima torej v državah v razvoju in v pacifiškem območju drugačno »zgodovino«, drugačen kontekst kakor v »razvitih«, industrijskih državah severne poloble, kjer so družbeni geografi začeli resneje razpravljati o uporabnosti ter pomenu biografskega pristopa šele v začetku devetdesetih let.⁹³

V tej razpravi pa je seveda pomembnejša opazka Elspeth Graham (1999), da za razpravo o biografskem pristopu ni pomembno, ali je bil biografski pristop uporabljen *per se*. Pomembnejše je drugačno teoretiziranje migracij in vključevanje te(h) metod(e) v širše teoretske argumente.

Nekateri avtorji tako izrecno razlikujejo med biografskim pristopom in pristopom življenjskih zgodovin. Biografski pristop izpostavlja tudi strukturni in družbeni kontekst zgodovin migrantov. Poudarja vpetost migracij v vsakodnevno življenje in ne obravnava zgolj migracijskih dogodkov, »izpeljanih« oziroma »sproženih« v določenem času (Halfacree in Boyle 1993; Boyle et al 1998). Boyle et al. (1998: 80–81) so izpostavili tri vidike biografskega pristopa, ki prinašajo drugačno

⁹³ Ob tem je zanimivo razmišljanje Chapmana (1975: 129), ki pravi, da je »antropološka dediščina« v državah v razvoju imela vzpodbuden učinek na zanimanje za kontekstualne oziroma interpretativne pristope v opisovanju in razumevanju migracij, v razvitih državah pa je »ekonomska dediščina« vplivala na podrejenost tovrstnih pristopov.

razumevanje migracij in so v nasprotju s prevladujočimi, »standardnimi« pogledi na migracijo kot ciljno-usmerjeno vedenje, največkrat prikazano v vedenjskih modelih, ki navajajo namernost in preračunljivost pojava migracij:

* Migracijo moramo razumeti kot dejanje v času. Vzrokov zanjo ne smemo iskati samo med tistimi, ki se kažejo kot neposredno pomembni oziroma odločujoči za njeno vzpostavitev (na primer kot rezultat odločanja med prednostmi in slabostmi določenih krajev). Tudi ti vzroki so namreč nekako povezani z migrantovo preteklostjo in prihodnostjo. Vzroke za migracijo je treba razumeti kot del *celotnega* migrantovega življenja - migrantove biografije. Tako jih ne moremo opredeliti samo s postavljanjem preprostih in jasnih vprašanj, kot so: »Zakaj ste se preselili?«. Omenjeni avtorji poudarjajo, da moramo sliko migracijskih odločitev zgraditi iz različnih zornih kotov, da pokažemo, kako in kje sodijo v posameznikovo življenje.

* Biografski pristop poudarja, da način, kako so posamezne vrste migracij⁹⁴ povezane z biografijami, pogosto izpostavi številne dodatne vzroke, ki jih moramo pri njihovem razumevanju upoštevati. Vsi vzroki niso enako pomembni, vsi pa prispevajo k razumevanju podrobnih oblik migracije. Berit Helene Vandsemb (1995) pravi, da »nikoli ne moremo opredeliti točnega zaporedja in števila dejavnikov, ki vplivajo na posameznike in njihove odločitve selitev; lahko le opozorimo na nekatere, ki se zdijo posebej pomembni« (Ibid: 413). Ker je torej dejanje migracije del celotne migrantove biografije, se vzročnost največkrat kaže kot zelo kompleksna in nejasna. Predstavitvev migrantovega procesa odločanja je zato vse prej kot preprosta naloga.

* Kot smo že omenili, je migracija *kulturni* fenomen in kot tako jo je potrebno tudi razumeti in obravnavati (Fielding 1992). Kulture migrante vpeljejo oziroma socializirajo z normativnim vedenjem, ki temelji na širših družbenih strukturah. V kontekstu strukturacijske teorije – ta namreč združuje ustvarjalnost posameznikov in določenost širših družbenih struktur – biografskega pristopa tako ne smemo obravnavati s strogo humanistično terminologijo, t. j. kot pristop z izrazitim poudarkom na posamezniku, temveč kot pristop, ki upošteva tudi dejanja posameznikov, ki zadevajo druge ljudi, družbo oziroma širše družbene strukture.

Za posameznika je migracija proces, ki preprosto vodi k raziskovanju pripovedi. Pri tem je potrebno reči, da uporaba pripovedi v družbeni geografiji ni povsem

⁹⁴ Kar nekaj študij se je dotaknilo razmerij med migracijo in različnimi »usmeritvami« [modes of orientation] posameznikov ali skupin. Bell je opisal štiri »idealne tipe« »preferenčnih razredov« migrantov: družinski tip, karierist, potrošnik in iskalec skupnosti. Podobno je Beshes opredelil tri vrste migracij (cit. po Halfacree in Boyle 1993: 340–341):

* namerno-racionalna: pretehtana in načrtovana migracija,

* tradicionalna: migracija, povezana z običaji in navadami,

* hedonistična: migracija kot odgovor na trenutne potrebe in občutke.

nova metoda in se ni pojavila šele v »sodobnejših« študijami migracij. Historični geografi recimo že zelo dolgo uporabljajo različne oblike predvsem zapisanih pripovedi za vpogled v vidike nekdanjih krajev, pokrajin ali regij.

Pripovedi izkazujejo jasen pridih humanizma z namenom, da bi bili slišani tudi alternativni glasovi in ne le tisti iz glavnega toka (evrocentrični, moški itd.) (McDowell 1992), da bi bile predstavljene tudi »izgubljene geografije« marginaliziranih ljudi (Miles in Crush 1993: 84), da »številke dobijo človeški obraz« (Vandeseemb 1995: 412) itd. Nekateri avtorji in avtorice uporabijo pripovedi migrantov tudi za širšo družbeno kritiko. Tako Victoria Lawson (2000) na primer uporabi zgodbe migrantov z ekvadorskega podeželja v urbanem Quito za kritiko neoliberalnega razvoja in modernizacije: »Zgodbe migrantov prinašajo bogat pogled na socialno in kulturno ceno neoliberalnega razvoja, kažejo na to, kako se izkušnje ljudi oblikujejo s sistematičnim procesom privilegiranja in diskriminacije. Zgodbe migrantov so tudi teoretsko informativne; s tem, ko izražajo ambivalentnost izkušenj modernizacije, odsevajo kontradiktornost modernizacije same – kontradikcije, ki so zelo redke v diskurzih vladajočih slojev.« (*Ibid.*: 174).

Preučevanje pripovedi pogosto presega humanistične preokupacije z individualnim, z namenom, da osvetli »logiko individualnih dejanj in vplivov strukturnih okoliščin, v kontekstu katerih se življenje odvija.« (Vandeseemb 1995: 414). Pripovedi, kakor nadaljuje avtorica, govorijo o tem, »kako se posameznik kosa z družbo in kako ta vpliva na njegovo življenje« (*Ibid.*: 415). Podobno Victoria Lawson (2000) v odkrivanju »teoretičnega potenciala zgodb migrantov« ugotavlja, da njihove zgodbe niso le enkratne individualne izkušnje, ampak so sistematično opredeljene s spolnostjo, razredom, etničnostjo in migrantovim statusom.

Poskusi obravnave pojava migracij s pomočjo pripovedi o vsakdanjem življenju kažejo, da so migracije tako postavljene v kontekst identitete, ne pa v kontekst vedenja (Boyle et al. 1998: 81). Pripovedi so prav gotovo pomemben ali celo najustreznejši medij, skozi katerega ljudje izkazujejo in poudarjajo polja svoje pripadnosti, identifikacije ter meja (Nyberg Sørensen 1999: 3).

Migranti, tako posamezniki kot skupnosti, so hote ali nehoti izpostavljeni novim vplivom, kar izzove in postavi pod vprašaj njihovo dotedanje razumevanje samih sebe in njihove samopodobe in pogosto povzroči preoblikovanje identitet. To je najbolj vidno (ali je bilo najbolj izraženo) pri preoblikovanju etničnih identitet migrantov. Toda tudi drugi vidiki identitet niso imuni na spremembe. Vsaj v preteklosti je veliko migracijskih študij prezrlo razumevanje spolnostnih identitet. Te se lahko v procesu migracije zelo hitro in korenito spremenijo, kot je pokazala študija Rachel Silvey (2000). Avtorica je v pripovedih migrantov opazovala, kako so ekonomske krize v Indoneziji vplivale na mobilnost in spolnostne identitete. Študija je pokazala, da mobilnost določajo družbeno pogojene spolnostne norme in identitete, pa tudi, kako se le-te reproducirajo in spreminjajo v spreminjajočih se politično-ekonomskih razmerah.

Presečišče pripovedi in identitet izpostavlja izkušnje migrantov. Finday in

Graham (1991) ter White in Jackson (1995) pozivajo k razumevanju migrantov kot kompleksnih ter kontradiktornih subjektov, katerih migracijske izkušnje so prej družbeno in politično opredeljene, kakor da bi bile proizvodi »naravne« evolucije demografskih in ekonomskih procesov. Ali kot Victoria Lawson (2000) v svoji študiji pripovedi migrantov prikaže vlogo izkušenj: »Na osnovi spoznanj transnacionalnega raziskovanja se odpira skupek zanimivih vprašanj o preučevanju notranjih migracij, ki kažejo na kraje, v katerih so bile identitete migrantov oblikovane; [to vključuje] izkušnje migrantov o kompleksnih procesih izključevanja in marginalizacije ter njihove kontradiktorne izkušnje s projektom globalizirane modernizacije, z urbanim razvojem in nacionalno pripadnostjo« (*Ibid*: 176).

Moč pripovedi, kot poudarja Berit Helene Vandsemb (1995: 414) in tudi pokaže v svoji študiji, je prav v tem, da smiselno izrazi življenjske izkušnje.

LUISA (KONČNO) SPREGOVORI

Preden Luisa končno spregovori, bi poudaril, da z izrazom življenjska pripoved (ki je moja »pogruntavščina« in bi ga bolj ali manj brez težav lahko nadomestili z izrazi, kot so ustna biografija, posneti spomin, življenjska zgodba, življenjska zgodovina itd.) želim zaobjeti tako predmet proučevanja (življenje oziroma življenjske izkušnje) kot metodo ((ustno) obliko sporočila). V življenjski pripovedi gre torej za pripoved o posameznikovih življenjskih izkušnjah. Pri tem ne prikažem biografije, življenjske pripovedi v celoti, ampak predvsem tiste dele, ki se bolj ali manj dotikajo migracijskih situacij in kontekstov ali ki se zdijo kakorkoli pomembni za razumevanje le-teh.

Luiso (ime informatorke je na njeno željo izmišljeno), rojeno leta 1936, sem na domu v vasi Hlodič, v občini Garmak v Nadiški Beneški Sloveniji obiskal dvakrat. Pogovor sem na magnetofonskem traku zabeležil ob drugem obisku.⁹⁵

Hišo, kjer biva danes in kamor se je priselila iz sosednje vasi, ko je bila stara 6 let, je oče kupil po vrnitvi iz Afrike, kjer je v času druge svetovne vojne služil kot vojak prostovoljec. Kot razlaga Luisa, je hišo kupil z denarjem, prisluženim

⁹⁵ Težave pri zapisu narečnega govora sem premostil podobno kot Mojca Ravnik (1996: 9) in Brumen (1998: 7–8): slušni zapis sem dobesedno prepisal, ne da bi upošteval jezikovna pravila transkripcije, pri čemer je nastal neke vrste kompromis med knjižno slovenščino in narečjem (verjetno veliko bolj v korist prve). Številne nerazumljive besede, besedne zveze in povedi v narečju in v italijanščini sem prevajal brez označb. Bralec tako pravzaprav ne more vedeti, kdaj je pripovedovalka govorila italijansko in kdaj je uporabljala (specifične) narečne besede, besedne zveze idr. Za takšno »lažje berljivo« varianto sem se odločil, ker se mi za to razpravo zdi vsebina pripovedi veliko pomembnejša od forme. Bralec lahko najde bolj »avtentično«, težje berljivo obliko zapisa te pripovedi v članku »Življenjska pripoved migrantke Luise: prispevek za »drugačno« družbeno geografijo« (Mlekuž 2004b).

v emigraciji, saj je bilo na očetovem in maminem domu več otrok in tako ni bilo dovolj »prostora« za njeno družino oziroma družino njenih staršev. Luisin oče je že z osemnajstimi leti, leta 1923, odšel v Belgijo, kjer je delal v rudniku do leta 1926 ali 1927. Kmalu zatem je odpotoval v Francijo, kjer je delal do leta 1932, nato se je vrnil domov in se oženil. Kmalu po drugi svetovni vojni, leta 1946, se je ponovno kot večina njegovih vrstnikov napotil v Belgijo, v isto mesto in rudnik, kamor je odšel na začetku svoje izseljenske poti z osemnajstimi leti. Očetov odhod v Belgijo, kot bomo videli kasneje, je bil vzrok (ali vsaj eden izmed vzrokov) za Luisino izselitev v to državo leta 1956.⁹⁶

Luisa je bila pred selitvijo še dve leti, od leta 1954 do leta 1956, v Milanu kot veliko njenih sovrstnic za »diklo« (gospodinjsko pomočnico) pri neki družini. Delo ji je našla prijateljica, ki je v Milanu začela služiti kot gospodinjska pomočnica že nekaj let pred tem:

Ni blo problem dela dobit, ma problem je blo znat delat. [Zakaj?] Ker se je morlo delat veliko, veliko. An malo fraj ... Samo u nedeljo tri ure popoldne.

Luisi pri družini, kjer je čistila, pospravljala, prala, likala, kuhala in nakupovala, ni bilo slabo. Čeprav je veliko delala in to na črno kot takrat večina njenih vrstnic, odnosa (do) delodajalcev ne opisuje kot problematičnega:

Nas niso slabo obravnavali, zadost dobro. Bem, jaz sem bla srečna, ker sem bla tam pr en družin an so tud oni delal, so mel eno gostilno an žena an mož so bli tu u gostilni an jaz sem bla gor na vrh u stanovanju, kamor so pršli južnat an spat. An sam bla zadost, zadost dobro sprejeta, lepo. Ene so ble, ja, resnično slabo [obravnavane].

Luisa je imela zelo malo stikov z Milančani in še manj z znankami iz Beneške Slovenije, saj je živela na obrobju mesta in je porabila veliko časa, če je želela priti v mestno središče. Imela pa je tudi zelo malo prostega časa, tako da je v dveh letih prišla domov le enkrat.

Plačilo, kot pravi, ni bilo tako slabo, in denar je hranila izključno zase. Starši niso imeli gmotnih težav, saj je oče iz Belgije vestno pošiljal domov denar. Tudi izselitev je bila po Luisinih besedah izključno njena osebna odločitev:

Saj sem morla [izseliti se], ker ni blo nič tle doma. ... Ja, tle sem bla delala, sem bla delala kmetijo, sem bla pomagala tle doma, ma potem plače jo ni blo. Če sem bla mela potrebo en par čevlju al eno obleko, an kam sem bla šla po denar, ga ni blo.

Toda, kot nam govori Luisina pripoved, njene izselitve ne smemo razumeti kot željo po pustolovščini, nečem novem ali drugačnem:

Ja, bem, je blo lepše [delati] na hišah kot na kmetiji. Tó sigurno, da. Ma najboljše bi blo, če bi blo [delo] tle doma. Da bi bla kakšna služba, kot sedaj ko so fabrike, ko se lahko gre

⁹⁶ O zelo množičnem in nadvse zanimivem pojavu izseljevanja iz Beneške Slovenije pred drugo svetovno vojno obstaja obsežna in raznovrstna literatura: Anon. 1986; Kalc 1997; Kalc 2000; Kalc in Kodrič 1992 idr. Še obsežnejša je verjetno literatura o še bolj množičnem izseljevanju po drugi svetovni vojni: Cerno 1968; Clavora in Ruttar 1985; Clavora in Ruttar 1993; Komac 1990; Stranj 1999: 126–141 idr.

Jernej Mlekuž: O metodologiji, ki nagaja »povratniški teoriji«: Življenjska pripoved migrantke povratnice zgori an pride zvečer domov. Ma tisti čas ni blo te možnosti. Se je morlo it le služit an prit enkrat na leto. Še tle u Čedadu, če sem bla, nisem mogla prit domou. Ĵe blo zelo težko.

Prav tako kot Luisa je odšla za gospodinjsko pomočnico leta 1951 ali leta 1952 v Anglijo Luisina starejša (in edina) sestra, ki se je vrnila leta 1955, se nato poročila in tako končala svojo izseljensko pot. Luisina mama in tri leta mlajši (ter edini) brat, ki je takrat končal poklicno šolo, sta leta 1955 odšla za možem v Belgijo; Luisina mama je namreč počakala, da je sin (Luisin brat) končal šolanje v Italiji, šele nato je sledila možu v Belgijo.

Tudi Luisa je leta 1956 odšla iz Milana za starši oziroma za družino v Belgijo, v občino Tamines. (To so Beneški Slovenci poimenovali »La piccola Grimacco« oziroma »Mali Grmak«, saj naj bi bilo tu po podatkih informatorjev v letih po drugi svetovni vojni sedemnajst družin iz občine Grmak.) Luisa je v Belgijo prišla, ne da bi si prej našla delo, ali kakor sama pravi, »kot turist«. Oče ji je po prihodu našel zaposlitev v enem izmed večjih skupnih bivališč za priseljence, zaposlene v rudniku (»kantini«). Tu je kuhala, pospravljala, čistila in stregla približno leto in pol. Leta 1957 se je poročila, se odselila iz stanovanja staršev in poslej stanovala skupaj z možem, rudarjem, prav tako emigrantom iz Italije, iz okolice Benetk. Po letu in pol dela v bivališču za rudarje priseljence je prevzela upravljanje manjšega bivališča z okoli dvajset nastanjenimi rudarji, kar je nato počela približno dve leti:

Potem sem čakala majhnega [otroka] an potem sem nazaj začela delat tako, po hišah hodit čistit, peglat, prat, te reči. An potem od 64. sem vzela bencinsko črpalko.

Preden je leta 1964 prevzela vodenje bencinske črpalke, je Luisa delala kot gospodinjska pomočnica pri različnih družinah. Nato se je prijavila na razpis za vodjo bencinske črpalke:

... So vprašal za podatke na uradu za emigrante, tujce. An podatki so bili dobri an so mi dal takoj. [A ker niste mela [v Belgiji] nobenih problemov?] Nobenih problemov ne z zakonom ne z nobeno rečjo an so mi takoj dal... An so me malo intervjuvali, tako, al znam govorit francosko, al ...

Luisa je na bencinski črpalki delala sama, le občasno ji je pomagal mož, ki je delal v rudniku od svojega prihoda v Belgijo leta 1952. Po prevzemu bencinske črpalke si je Luisina družina kmalu kupila hišo in si, kot pravi Luisa, ekonomsko opomogla. Dvig na ekonomski lestvici je pomenil tudi dvig na socialni lestvici in nasploh prijaznejši odnos Belgijcev:

Potem, ko sem vzela bencinsko črpalko, pač, sem mela zadost an Belgijcev, prijateljev Belgijcev. Ĵa, ker sem se dvignila v razredu. Sem bla srednji razred, nisem bla več nižji razred. Alora, so me bolje sprejeli.

Luisa v pripovedi večkrat omeni vzvišen in izključevalen odnos Belgijcev do tujcev:

So nas klical sal makaroni, sal makaroni, umazani macaroni. Sal je umazan. [Kje se je najbolj čutilo, da so vas obravnavali superiorno?] ... V vsaki priložnosti, ko je blo. Če je bla kašna reč, na primer, kaj vem jaz, edn, da je kradu, da je ubil, da je naredu, kaj slabega, je bil obtožen sal makaroni. Preden ko se je vedelo, kdo je, so bli sal makaroni. An

potem, če je pršlo ven, da so bli Belgijci, bem, vse se je poleglo. Toda prva reakcija je bila makaroni. Da so nardil makaroni vse te reči. An naj je blo tam pri zdravniku, naj se je blo ..., so te gledal, ku da si ... [Umazan?] Ja, eko.

Luisina starša sta se po očetovi upokojitvi leta 1960 vrnila v Hlodič. Luisin brat, ki je bolehal za rakom, je leto dni kasneje iz Belgije prišel domov umret. Leta 1965 je odšel k Luisinim staršem živet njen najmlajši sin (rojen leta 1958), tako da je prvo leto šolanja začel v Italiji:

Je blo tako, ko je umru moj brat, an potem so hotel kakšnega, da bo tle pr njih, an smo dali. An mene je blo bolj lahko tako, ker sem mogla bolj lahko delat.

Luisa je v petnajstih letih bivanja v Belgiji prišla le dvakrat domov, in sicer prvič na bratov pogreb za deset dni in drugič za osem dni:

Ja, ni blo lahko, nisem vedela komu pustit moje delo, moje obveznosti. Sem mela to črpalko, ne moreš zapret, ne moreš, koga dobiš, da bo držu. An ko sem pršla, sem pršla sama, ker moj mož je moru gor bit, an sem dobila enga penzionista, ki mi je pomagu...

Luisa se zaradi preobremenjenosti z delom ni udeleževala v izseljenskih in drugih društvih ter organizacijah in je nasploh imela zelo malo časa za kakršne koli družabnosti in dejavnosti zunaj družinskega kroga. Bilo je predvsem, kot poudarja, delo:

Ma jaz nisem sodelovala, ne, ne. Nisem mela cajta, tud nisem še vedela, kje je blo, ne nč, ker sem morla delat. Jez sem mela delovni urnik od 6 zгода do 11 zvečer. Ni blo nedelje, ni blo božiča, ni blo velike noč, ni blo nč. Vsak dan, vsak dan, od 6 zгода do 11 zvečer. To je bla pogodba ... Ej, je blo težko, ni blo lahko ... Vsak dan, vsak dan, 365 dni na leto. Ja, ni blo kot sedaj, sedaj. An potem je gor ratalo, da so mel urnike, dan za počitek an vse. Ma tisti čas ni blo. Ali si vzel ali pustil. An zame je blo bolj lahko delat tako, sem bla tam doma, kot it delat ven, nisem vedela, kam otroke pustit. Je blo vse bolj težko.

Delo je, kot smo lahko opazili, tema, ki jo Luisa pogosto omenja v svoji pripovedi o Belgiji. Z delom je napredovala po družbeni lestvici in delavnost jo je ločila od drugih emigrantov:

Ker nas, mi drugi, so nas mel radi gospodarji, kamor smo šli delat, ker smo delal. (...) Tisti od dol, z južne Italije, jih niso najbolj trpel. Ma naju pač, ker smo bli tle iz severa. Ker smo bli boljši delavci, bolj navajeni delat an potrpet bolj kot ...

Luisin mož se je leta 1969 po sedemnajstih letih dela v rudniku upokojil. Leto dni kasneje se je Luisa z možem, s hčerko in z najmlajšim sinom vrnila v Hlodič:

Moj mama in tata so bli že malo v letih, tle je bla hiša an moj ta velik pob je bil pršu dol, je tel bit tle, je bil začel šole tle an potem prej kot hčerka je začela peti razred osnovne šole gor. Alora, sem rekla, preden kot začne ta druge, bolj ta velike šole, al gremo vsi dol al

Jernej Mlekuž: O metodologiji, ki nagaja »povratniški teoriji«: Življenjska pripoved migrantke povratnice pa pride nazaj gor ta drug pob [ki je živel pri Luisinih starših v Hlodiču]. An potem smo se odločil tako, da pridemo tle, smo mel hišo tle, smo mel ... Ĵa smo živel dost dobro tle z penzionom.

Takole razlaga vzroke za vrnitev na drugem mestu:

Od začetka smo miselni, da ostanemo gor. An potem, ko je ratala tale nesreča z mojim bratom [smrt], smo, ja, moja mama je začela vsakič, ko je pisala: »Prdite dol an boste tle an prdite dol an sedaj je delo an tle dol.« U Manzanu so se začele fabrike. Ĵe blo dela zadost an tle. Ni blo potrebe hodit gor, ja, bit gor. Moj mož je mel penzijo, tle se ni plačavalo najemnine, tle se je pridelalo v vrtu an tako. Ĵaz sem malo začela delat dol u fabriki. Ĵe blo u Manzanu. Tle smo bli vsi ukup, je bla družina bolj ...skupaj.

Ob vrnitvi v Italijo, točneje v Hlodič, Luise ni čakala zaposlitev. Kot pravi, sta bili doma dve ženski (Luisa in njena mama), v hiši pa ni bilo dela za dve gospodinji. Tako je začela iskati delo. Sprva je delala petnajst mesecev v tovarni v Manzanu (industrijski kraj v bližini Čedadada), nato pa je opravljala delo kuharice v šoli, kjer je delala do upokojitve leta 1987.

Luisa pa bolj kot težave okrog iskanja dela in dela nasplloh po prihodu v Italijo pogosteje navaja drugačne vrste težav:

Smo mel probleme predvsem birokratske. Ker gor, kar je zakon, je zakon. Kar ti pripada, ti pride. Tle se je morlo prošnje na prošnje, an enkrat si mel pravico, an enkrat nis mel pravico. Ĵako je šlo naprej. Tle se mora vse vprašat, vprašat, vprašat, vprašat. Gor ne, ni potrebno vprašat, kar maš zakon ti pripada. [An čakati moraš verjetno tle?] An čakati moraš, leta.

Kot Luisa sama poudarja v svoji pripovedi, so nastale ob oziroma po vrnitvi tudi druge težave:

... sem se pa nazaj znašla, kot da bi bla nazaj v tujini. Ker sem se bla že navadla navad od gor. Tle je blo lih tisto veliko obdobje, ko je bil tist jezikovni problem. Eni so tel bit Italjani, drugi so tel bit Slovenci. Nazadnje smo vsi Italjani. An mene se me ni zdelo prou, da mi drugi zaničujemo naš izvor. Na koncu smo se rodil tle, smo vedno govoril po slovensko, smo hodil u šole italjanske, ma smo bli hkrati Slovenci. An tle so bli eni, niso tel sprejet tegale, da se bo govorilo po slovensko, da se bo pelo po slovensko, da se bo ... Skratka vse tele reči. Ma mene mi ni blo prou tiste, sem se znašla nazaj med kladivom in nakovalom, kakor se more rečt. Ker sem bla za slovenščino, za moj izvor, za moje korenine ...[Ma vas je tudi kej motilo?] Me je motilo, prav gotovo me je motilo. Ĵe bil pritisk, prav gotovo. Potem so ble tudi hudobije, na primer, mene zak nisem tela bit samo italianisima...

Luisa v delu življenjske pripovedi, ki se nanaša na etnična oziroma politična trenja, ne poudarja posebej razmerij moči. Tudi svoje aktivno delovanje od sredine sedemdesetih let v Kulturnem društvu Rečan, Beneškem gledališču (ki je med drugim uprizorilo tudi nekaj iger, ki tako ali drugače obravnavajo izseljevanje) in v pevskem zboru ne šteje za obliko upora. Gre predvsem ali zgolj za poudarjanje lastnega izvora, korenin, kot sama pravi.

Luisa v sklepnem delu življenjske pripovedi večkrat svoje spoznanje zaokroži v razmišljanje ali spoznanje, da človeka »emigracija naredi bolj zrelega«. Težko

ocenim, kakšen vpliv je imela izseljenska izkušnja na njeno dožemanje omenjenih etničnih oziroma političnih trenj po vrnitvi v Hlodič, prav gotovo pa vpliva na razumevanje in vrednotenje drugih, ki so v podobnem položaju, kot je bila nekdanj sama:

Žak gospodarji so nas obravnavali dobro, alora, ni šlo prou Belgijcem. Ker oni so gledal, da se rešijo težkih del. So mel eno malo prav, kot mi drugi se sedaj obnašamo do ljudi, ki niso v Evropski skupnosti. Lih tako je blo. Ne poravna. Se mi zdi, da so nas obravnavali prav tko, kot mi sedaj obravnavamo ljudi, ki niso v Evropski skupnosti... Se počutimo bolj visoki, bolj ... Nam delajo nadlego, toda je dobro, da pridejo delat, da plačajo davke, naše penzione . Ker če ne, ne vem, kam pridemo. Eh, smo malo rasisti vsi. Vi drugi nimate teh problemov v Sloveniji?

NEKAJ RAZGLABLJANJ OB LUISINI ŽIVLJENJSKI PRIPOVEDI

Kot sem že v uvodu omenil, na primeru Luisine življenjske pripovedi nikakor ne želim obravnavati vseh vidikov zadevne metodologije oziroma pristopa. Dotaknil se bom le nekaterih vprašanj ali problemov, ki sem jih deloma naštel že v »teoretskem« uvodu. Vaše branje oziroma analiziranje življenjske pripovedi bi prav gotovo osvetlilo druga vprašanja. In prav ta poudarjena večplastnost ali, če želite večkontekstualnost, je karta, ki jo imamo pri uporabi življenjskih pripovedi vedno v rokavu.

Za posameznika je migracija torej proces, ki vodi v raziskovanje pripovedi. Seveda je taka »trditev« pogojena z drugačnim pojmovanjem ter pristopom k raziskovanju in razumevanju migracij. Študije in metode, ki preučujejo migracijo kot homogen proces (kar pomeni isto stvar za različne skupine in posameznike na različnih stopnjah v migracijskem procesu), povedo le del veliko bolj kompleksne zgodbe. Načini, kako in koliko posamezniki obvladujejo te kompleksne in nasprotujoče si procese ter sile, imajo osrednje mesto v tem besedilu in so ključni za razumevanje predstavljene metode. Teoretska in empirična pozornost je torej usmerjena na razlike in različnost. Geografinja Elspeth Graham (1999) poudarja, da nas osredotočanje na razlike preusmerja od »velikih pripovedi« (kot so primordializmi, difuzionizmi itd.) k analizam družbene umeščenosti migrantov, kar omogoča popolnejše razumevanje migracijskih procesov.

Socialni svet, kot pravi sociolog Adam (1982: 165): »... nam ni preprosto dan kot od nas neodvisna obstoječa »stvar« (Durkheimovo stališče), ki bi jo lahko »objektivno« opisali/odrazili, temveč je ta svet le toliko pričujoč, v kolikor se instalira v vsakdanji zavesti, v kolikor ga individui osmislijo (interpretirajo).«

Vedeti moramo, da je pripoved konstrukcija in se dotika tako družbenih per-

cepcij kot realnosti. Pri analizi življenjskih pripovedi tako prej ali slej naletimo na vprašanje odnosov med realnostjo (kar je, obstaja v resnici, kar koli naj že to bo), izkustvom oziroma izkušnjo (kako se realnost kaže v zavesti) in izraznostjo (kako je individualno izkustvo oblikovano in izraženo), kot je to razlikovanje označil antropolog Bruner (1986: 6). V življenjski pripovedi ali, če hočete, v biografiji omenjeno razlikovanje zadeva življenje kot živeto (realnost), življenje kot izkustveno (izkustvo) in življenje kot povedano oziroma izrečeno (izraznost). Le naiven pozitivist verjame, kot poudarja Bruner, da je izraznost enaka realnosti.

Ni naša naloga in tudi ne more biti, da odkrivamo, koliko realnost odstopa od izraznosti, koliko odstopa, kar se je pripovedovalcem (»v resnici«) zgodilo, od tega, kar nam pripovedujejo, čeprav bi si gotovo želeli jasen vpogled tudi v te procese. Zakaj nekateri pripovedovalci poudarjajo določene vsebine in probleme, drugi pa jih prikrivajo, zakaj so nekateri v svojih pripovedih kritični, drugi pa prizanesljivi in boječi itd., ni in ne more biti poglavitni predmet našega zanimanja. V kateri del življenjske pripovedi so potem usmerjeni naši raziskovalni žarometi? Pripovedi nam lahko nudijo (le) drugačen način gledanja na migracijske procese; gledanje z (skozi) oč(m)i migrantov. Poudarek je na **izkustvu**, toda upoštevati je treba tudi realnost in izraznost, saj konec koncev brez njiju težko razumemo tudi izkustvo samo.

Za nas je na tem mestu pomembno, da razumemo in upoštevamo, da so izkušnje pripovedovalke socialno utemeljene ter na številne pomembne načine vstavljene v specifičen politično-ekonomski in kulturni kontekst. Izkušnje migracijskih situacij in kontekstov države in družbe »gostiteljice« (ki jih je v svoji pripovedi nakazala Luisa) v veliki meri izvirajo iz razlikovanja med »nerazvitimi«, marginalnimi izvornimi kraji migrantov in »razvitimi«, ekonomsko in kulturno dominantnimi kraji priseljevanja. Načini, kako migranti izkusijo ta razlikovanja in jih obvladujejo, so seveda različni. Zdi se, da jih Luisa bolj ali manj pasivno sprejema ter jih poskuša razumeti kot »samoumevne« oziroma »neizogibne«; ne poskuša se jim upirati, kvečjemu jim besedno nasprotovati.

Ali je pripovedi migrantov mogoče razlagati v odziv na poziv geografije Elspeth Graham (1999) in geografov Whita ter Jacksona (1995), naj bi upoštevali, kako različna družbena umeščenost pogojuje različne izkušnje migrantov? Na to kažejo spremembe Luisinih izkušenj v procesu spreminjanja njenega družbenega statusa. Luisa se je s prevzemom vodenja bencinske črpalke, kot pravi, dvignila na ekonomski in družbeni lestvici, zato so tudi Belgijci postali do nje prijaznejši. Sprememba njenega družbenega položaja je torej vplivala na njene izkušnje z družbo in državo gostiteljico ter »gostitelji«. Bistveno težje pa bi o tovrstnih odnosih govorili, če bi medsebojno primerjali izkušnje posameznih pripovedovalcev.

Pomembno je upoštevati, kako spolnost in etničnost (pre)oblikujeta oziroma izostrita izkušnje pripovedovalcev. Spomnimo se dela Luisine pripovedi, ki govori o etničnih trenjih po vrnitvi v rodni Hlodič, ali poskušajmo brati »belgijski« del Luisine pripovedi kot pripoved matere in hkrati delavne, gospodarne in ambiciozne

ženske. Pripoved Luisinega moža, »etnično čistega« Italijana in moškega, bi bila na teh dveh mestih gotovo zelo drugačna.

Migrantstvo [*migrancy*], kot skupek migrantovih subjektivnosti, izoblikovanih z bivanjem v več in različnih krajih, ima torej, kot pravi geografinja Victoria Lawson (2000: 186), analitično težo. Pripovedi migrantov o nasprotujočih si izkušnjah migracije ter drugih soodvisnih pojavih in procesih v toku migracije imajo teoretsko moč, ki presega edinstvenost posameznih pripovedi oziroma zgodb. Ambivalentnost pripovedi izpostavi protislovnosti migracije, kapitalističnega razvoja, neenakosti in izključevanja itd., o čemer lahko govorijo, kot poudarja Victoria Lawson (2000: 186), le tisti z obrobja.

Pripovedi brez dvoma vključujejo čas in prostor v širšem obsegu kot podatki, pridobljeni z zaprtimi intervjuji in anketami. Migracija se v pripovedih ne kaže kot dokončno, linearno gibanje med krajem odhoda in krajem prihoda. Kot smo lahko videli v predstavljeni življenjski pripovedi, migracija vključuje dolgo verigo gibanja, ki vpliva na številne ljudi na različnih krajih v zelo dolgem, »raztegnjenem« obdobju. Luisin oče se je po drugi svetovni vojni vrnil na že znan, predvojni izseljenski kraj. Očetu je sledila Luisina mama in mlajši brat, kasneje še Luisa. Luisa je trinajst let kasneje ponovno sledila družini (staršev) v rodni Hlodič. Ta pojav bi lahko imenovali »migracijski tok *per se*« (Vandesemb 1995: 419), ki zlasti zadeva tako imenovano verižno migracijo, vključuje pa tudi številna druga gibanja in odnose, ki jih sproži vsaka posamezna migracija, in ki ljudi povezujejo s številnimi kraji ter ljudmi v teh krajih.

Pripovedi poudarjajo oziroma izkazujejo dinamičen pogled na migracijski proces, kar je z drugimi, kvantitativnimi metodami, ki so prevladovale in prevladujejo v (geografskih) študijah migracij in nasploh družbeno-geografskih študijah, prav gotovo veliko težje doseči.

Pripovedi prav tako kažejo oziroma opozarjajo na več vzrokov in motivov, ki določajo migracijsko vedenje. Na Luisino vrnitev v Hlodič so vplivali starši, ki so ostali po sinovi smrti (smrti Luisinega brata) sami v hiši in so si želeli hčerkinе vrnitve. Prav tako je na to odločitev vplivalo šolanje otrok; Luisa se je morala odločiti, ali naj hčerka nadaljuje peti razred osnovne šole v Belgiji, kar bi pomenilo, da bi šolanje v Belgiji tudi končala, saj bi se kasneje (kot razlaga Luisa) zelo težko vključila v »italijanske« šole. S hčerko bi v Belgiji tako ostala vsa družina. Kot vidimo, vpliva na migracijsko vedenje posameznikov ne samo njihov življenjski cikel, ampak tudi življenjski cikel »pomembnih« drugih oseb, v povezavi s katerimi posamezniki delujejo oziroma živijo. Iz pripovedi je razvidno, da se posamezniki odločajo na osnovi predhodnih migracij. Na njihove določitve vplivajo tudi lastnosti oziroma dejavniki tako v sedanjih kot v novih krajih (in seveda tudi ovire za same migracije), kar smo lahko dovolj jasno videli tudi v primeru Luisine vrnitve v Hlodič. Vzroki za migracije se tako nanašajo na posameznikovo preteklost, sedanjost in prihodnost ter na preteklost, sedanjost in prihodnost »pomembnih«

drugih oseb, s katerimi posamezniki živijo oziroma delujejo. Migracija se tako dozdeva element, vstavljen v vsakodnevno življenje.

Luisa pa poudarja tudi vlogo strukturnih okoliščin oziroma sil, saj je dobila možnost za zaposlitev v Furlaniji zaradi hitrega razvoja industrije. Pripovedi posameznikov lahko razložijo le individualno vedenje v odnosu do strukturnih sil, ne morejo pa razložiti strukturnih sil samih. Konvencionalne študije migracij poudarjajo individualne izbire oziroma vidike ali pa strukturne vzroke za migracijo. Pripovedi pa, kot smo lahko videli, nudijo možnost, da (na svojevrsten način) opazujemo obe ravni hkrati.

O »POVRATNIŠKI TEORII«

Videli smo, da življenjska pripoved ponuja nove odgovore na »stara« vprašanja (na primer iskanje vzrokov za izselitev) in hkrati zastavlja nova vprašanja in nakazuje nove vsebine raziskovanja. Pokazali smo nekatere vidike življenjskih pripovedi, ki prinašajo v študije migracij, v družbeno geografijo in v družboslovje nasploh nova, drugačna razumevanja ter interpretacije družbenih, kulturnih, prostorskih in drugih pojavov in procesov. Metode, ki so bile značilne za »tradicionalno« proučevanje migracij in družbeno geografijo, so prinašale in prinašajo predvsem posploševanja, tipičnosti, splošne kazalce, trende itd. Kvalitativno raziskovanje, kamor uvrščamo tudi življenjske pripovedi, pa prinaša vpogled v nasprotno stran; torej stran od iskanja tipičnosti, posplošitev, itd. in k odkrivanju posebnosti, drugačnosti, različnosti itd. Življenjske pripovedi kot študije primerov že same po sebi uporabljajo netipičen vzorec.

Takšna metodologija lahko prinese družbeni geografiji in družboslovju nasploh veliko koristnega, in jo v tem kontekstu lahko beremo na različne načine. Na eni strani lahko dopolni kvantitativne metode, ki pogosto obidejo ali zanemarijo posebnosti, odstopanja, drugačnosti itd. Tako sta geografa Forrest in Murie (1990) na osnovi »odprtih« intervjujev z lastniki, stanodajalci v Bristolu hotela pokazati tudi nekatere druge plati priseljevanja v mesto od tistih, podatke o katerih sta pred tem pridobila z uporabo uradnih statistik in anket.

Življenjske pripovedi lahko kot študije primerov uporabimo tudi, da zavrremo veljavne teorije ali oblikujemo nove. Številne življenjske pripovedi lahko skupaj uporabimo za razvoj nove teorije, ki jo lahko preizkusimo in izboljšamo ter znova preizkusimo. Sociolog Plummer (1982) govori o tem teoretičnem pristopu kot o »analitični indukciji«. Prva življenjska pripoved omogoči raziskovalcu, da izdelava preliminarne hipoteze, ki jih lahko preveri v naslednjih raziskavah življenjskih pripovedi. Kjer se hipoteze izkažejo za pomanjkljive, jih lahko prilagodimo, tako

da ustrezajo dodatnim primerom. Z nadaljevanjem raziskave tako razvijamo vse uporabnejše teorije in posplošitve.

Življenjske pripovedi lahko beremo kot kritiko kvantitativne metodologije, kot kritiko samoumevnih kategorij, na katerih le-ta temelji. Življenjske pripovedi nam namreč omogočajo pogled iz zornega kota družbenega akterja. Ta zorni kot lahko izpodbija domneve in predsodke zunanjih opazovalcev (raziskovalcev) ter omogoča drugačnim posameznikom in skupinam, da dobijo vidno mesto v raziskavah. Ta zorni kot omogoča, da spregovorijo zatirani, podrejeni, tisti, o katerih se zelo redko govori, in ki imajo le izjemoma možnost, da spregovorijo o sebi.

Kako lahko ta metodologija izboljša naše razumevanje »povratništva«, povratnih migracij? V konvencionalnih migracijskih študijah bi Luiso šteli za migrantko »povratnico«. Sam se bom tej »nerodni« besedi oziroma terminu na koncu besedila raje izognil. »Povratništvo«, v instrumentalistični terminologiji zadnja stopnja tako imenovanega migracijskega kroga, hote ali nehote vsiljuje sklep, da je možna vrnitev na isti kraj, na isto mesto, od koder je nekdo odšel. Če kraj razumemo zgolj kot fizično lokacijo, je to prav gotovo možno. Če pa je kraj (tudi ali) predvsem družbena lokacija – kraj srečevanja in prepletanja (družbenih odnosov), kot ugotavlja geografinja Doreen Massey (1996), in kot nam govorijo predvsem ali zgolj življenjske pripovedi – je to veliko težje ali sploh nemogoče.

S tem sklepom in besedilom nasploh ne želim povedati prav veliko: le to, da selitve, potovanja niso nikoli le »hladna« gibanja skozi prostor, niso le fizični premiki, ki se odražajo v spremembah teritorialne distribucije. Ti premiki vodijo tudi k natančnejšemu določanju meja, preoblikovanju kulture, družbe, skupnosti, individualnosti in duhovnosti, in še več. So tudi dejanja domišljije, kjer sta dom in cilj potovanja vedno na novo zamišljena in tako za vedno spremenjena. Ali je vrnitev, ki nam jo pripoveduje življenjska pripoved, torej sploh mogoča?

TEMATIZACIJA POJMOV POVRATNIK IN POVRATNIŠTVO

Marina Lukšič - Hacin

Pregled raziskav in razprav o migracijah v Sloveniji pokaže tri intenzivnejše valove znanstvene in strokovne obravnave povratništva doslej: v sedemdesetih letih, v devetdesetih letih po osamosvojitvi Slovenije, in danes. V razpravah se pojem »povratništvo« uporabljaja predvsem v povezavi s t. i. prvo generacijo izseljencev ali z zdomci, ponekod pa avtorji opisujejo tudi proces »povratništva« ali »vračanja« dveh ali več generacij ((ne)upravičenost tovrstne rabe pojma »povratništvo« bomo obravnavali v nadaljevanju). Na splošno lahko ugotovimo, da je bilo raziskovanje vračanja izrazito zapostavljeno v prid analizam in razpravam o drugih temah področja migracij. Te ugotovitve ne veljajo le za Slovenijo in za sedanost, ampak širše za celotno Evropo in za preteklost. Gmelch ugotavlja: »Tisoči migrantov, ki so se vrnili v domovino, vključno z zabeleženo četrtno od 16 milijonov Evropejcev, ki so prišli v ZDA v prvih desetletjih 20. stoletja, so bili za večino raziskovalcev nevidni.« (glej Mlekuž 2003: 67) Mlekuž nadaljuje: »Povratništvo (...) je bilo in še vedno ostaja odrinjeno na rob migracijskega ter nasploh družboslovnega zanimanja. Kljub temu, da se je v večini primerov vrnilo na podeželje ali v manjša mesta od tretjine do polovice vseh migrantov, da so migrantje – povratniki lahko aktivno preoblikovali politično sliko, družbeno-kulturno strukturo, vizualno podobo »izvirnega prostora« itd., so kot kategorija ali pojav ostali v večini študij nepomembni oziroma neopazni. Tako so na primer v zelo široko in epistemološko »nevtralno« zasnovani knjigi *Exploring Contemporary Migration* (Boyle et. al., 1998) tako imenovani »return migrants« in »return migration« omenjeni samo obrobno, nikoli več kot v dveh stavkih (z izjemo zelo kratke študije primera).« (prav tam). Podobno velja za (jugoslovanski) *Sociološki leksikon*, ki je izšel v osemdesetih letih, kjer je remigracija omenjena le z nekaj stavki v sklopu gesla »migracije« (*Sociološki leksikon* 1982).

Raziskovalci so povratništvu namenili največ pozornosti v razpravah o izseljevanju strokovnjakov in izobražencev, to je t. i. begu možganov. Beg možganov je opredeljen kot odhajanje izobraženega kadra na delo v tujino, katero raven izobražencev zajame, pa je odvisno od izobrazbene strukture v okolju izselitve. Izobraženost je namreč relativen pojem, odvisen od vsakokratnega časovnega konteksta. Visoka izobrazba je bila še v sedemdesetih letih v Sloveniji redkost in ljudi s srednješolsko izobrazbo se je že štelo za izobražene. Danes srednja šola predstavlja

še le izhodišče za nadaljnje izobraževanje. Podobna statusna degradacija danes velja tudi za višjo in visokošolsko izobrazbo. Pojem izobraženca se vse bolj povezuje z magisterijem in doktoratom. S spreminjanjem pomena izobrazbe se spreminja tudi razumevanje bega možganov, ki ga je treba prav tako obravnavati v ustreznem kontekstu. Podatki o begu možganov za šestdeseta in sedemdeseta leta veljajo za drugačno izobrazbeno strukturo kakor podatki za osemdeseta, sploh pa za devetdeseta leta. Ljudje, ki so jih obravnavali v sklopu proučevanja bega možganov, so tedaj predstavljali izobraženo manjšino v različnih gospodarsko-družbenih sferah in pomemben razvojni potencial. Za tehnološko manj razvite države je ključno vprašanje, kako preprečevati odhajanje takšnih ljudi in omejiti potencialni beg možganov, po drugi strani pa zagotoviti vračanje znanstvenikov in strokovnjakov, ki so odšli na delo v tujino. »Splahnela so tudi nerealistična pričakovanja o spontanah reemigracijah strokovnjakov. Že sama definicija bega možganov govori o enosmernosti pretoka intelektualnih zmožnosti. Zato so toliko pomembnejše vse pobude in praktični koraki, ki prihajajo iz že tradicionalnih emigrantskih okolij, in katerih namen je, da bi v tujini profesionalno delujoče znanstvenike in strokovnjake vključili v reševanje razvojnih vprašanj matične domovine.« (Mali 1993: 656) Omejevanje in zmanjševanje potencialnega bega možganov ter vračanje povratnikov so nujno potrebni že v sedanosti, predvsem pa v prihodnosti. Rezultati raziskovanj potencialnega bega možganov pri nas ne kažejo najugodnejše slike. »Med dejavniki za pospešeno reemigracijo znanstvenikov v matično okolje se poudarja razvijanje ustreznih razmer, ki bodo spodbujale profesionalizacijo na vseh ravneh družbenega življenja (...). Ne gre torej zgolj za dvigovanje dohodkov znanstvenega in univerzitetnega osebja, saj bodo v postsocialističnih družbah, ki so nasploh v družbenoekonomskih težavah, obstajale – vsaj na kratek rok – očitne razlike v dohodkih med državnim (univerzo) in zasebnim sektorjem. Zdi se, da bo tudi za Slovenijo kot postsocialistično družbo odločilnega pomena vzpostavitev ustreznih delovnih razmer na univerzi in v znanstvenih organizacijah. Pri tem moramo, na kar je bilo pred časom že opozorjeno (...), slediti elementom kozmopolitskega in nacionalnega modela reševanja bega možganov.« (Mali 1993: 658) Dejstvo, da se je razprava o vračanju ljudi v Slovenijo povezovalo predvsem z begom možganov ter vračanjem izobražencev in strokovnjakov, si lahko razlagamo kot očiten »selektiven interes«, da bi se vračali samo določeni ljudje in ne vsi, ki bi se želeli vrniti.

V zadnjih letih se nekoliko več govori o procesu povratništva tudi v povezavi s transnacionalnostjo migracij in povratništvo pridobiva nov pomen: »V antropologiji in sociologiji obstaja zelo veliko raziskav, ki »povratnih« migracij ne smatrajo le kot enostavnih in enosmernih migracijskih (povratnih) premikov posameznikov, temveč so raziskovalno pozornost usmerile na transnacionalne migracije in povezave oziroma večsmerno in večplastno mobilnost ter simultano vključenost posameznikov v več fizičnih in socialnih okolij (...) Povratne migracije predvidevajo povratek migranta v izvorno okolje in se nanašajo zlasti na dejanje enosmerne selitve v prostoru. Transmigracija in transnacionalne migracija pa opredeljuje dolgotrajen

proces, pri katerem posamezniki postanejo del »nelokalnega« družbenega in kulturnega sistema, ki presega nacionalne meje. (...) Migracijski procesi dobijo skozi prizmo transnacionalnosti drugačno podobo kot enosmerne ali krožne migracije, saj postanejo najrazličnejši transnacionalni stiki, redna mobilnost, prehajanje državnih meja, povezave ter komunikacije pomemben del organizacije življenja migrantov in utemeljevanja njihovih identitet.« (Repič 2005: 166–167)

Teorije transnacionalnosti so relativno nove in spominjajo na teorije globalizacije, a se od njih tudi pomembno razlikujejo. Zadevajo predvsem določeno populacijo ljudi (selivcev), ki se gibljejo v t. i. globalnem oziroma transnacionalnem prostoru in so vpeti v kompleksne, večplastne transnacionalne kulturne/družbene mreže in tokove. Raba in razumevanje povratništva v klasičnem (enosmernem) pomenu je v novih kontekstih očitno neustrezna. Vrnitve ni, v kolikor pojav razumemo v vsej njegovi kompleksnosti. Nas pa v nadaljevanju zanima predvsem, ali je povratništvo ustrezen opis za »klasično relacijo« gibanja posameznika med dvema prostoroma. Ne zanima nas »mreženje« na ravni skupinskih dinamik, ampak iščemo odgovor na vprašanje, ali se posameznik, ki se giblje med dvema državama, posameznik, ki nima širših stikov, ki ne mreži, ki odide na delo v tujino in se pozneje fizično vrne domov, sploh zares vrne. Ali je pri menjavi kultur vrnitev sploh možna, če upoštevamo tako fizično gibanje, kakor tudi identitetno razsežnost procesa? Pred iskanjem odgovorov na zastavljena vprašanja si najprej oglejmo nekaj različic v razumevanju pojma.

RAZLIČNE TEMATIZACIJE POJMOV

V letih od 1871 do 1881 je Ravenstein⁹⁷ določil sedem zakonov migracij, ki zajemajo tudi princip povratništva oziroma povratne migracije, ko je ugotavljal, da »vsak večji tok migracije povzroči podoben protitok.« (Gombač 2005: 16) Jackson dodaja, da je razumevanje migracije kot enosmerne in enkratnega fenomena, ki je izhajalo iz čezoceanskega izseljevanja 19. stoletja, prevladovalo v večini migracijskih študij (po Mlekuž 2003: 67).

⁹⁷ Ernst Georg Revenstein, nemški kartograf v službi londonskega Kraljevega geografskega društva, v svojem članku z naslovom *The Laws of Migration* navaja sledeče zakone: 1. v normalnih pogojih migracijska gibanja potekajo postopno in napredujejo po korakih; 2. večina migrantov se ne seli daleč; 3. vsak večji tok povzroči nasprotni tok; 4. najpogostejše selitve so v smeri z vasi v mesta, obratno je redkeje. Prav tako se meščani redkeje selijo kot pa prebivalci podeželja; 5. na krajše razdalje se ženske pogosteje selijo kot moški; 6. razvoj tehnologije, trgovine in infrastrukture spodbuja migracije; 7. populacija brez migracij doživlja stagnacijo, migracije pomenijo življenje in napredek. Kasneje je naboru dodal še tri zakone, nekateri avtorji pa mu pripisujejo še enajstege. (po Gombač 2005: 16–17)

V literaturi je proces vračanja označen z različnimi pojmi: »V literaturi najdemo več terminov, ki opisujejo fenomen povratništva: »povratni tok migracije« [*reflux migration*], »proti domu usmerjena migracija« [*homeward migration*], »povratni tok« [*return flow*], »drugotna migracija« [*second-time migration*], »reemigracija« [*reemigration*] itd.« (prav tam). V Leksikonu migracijskog i etničkog nazivlja (Zagreb) je zapisano, da je povratnik oseba, ki se vrne v svojo domovino ali izvorno državo in ima pogosto (ne vedno) še vedno njeno državljanstvo. Za povratne migracije drugi jeziki uporabljajo oznake: *return migration* (angleško), *migration de retour* (francosko), *migrazione di ritorno* (italijansko), *возвращение* (rusko). Podoben pomen ima pojem »repatriacija«,⁹⁸ čeprav se najpogosteje uporablja za posebno vrsto vrnitev, ki so posledica begunstva. (Leksikon 1998: 196–197)

Opredelitev pojma povratništvo/remigracija je najpogosteje odvisna od razumevanja pojma migracija/selitev. Migracije so lahko notranje ali mednarodne, povratništvo pa je izrazito povezano z mednarodnimi migracijami. Kot možnost, do katere lahko pride ali pa ne, predstavlja logično nadaljevanje koncepta migracijskega kroga: emigracija – imigracija in življenje v novem okolju – remigracija. Ta krog je največkrat povezan z gibanjem posameznika, ne pa več generacij. Klinar k temu dodaja, da so v novejšem času, v času organiziranih migracij, države priseljevanja vodilne pri uveljavljanju takšne (krožne) migracijske politike. Tudi države izseljevanja s takšno politiko soglašajo, saj si prizadevajo za alternative izseljevanju, za različne načine sodelovanja s svojimi izseljenci oz. zdomci, za zaščito tistih kategorij izseljencev, ki ohranjajo prvotno državljanstvo, za ohranjanje izvorne etnične identitete in nenazadnje tudi za njihovo vrnitev – za povratništvo. (Klinar 1990: 320) Takšna usmerjenost sovпада s t. i. začasnim delom v tujini ali zdomstvom ali gostujočimi delavci.

»Koncept gostov-delavcev je po svoji kulturološki konotaciji prav nacionalni koncept, ker se pod tem razume avtomatična vrnitev migrantov v državo, iz katere prihajajo, brž ko njihova delovna sila »gostitelju« ne bo več potrebna.« (Mesić 1993: 672) V državah zahodne Evrope so tako nastali pravno-politični okviri, ki na različne načine spodbujajo krožno migracijo ali migracijski krog ali »rotirajočo migracijo«, kot jo imenuje Mesić (1993: 672) Klinar pri povratnikih izpostavi, da so emigrantske države »zainteresirane za vračanje svojih emigrantov s kvalifikacijami, znanji, kapitalom,« medtem ko »imigrantske države vračajo predvsem negativno selekcionirane remigrante, neuspešne, neprilagojene.« (Klinar 1993a: 664) Razvidno je torej navzkrižje interesov med državami in večji interes vseh za izobražence in strokovnjake oziroma za »uspešno prilagojene« tujce.

Poskusimo zdaj odgovoriti na vprašanje, ki si ga v sklepu predhodnega poglavja zastavi Mlekuž, ko pravi, da povratništvo, »v instrumentalistični terminologiji zadnja stopnja tako imenovanega migracijskega kroga, hote ali nehote vsiljuje sklep, da je možna vrnitev na isti kraj, na isto mesto, od koder je nekdo odšel. Če

⁹⁸ Več o repatriaciji glej v začetnem poglavju pričujoče knjige.

kraj razumemo zgolj kot fizično lokacijo, je to prav gotovo možno. Če pa je kraj (tudi ali) predvsem družbena lokacija – kraj srečevanja in prepletanja (družbenih odnosov), kot ugotavlja geografinja Doreen Massey (1996), in kot nam govorijo predvsem ali zgolj življenjske pripovedi – je to veliko težje ali sploh nemogoče.

S tem sklepom in besedilom nasploh ne želim povedati prav veliko: le to, da selitve, potovanja niso nikoli le »hladna« gibanja skozi prostor, niso le fizični premiki, ki se odražajo v spremembah teritorialne distribucije. Ti premiki vodijo tudi k natančnejšemu določanju meja, preoblikovanju kulture, družbe, skupnosti, individualnosti in duhovnosti, in še več. So tudi dejanja domišljije, kjer sta dom in cilj potovanja vedno na novo zamišljena in tako za vedno spremenjena. Ali je vrnitev, ki nam jo pripoveduje življenjska pripoved, torej sploh mogoča?«

ALI JE POVRATNIŠTVO MOGOČE? VIDIK SAMOPREPOZNAVANJA

Razmislek o samoprepoznavanju od nas najprej zahteva opredelitev identitete. Identiteta, razumljena kot kontekstualna identiteta⁹⁹ in proces, je odraz odnosa, ki ga človek vzpostavlja do samega sebe in do skupine, v kateri živi. Ta odnos se izoblikuje v interakciji z okoljem in je posredovan, saj odnos do sebe vzpostavlja mo pod vplivom vzajemnih odnosov in interakcije med posameznikom in kulturo/družbo. Še natančneje lahko identiteto opredelimo kot »element subjektivne realnosti« (Berger, Luckmann 1988: 160), ki ga oblikujejo kulturni/družbeni procesi v vzajemnih odnosih med posameznikom in kulturo/družbo. Analiziramo lahko individualne in skupinske vidike identitete, ki se medsebojno prepletajo, dopolnjujejo ali si nasprotujejo. Individualni vidik je povezan z gensko neponovljivostjo posameznika kot biološkega bitja, ki se dokončno uresniči v procesu inkulturacije/socializacije. Skupinski vidik je povezan z neogibno potrebo človeka po pripadnosti neki skupini. Predpogoj zanjo je sociabilnost človeka. Identiteta

⁹⁹ Kontekstualna identiteta je pomensko enaka premikajoči identiteti. Južnič uvaja premikajočo identiteto z naslednjo opredelitvijo: »Tako imenujemo tisto identiteto, ki je nestalna, prilagodljiva in v tem smislu nekonkluzivna. Mnoge negotovosti in nezasidranosti so lahko razlog identitete, ki bi ji lahko rekli tudi fluktuirajoča, torej nestanovitna in kolebajoča se. Med temeljne razloge fluktuirajoče identitete gre šteti splošno mobilnost sodobne razvite družbe, spreminjanje položaja posameznika v procesih družbenih sprememb, lažje prehode iz kraja v kraj (teritorialna mobilnost), mobilnost glede zaposlitve, možnosti spreminjanja družbenega statusa v raznih oblikah vertikalne in horizontalne mobilnosti.« (Južnič 1993: 132). Podobno identiteto opredeljujeta Stam in Shohat, ko zavračata koncept o določeni, enotni in esencialistični identiteti. Identiteta je sidrišče, ki ga utrjujejo prakse, pomeni (pojmovanja) in izkušnje. Identiteta je raznotera, nestabilna, zgodovinsko pogojena. Je rezultat obstoječe diferenciacije, polimorfne identifikacije in pluralizacije. (1994: 300–301)

je torej izraz interakcije med posameznikovimi občutki identitete, privrženostjo skupini in pripravljenostjo te skupine, da posameznikovo identiteto prepozna in (ne)sprejema ter mu pripiše določene statuse. Za pričujoči prispevek o povratništvu je zanimiva predvsem nacionalna identiteta kot ena od specifičnih pojavnih oblik etničnosti ali etnične identitete.

Identiteta se pri posamezniku oblikuje skozi posamezne stopnje socializacijskega procesa. Identiteta tako predstavlja rezultat identifikacije, ki v primarni socializaciji zajema posnemanje vzornih Drugih, pozneje pa postopno prerašča v identifikacijo posameznika s samim seboj, kar vključuje kulturne/družbene in individualne dimenzije. Temelji osebnostne identitete so postavljeni v prvih letih življenja. Ko je identiteta izoblikovana, jo kulturni/družbeni procesi ohranjajo ali spreminjajo (delno ali popolno) oziroma jo zajamejo procesi resocializacije. Ti procesi so v diferenciranih, heterogenih kulturah/družbah vse bolj prisotni že v vsakodnevem življenju, predvsem pa o resocializaciji govorimo v ekstremnih primerih zamenjave življenjskega prostora, med katere sodijo tudi selitve. Na tem mestu nas zanimajo predvsem procesi resocializacije oziroma akulturacije,¹⁰⁰ ki jih povzroči zamenjava kulturnega/družbenega okolja ob selitvah. Spreminjanje identitete, med drugim etnične, se kaže tudi v odnosu posameznika do izvirnega okolja, do novega okolja in do države priselitve, ki je odločilen za razmislek o možnostih vrnitve.

Pojma »povratnik« in »povratništvo« se v zadnjem času pri nas pogosteje uporabljata. Analiza razprav o »povratnikih« in njihovih izjav pokaže, da gre v nekaterih primerih za posameznike, ki so se izselili in se pozneje vrnili nazaj v Slovenijo, v drugih primerih pa za potomce izseljencev, ki so se vrnili v Slovenijo, torej za proces ali »migracijski krog«, ki zadeva več generacij. Na prvi pogled podobni dogodki se v analizi, kjer poleg fizičnega premikanja upoštevamo vso kompleksnost družbenih/kulturnih procesov, izkažejo za zelo različne.

Poglejmo najprej rabo pojma »povratnik« pri potomcih izseljencev, ki danes živijo v Sloveniji, in kakšen je njihov odnos do povratništva. Upoštevajoč njihovo samoopredelitev jih lahko razvrstimo v dve skupini: v prvi se identificirajo s povratništvom, v drugi pa poudarjajo, da niso povratniki, ampak priseljenci:

1.) »Nekateri sogovorniki so se opredelili kot povratniki, saj je lahko povratništvo v njihovem primeru nekakšna legitimacija porekla in pripadnosti. (...) nekateri (...) so se rodili v Argentini ali begunskih taboriščih v Italiji ali Avstriji. (...) Drug sogovornik je povedal, da so z družino v Slovenijo prišli, ker so smatrali, da sem spadajo, saj so Slovenci in so odraščali v slovenski kulturi. Več sogovornikov je omenjalo, da imajo slovenske korenine in da so v Argentini ves čas odraščali s podobo Slovenije, ki so jim jo dali njihovi starši. Slovenijo so omenjali kot simbolno ali duhovno domovino, svojo selitev pa kot vračanje k slovenskim koreninam.« (Repič 2005: 165)

¹⁰⁰ Več o tem glej v Lukšič-Hacin 1999.

Če o potomcih izseljencev govorimo kot o povratnikih, gre za posebno razumevanje povratništva, za vračanje tja, kjer »povratnik« poprej ni nikoli bival. Posamezniki, rojeni v tujini, svoje povratništvo tako razumejo v kontekstu simbolnega, ideologije in mitologije. Vračajo se tja, kjer so že bili le v simbolnem pomenu besede ali so s tem prostorom povezani prek svojih prednikov – vračajo se k svojim koreninam. Tovrstna večgeneracijska raba pojma »povratništvo« je v teoretskem diskurzu zelo sporna, če ne že neustrezna, vsekakor pa povezana s predstavami, da imata narod in kultura korenine in se dedujeta. Pride do preskoka, zamika pomena pojma glede na tradicionalni, klasični pomen »povratništva«. Če pojem kljub temu uporabimo v tem pomenu, je nujno potrebno dodatno pojasniti in utemeljiti dejstvo, da tako povsem zanemarimo pomen fizičnega bivanja, premikanja po prostoru in njun vpliv na oblikovanje identitete v procesu socializacije.¹⁰¹

2.) »Povratniki (...) čeprav mi ta izraz ne ustreza, saj nisem nikoli šel iz Slovenije, zato se ne vračam. Nisem povratnik. Sem rojen v Argentini in sem prišel v Slovenijo kot domovino mojih starih staršev.« (E11) »Mi nismo »povratniki« – smo Slovenci, ki smo se rodili izven meja države Slovenije – nikdar prej nismo tukaj živeli, zato nismo »povratniki!« (E1)

Klinar (1985) prav tako opredeli pojem »povratnik« v povezavi zgolj z eno generacijo, a se ne ukvarja s podobnostmi in razlikami med posameznimi priselitvami – to je med potomci slovenskih izseljencev, ki so se priselili, in priseljenci, ki niso slovenskega rodu. Naši sogovorniki v raziskavi o vračanju iz Argentine so se opredelili kot priseljenci. Vedeti moramo, da priseljenci v Sloveniji niso homogena, ampak izredno heterogena in razpršena skupina – pravzaprav lahko le pogojno govorimo o skupini. Vsem je skupno le dejstvo, da so prišli živeti v Slovenijo. Ob upoštevanju (re)socializacije se izkaže, da med posamezniki-priseljenci (potomci ali ne) obstajajo velike razlike, ki izvirajo iz t. i. kulturne distance. Le-ta na eni strani vpliva na zmožnost in učinkovitost vključevanja ljudi v procese integracije, po drugi strani pa določa poti, po katerih bi morala delovati država, ki želi priseljence integrirati.

Za ljudi, ki so se sami izselili, živeli v tujini, vpeti v procese resocializacije in prišli pozneje nazaj v Slovenijo, pa zgornje ne velja. Kaj se je zgodilo s tistimi, ki so se v šestdesetih letih prejšnjega stoletja kot Slovenci (Dolenjci, Gorenjci, Štajerci, Korošci ... in po drugi strani Jugoslovani) odpravili po svetu in tam ostali ali se pozneje vračali? Poglejmo si primer Slovencev, ki so odšli na Švedsko.¹⁰² Osrednje vprašanje za razpravo o kompleksnosti identitete je: »Kdo ste?« v smislu etnične pripadnosti. Odgovori nam odkrijejo stališča posameznikov do sebe, do lastnih vrednot, do okolja priselitve in do okolja izselitve, predvsem pa nam pokažejo, da so se ljudje spremenili. Odgovore lahko razvrstimo v nekaj značilnih skupin:

¹⁰¹ Dojemanje prostora je za identiteto zelo pomembno in je določeno z (nezavednim) ponotranjanjem v primarni socializaciji.

¹⁰² Ta del razprave temelji na raziskavi med Slovenci na Švedskem, ki je bila osredotočena na proučevanje multikulturalizma. Več o tem v Lukšič-Hacin 1999 in Lukšič-Hacin 2001.

1. »Sem Slovenec in nikoli ne bom nič drugega.« Vprašanju, kaj pa švedski del, je sledil odgovor, da ta ne obstaja. Obstaja zgolj Slovenec na Švedskem.

»Sem sto odstoten Slovenec. Recimo, švedsko življenje, družbo obvladam, znam se obnašati kot Šved, da bi se pa počutil, da sem Šved, to pa ne. Že od vsega začetka nisem imel recimo švedskih prijateljev. Pa ne zaradi diskriminacije. Opazil sem, ugotovil sem, da tvoj ugled raste, če imaš zanimive prijatelje. Ker sem bil sam iz neangleške države, sem videl, da za Švede nisem zanimiv in zato svojim delovnim prijateljem nisem delal težav oziroma jim skušal pokvariti ugleda s tem, da bi se z njimi družil v privatnem življenju. To so tudi znali ceniti. Naši, Slovenci, so velikokrat naredili napako, ko so jih vabili k sebi. Hodil sem v kino, teater, gledal sem televizijo. Švedska ni moja, Švedi me ne sprejemajo, ne morem se enakopravno boriti za nobeno stvar. Pri nas, če sem v gostilni ali na cesti, se lahko z drugim Slovincem skregam, ker sva na isti ravni, tukaj pa vem, da nismo na isti ravni, čeprav nisem še nikoli vrgel ogrizka na cesto ... Vseeno mi je kar lepo, ker sem Slovenec.« (Šavs v Lukšič-Hacin 2001: 59)

2. »Sem Slovenec, ki ima švedsko državljanstvo.«¹⁰³

»Na vsak način sem Slovenec in to bom tudi ostal. Sem pa švedski državljan, ker sem se prilagodil švedski in švedskemu življenju. Če si nekje dovolj dolgo, ti morata biti okolica in način življenja ugodna in sprejemljiva, drugače bi šel gotovo nazaj domov.« (Škrinjar v Lukšič-Hacin 2001: 73)

3. »Slovenec sem«. Vprašanju, kaj pa švedski del, je sledil odgovor, da obstaja švedski del, čeprav tega ni lahko priznati.

»Vedno sem bila in vedno bom Slovenka, četudi ostanem še sto let na Švedskem. Kaj pa naredite s svojim švedskim delom? Ga imate kaj? Ja, mislim, da se je začel pojavljati, čeprav sem ga poskušala zakrivati, potlačiti. Ž leti žal to pride na dan. To je v nas in je neizbežno.« (Melihien v Lukšič-Hacin 2001: 127)

4. »Slovenec sem.« Vprašanju, kaj pa švedski del, je sledil odgovor, da je tudi švedski del, da torej obstaja švedski Slovenec, t.j. Slovenec, ki že dolgo živi na Švedskem in ima v sebi tudi nekaj švedskega.

»Jaz sem vedno Slovenka, ampak Slovenka, ki že zelo dolgo živi na Švedskem.« (Oförs v Lukšič-Hacin 2001: 21)

5. Na zastavljeno vprašanje je odgovor brez obotavljanja, da je švedski Slovenec.

»Oboje. Sem švedska Slovenka. Kdaj čutite kakšna nasprotja med slovenskim in švedskim delom v sebi? Ne nikoli. Nimam problemov. To je usklajeno.« (Pišler v Lukšič-Hacin 2001: 45)

6. Odgovor na vprašanje je: »Nič, ne Slovenec, ne Šved. Nekaj vmes. Ne počutim se Šveda, doma pa se počutim kot prišlek, tujec. Sem večni tujec, drugačen.«

»Praktično nič. Nisem niti Slovenka niti Švedinja. Sem nekje vmes. Ne morem reči, da sem Švedinja. Tu imam ogromno poznanih ljudi. Imam veliko družbo, prijateljev, toda ne morem reči, da sem Švedinja. Ne počutim se tako. In ko pridem domov, se počutim kot

¹⁰³ Pri tej vrsti odgovorov je očitno razlikovanje med državljanstvom in etnično pripadnostjo.

prišlek. Nekdo, ki je trenutno prišel domov, čeprav imam tudi tam še vedno veliko prijateljev. Ta situacija je vmesna. Ne vem, kako naj rečem. Nisem niti Slovenka niti Švedinja, sem nekaj vmes.« (Jakobson v Lukšič-Hacin 2001: 140)

7. Odgovor na vprašanje je, da je posameznik po načinu življenja, razmišljanja Šved, po kulturni pripadnosti pa Slovenec.

»Po delavnosti, po razmišljanju in vsakdanjem načinu življenja sem Šved, po kulturni pripadnosti pa Slovenec.« (Golčman v Lukšič-Hacin 2001: 36)

8. Odgovor na vprašanje kaže na mešanje, dvokulturnost.

»Kaj bi rekli danes o sebi, ste Švedinja ali Slovenka? Slovenka. Kaj pa vaš švedski del? Vendarle pišete švedsko poezijo, to ni kar tako. To je pa mogoče začetek dvokulturnosti ali kako bi rekla. Ja, dvokulturnost. Mogoče se bližam temu. Je med tema dvema kulturama kdaj kakšen konflikt ali sta se uskladili v vas? Ste kdaj razpeti? Včasih sem razpeta, ja. Na Švedskem je vera še vedno državna, jaz pa sem katoličanka. Vzgojena sem bila strogo katoliško. Oče je igral orgle v cerkvi in z mamo sta bila oba veliko udeležena v cerkvenem delu. To sta avtomatsko prenesla tudi na otroke.« (Budja v Lukšič-Hacin 2001: 209)

9. *»Počutim se že pol Šved, a v srcu sem še vedno Slovenec.*«

10. *»Počutim se kot Šved. Doma govorimo švedsko.*« Na vprašanje, kaj pa slovenski del, je odgovor, da je v duši še vedno z eno nogo v Sloveniji.

»Jaz se počutim bolj Šved kot pa Slovenec. Počutim se kot Šved. Tudi kar se tiče jezika. Doma govorimo švedsko in ne slovensko. Slovensko zelo malo govorim, predosem v klubu. Zase ste rekli, da ste Šved. Kaj pa vaš slovenski del? Ja, v duši je človek vedno z eno nogo dol, v Sloveniji. To je vedno, tudi zame, tudi če bodo moji otroci Švedi za vedno. Sam sem na Švedskem, a eno nogo imam še vedno v Sloveniji. Nikoli nisem rekel, da se nekega dne ne bi vrnil nazaj. Povsem pa ne bom nikoli odšel. Imam otroke, ki so tu in tu bodo tudi ostali.« (Slabanja v Lukšič-Hacin 2001: 167)

Posamezniki, s katerimi sem se pogovarjala, so prišli na Švedsko v istem časovnem obdobju. Vsi so se resocializirali, čeprav ne enako intenzivno. Resocializacija preoblikuje posameznika, če ta hoče ali ne, a ga po drugi strani nikoli ne more povsem preoblikovati. Čeprav je resocializacija moje sogovornike spremenila, pri posameznikih, ki se počutijo že povsem Švede in so se sami hoteli čim bolj živeti v novo okolje, ni prišlo do popolne spremembe osebnosti. Hote ali nehote še vedno v sebi nosijo nekaj slovenskega, ujeti so v svojo slovenskost.

Življenje v novem okolju in sprememba ponotranjenih vrednot sta izseljencem omogočila odmik od izvirnega okolja in kritično distanco do njega. Njihov pogled na lastno identiteto je povsem drugačen, kot bi bil, če bi ostali doma. Pogosto obiskujejo Slovenijo in tako lahko sledijo ritmu in spremembam svojega izvirnega (slovenskega) okolja, pa tudi lastnim spremembam. Na Švedskem se počutijo bolj »slovenski«, medtem ko se v Sloveniji prepoznavajo kot drugačni, kot Švedi, in trdijo, da je njihova glavna lastnost drugačnost ali stalni status »tujca«.

»Ta situacija je vmesna. Ne vem, kako naj rečem. Nisem niti Slovenka niti Švedinja, sem nekaj vmes. Bi morda lahko rekli, da ste tujka? Tujka tu in tujka doma? Da vas je doletelo dvojno tujstvo? Če človek tako pomisli, da, točno to. Praktično je to to. Dvojna

tujka. Tukaj nimam nobenega problema. Vsi me sprejemajo, tudi švedski sorodniki in družba. V tem pogledu se na Švedskem počutim doma. Sem pa drugačna.» (Jakobson v Lukšič-Hacin, 2001: 140)

Nacionalni (politični) diskurz tem ljudem ne ponuja nobene možnosti za samoopredelitev, in lahko se štejejo zgolj za tujce, s priokusom slabe vesti zaradi domnevne izdaje naroda. Niso ne Slovenci, ne Švedci ali pa govorijo o dvokulturnosti, prepletanju, ki se ga zavedajo vse skupine, ki smo jih omenili. Številni izseljenci govorijo o svoji drugačnosti.

Posameznik ima več skupinskih pripadnosti, med drugim ima lahko več etničnih identifikacij, med katerimi v različnih kontekstih prihaja do uravnovešanja. Pojavi se premikajoča identiteta, ki se s spremembo konteksta sprotno vzpostavlja skozi mrežo sidrišč. Nenehno menjavanje vlog od posameznika zahteva svojevrstno »fleksibilno« identiteto in uravnoteženje med identitetnimi sidrišči. Ob spremembah konteksta lahko pride do identitetnega preklopa in do preklopa med lojalnostmi, ki se izražata tudi skozi jezikovni kodni prekop.¹⁰⁴ Identiteta in jezik zajemata različne ravni pojavnosti, ki so znova odvisne od konteksta. Pri jeziku v konkretnih primerih tako govorimo o govoricah.¹⁰⁵ Ko pride do pomembne spremembe konteksta (ob upoštevanju etnične stratifikacije), pride tudi do kodnega preklopa in do vedno novega uravnoteženja identitetne »strukture«, ki je v neprestanem gibanju (ni statična, torej ni več struktura).¹⁰⁶

¹⁰⁴ Kodni prekop je prehajanje iz enega koda v drugega znotraj jezikovnega repertoarja. Gre za ponotranjen kulturni vzorec, ki ga pridobimo v procesu inkulturacije /socializacije. Lahko je tudi zavestni prekop iz enega jezika v drugega. Prav kodni prekop je povezan z možnostmi manipulacije z deli jezikovnega repertoarja in s tem tudi z možnostjo manipulacije z identiteto in identitetnim prekopom. Do njega prihaja zlasti pri spreminjanju vlog pri posamezniku, ko je lahko hkrati oče, soprog, prijatelj, član neke ožje primarne skupine, ima poklic, itd. Vsaka vloga oziroma govorna situacija, ki ji pripada, zahteva nek jezikovni slog ali stil (Južnič 1983: 266).

¹⁰⁵ Pojem govora razumemo v triadi govor-jezik-govorica (Saussure). Govor (*le langage proprement dit*) je potencialna sposobnost človeka, da govori. Splošnost govora se realizira skozi jezike (*la langue*) oz. jezikovne sisteme, vezane na različne človeške skupnosti (etnični jeziki). Za razliko od jezika, ki je družben, je govornica individualna. Govornica (*la parole*) je konkretna jezikovna raba v konkretnem položaju.

¹⁰⁶ Povezava med identitetnim in kodnim prekopom nam pokaže, da sta jezik in identiteta tesno povezana. Jezik je sredstvo identifikacije, hkrati pa pomemben dejavnik, ki identiteto vzpostavlja. Jezik je najpomembnejši dejavnik socializacijskih in inkulturacijskih procesov. Ob prepletanju maternega jezika s situacijami in kontekstualnimi spremembami otrok postopno ponotranji svet pomenov in simbolov, ki so temelj človeške komunikacije. »Jezik, ki ga uporabljam v vsakdanjem življenju, mi nenehno zagotavlja potrebo po objektivizaciji in vzpostavlja red, znotraj katerega ima vse pomen in kjer je vsakdanje življenje zame smiselno (...) Realnost vsakdanjega življenja pojmem kot urejeno realnost. Pojavi v tej realnosti so urejeni v vzorce, za katere se zdi, da so neodvisni od mojega pojmovanja in so mi na nek način vsiljeni. Realnost vsakdanjega življenja se kaže kot že objektivizirana, tj. sestavljena iz niza objektov, ki so bili opredeljeni kot objekti še pred mojim prihodom na prizorišče.« (Berger, Luckmann 1988: 29). V teh procesih se vzpostavijo temelji nezavednega, ki človeka spremljajo celo življenje. Tako šele govornica omogoča konstituiranje nezavednega. Jezik *per se* je sistem znakov, ki preraste v simbolni

Priseljenci so v še težavnejšem položaju, če jih novo okolje zavrača, jim ne dovoli identifikacije z »novo nacionalnostjo« in jih stigmatizira. Za potomce migrantov je »novo okolje« dejansko izvorno okolje, in izvornega okolja svojih staršev izkustveno ne poznajo. Kadar imamo opraviti z intenzivno močno etnično stratifikacijo in zavračanjem okolja, prihaja do neskladnosti statusov in ponotranjenja stigme, kar pomembno določa identiteto posameznika. Tedaj sklepamo, da je diskurz nacionalne države agresiven, izključujoč in enodimenzionalen. »Videti je, kot da tu stojimo med dvema nepomirljivima konfliktoma, med potrebami posameznika in sistema. Posamezniku se ni težko v različnih trenutkih v različne namene in na različne načine identificirati z množico krajev in pokrajin; sistem pa zaradi poenostavitve, reda in kolektivne razumnosti potrebuje, da se vsak posameznik identificira s kakšnim krajem. Sistem deluje tudi tako, da podpira možnost identifikacije z enim samim področjem – državnim področjem. Vendar pa v moderni kulturi delujejo tudi sile, ki v prid kozmopolitizma in univerzalizma pozivajo na zavrnitev vsakršne lokalne navezanosti.« (Strassoldo 1991: 182)

Kaj nam o povratništvu in možnostih vračanja povedo izjave ljudi, ki so odšli in so se pozneje vrnili ali o vrnitvi le razmišljajo? Vrnitev je možna le v primerih, ko o njej govorimo enodimenzionalno, zgolj v pomenu fizičnega premikanja ljudi v prostoru. V vseh drugih primerih, ki upoštevajo bolj kompleksne družbene/kulturne razsežnosti, o vrnitvi ne moremo govoriti. Resocializacija ljudi spremeni, kar opaža tudi večina izseljencev. A niso le selivci tisti, ki se spreminjajo. V času, ko so odšli, živeli drugje in se spreminjali, se je spreminjalo tudi okolje, iz katerega so odšli.

»Če bi se vrnil, bi se zelo težko vključil v slovensko življenje. To je naredilo že veliko ljudi. V tujini so živeli dvanajst let, potem pa so se vrnili in imeli težave. Minilo je že veliko več časa, odkar sem odšel od doma. Od takrat se je spremenilo veliko stvari, okolje, odnosi z ljudmi, s katerimi sem se takrat družil. Ljudje so se razpršili, razpustil se je prostor, iz katerega izhajam in vsako prilagajanje zahteva svoje žrtve.« (Golčman v Lukšič-Hacin 2001: 36)

Izseljenci so s svojim odhodom pretrgali stare socialne mreže; slednjih ob priselitvi v Slovenijo ni več, čeprav jih pričakujejo. Tisti, ki prihajajo, v spominu nosijo podobo izvornega okolja iz časa, ko so odšli, in pričakujejo, da ga bodo takšnega tudi našli, a se je spremenilo. Ljudje v okolju, v katerega se vračajo, prav

sistem šele v družbeno-kulturnem kontekstu, interakciji, hkrati pa se prav prek jezika, najvidnejšega vidika komunikacije, izpostavlja njun pomen. Ebert ugotavlja, da je jezik konstitutivni element izkušnje. Ljudje ne izkusimo najprej sveta in ga potem skušamo vpisati, ampak izkušamo svet skozi jezik. Način človekovega delovanja in razumevanja je posredovan z oblikami pojmovanja. Prek tega se vzpostavi tudi ideološko ogroddje, ki vpliva na ustvarjanje mnenja posameznika (Ebert 1991: 117). Avtorica s tem vzpostavlja most med nezavednim, ideologijo in razumevanjem, posredno pa tudi med znanjem in vedenjem. Nezavedno pomembno določa posameznika in njegovo delovanje. Nanj so pripete številne ideologije, sistemi vrednot in nenazadnje vedenje, ki se ga razume »kot samo po sebi umevno«.

tako pričakujejo, da bo posameznik prišel nazaj takšen, kot je bil, ko je odšel, a se je spremenil. Prekinjena »komunikacija« ljudi odtuja. Izselenec za okolje, iz katerega je odšel, postane tujec, čeprav ga ne moremo povsem izenačiti s priseljenci, ki prvič prihajajo v določeno okolje in so tujci.

»Tu sem že sedemindvajset let in to je res več, kot sem preživela v Sloveniji. Danes nisem niti Švedinja niti Slovenka. Kaj pa? Ne vem, kaj bi bila. Nekje vmes. V srcu si vedno Slovenec. Tukaj si vedno Šved. Sam pa dobro veš, da nisi niti eno niti drugo. Tukaj se ne počutiš kot Šved, prav tako pa se v Sloveniji ne počutiš več kot Slovenec. Prijatelji so odšli. Nimaš več svoje družbe. Doma si en mesec, a se ne počutiš, da si dobrodošel. (Perovič v Lukšič-Hacin 1998: 110)

Razmišljanja sogovornikov o lastni drugačnosti potrjujejo izkušnje izseljencev, ki živijo po svetu in razmišljajo o vrnitvi ali pa prihajajo le na obiske, in drugih posameznikov, ki so prišli v Slovenijo, kot nam kaže raziskava o vračanju po osamosvojitvi Slovenije.¹⁰⁷ Ob formalnih ovirah so se soočili tudi s t. i. procesi reintegracije in ponovne resocializacije. Opažajo, da so drugačni. Po priselitvi so ohranili stike s prijatelji ali znanci, ki so se, podobno kot oni, priselili v Slovenijo. Po priselitvi so si med Slovenci, ki so se vrnili iz Argentine, našli nove znance ali prijatelje. Danes se še vedno dobivajo, vzdržujejo stike in si medsebojno pomagajo.

»Nekatere povratnike poznam iz Buenos Airesa že več let in nas veže prijateljstvo. Z njimi se srečujem bolj pogosto. Z ostalimi, čeprav jih poznam skoraj vse, se srečujemo občasno, bolj redko (...). Srečanja s prijatelji so vedno pomembna, posebno ker moja žena ne govori slovensko in izkorišča take priložnosti, da se naklepeta.« (E30)

Kot smo že dejali v poglavju o vračanju iz Argentine, še enkrat poudarimo, da aktivno druženje Slovencev, ki so se vrnili iz Argentine, delno spominja na delovanje izseljenskih društev, ki so jih ustanovili Slovenci po svetu v različnih državah po zahodni Evropi ali v obeh Amerikah in Avstraliji. Dejstvo, da ljudje, ki se vrnejo v Slovenijo – domovino – čutijo potrebo po druženju s sebi »podobnimi« selivci in »povratniki, je presenetljivo. Kaže, da v vsakdanjem življenju ostaja skupni imenovalec, potreba, težave, ki so tako intenzivne, da homogenizirajo skupino ljudi in jih spodbudijo, da ustanovijo društvo. Preproste vrnitve ni – če bi bila, bi se ti ljudje stopili z okolico, se razpršili. Sklenemo lahko, da se ljudje, ki so se »vrnili«, počutijo drugačne od ostale populacije državljanov. Omenjena potreba po druženju ni razvidna le pri starejši generaciji »povratnikov« iz Argentine, ampak tudi pri mladih, večina katerih opredeljuje same sebe kot priseljence in ne povratnike.

»Ja, imam stike in zelo pogosto. Mladi se dobivamo vsak konec tedna in se družimo (...) poleti pa se dobivamo (...), kjer imamo piknike in se srečujemo ob nogometu. Enkrat mesečno imamo argentinsko mašo, kjer pride kar lepo število povratnikov. Stiki so pomembni, saj si med seboj pomagamo. Vemo, kako je eden, kako je drug, s kakšnimi problemi se srečujejo, si pomagamo med seboj, saj ima večina iste začetniške probleme in vemo, kako je najbolje, da se rešijo.« (E11)

¹⁰⁷ Glej poglavje v pričujoči knjigi o vračanju iz Argentine in iz drugih držav.

HOME AGAIN? RETURN MIGRATIONS BETWEEN POLITICS, PRACTICE AND THEORY

SUMMARY

CHAPTER 1: TO THE RETURN MIGRATION POLITICS AFTER THE SECOND WORLD WAR

Repatriation to Slovenia after the Second World War (Jure Gombač)

The chapter deals with some issues of which the common denominator is repatriation to Slovenia after World War II. That migration belongs in a broader context of the after-war repatriation in Europe and in the world, which was with the cooperation of governments of the affected states and humanitarian institutions conducted by the United Nations Relief and Rehabilitation Agency. At that time, Yugoslavia developed in the role of federation international activity and with the help of the State commission of prisoners of war, forcibly taken workers, convicts and others taken by the occupier out of Yugoslavia, cooperated with the UNRRA, and left to the republics to organize headquarters and bases for repatriation. In Slovenia, those were militarily organized institutions where besides sanitation, commissariat and administration the military and as well the police, the OZNA and political commissars had a great role. The reception and the treating of the repatriates were being carried out by a precisely determined programme, and appropriate staff was responsible for each step.

Under the common name repatriates, through those bases forced and voluntary workers from Germany, Italy were returning home, prisoners of war, internees from work and destruction camps, prisoners, exiles, former into German army mobilized persons, economic migrants, abducted children, people who at the end of the war fled abroad and later wanted to return, displaced persons who did not succeed with the help of the International Refugee Organisation and the »Last Million« in crossing the sea ...

The lists of bases for repatriation are kept at the Arhiv Republike Slovenije (The Archives of the Republic of Slovenia), Department II. Statistics, which was for the purpose of this contribution made with their help, speaks of 107.630 returned Slovenes; of course, the list is because of dramatic circumstances at the

end of the war still not yet complete. The returning persons were, according to the specificity of their extradition or departure from Yugoslavia divided into five main groups: Forced exile (39.009 persons), Prisons and concentration camps (25.951 persons), Mobilisation (17.183 persons), Economic migrants (8.796 persons) and Other (12.839 persons). Some people (3822) were listed in several bases; thus, data are being duplicated. It is interesting that nearly a third of the repatriates were younger than 18 years.

In its conclusion, the paper deals with the theoretical aspect in researching migrations, and tries to define those principal characteristics of repatriation, which classify it among migrations, and those particularities that are characteristic for repatriation only. As events that follow wars, exiles, not documented crossings of borders are in question, one of the particularities is definitely the strong emotional element that in the case of repatriation to Slovenia after World War II does not even nowadays leave us unconcerned.

The »Economic« Migration Policies and Return Migration (Marina Lukšič-Hacin)

International migrations are becoming one of the key problems in contemporary integration processes of the European Union. Member States of the EU have different migration policies and different relations towards emigrants and their descendants. In the contribution, I am attempting to answer these questions: how was the course of the process of forming a common (compromise) policy on the EU level developing? Which fields of migration policy (in a broader sense) does the EU policy set as mandatory for member states, and which as recommendable only? What are the similarities and differences between selected national migration policies after World War II? Were conformations of separate national policies needed because of agreements on the EU level? Of which, and what were those changes? In my study, I focus on a comparison between Germany, France and Sweden, which were after World War II managing their migration situations by different methods; today they are because of agreements on the EU level, drawing near in certain aspects while the broader migration situation remains in the competence of national policies. In those fields, member states are on the EU level merely conferring on outlines and preferred standpoints that are to be carried into effect in individual (national) migration policies.

Treaties and agreements between EU member states that are adopted and binding on the interstate level are linked above all to the regulation of recent immigration and migration of the population living within individual members states, in the entire EU space. Rights and obligations resulting from those agreements can be divided into three groups: rights of citizens of member states, agreements on inflow of new labour force from non-member states, and (non)rights of the rest

of the inhabitants non-citizens. The latter are immigrants who live and work in the EU member states and have not yet acquired citizenship of one of EU member states; thus, they are citizens of non-members of the EU and have permit for staying and for work. The foundations of the Schengen legal order were shaped as early as in the mid eighties. The Maastricht treaty, later supplemented with the Amsterdam one, introduces the right to vote and a number of social rights deriving from labour. The Amsterdam treaty and the European Council in Tampere have given agreements, which demanded from EU member states adjustments in the fields connected with civil rights and national sovereignty. In the EU, there is from the middle of the 90s on, a strong emphasis on the establishing of a common space and thus on a redefinition of borders, and on defining the difference between the so-called internal and external borders. The concept of European citizenship additionally emphasised those differences. Despite uniformity of viewpoints and state strategies of the EU member states in the (im)migration field, key questions on the conditions of the life of immigrants remain on the level of national policies. Historically conditioned differences between member states are still large, although on the other hand we should not overlook changes in individual states that were realised because of the pressures of collective agreements on the EU level.

A review of researches and treatises on migrations in Slovenia shows that reveals that there were in scientific and expert circles – until today - three intensive waves of dealing with the returning of emigrants: the end of the seventies, in the nineties, and today. All treatises have shown that in Slovenia we can hardly speak of classical returning of emigrants, as the conditions that define migrations as a migration circle, of which part are returned emigrants, have not been fulfilled. The presented empirical studies show that quite a few people left Slovene environment in the after-war period. But the share of returned emigrants is proportionally small and under expectations. Added to this must be the fact that all through the years an active state policy that would actually encourage the returning cannot be traced. That is valid for all varieties of emigration and returning, including the brain drain.

In relation to classical returning of emigrants several varieties are opened for the strategy, which should be the basis for an active state (regarding returning of emigrants) policy. The first step in that direction would be the prevention of brain drain and emigration as such, and the upgrade active state policy towards the returning of all target groups and migration varieties (not only towards brain drain). On the other hand we should consider the fact that the old manner of deliberation upon returned emigrants is maybe driven over by time. Today the world is frequently considered a global village. The development of telecommunications has caused significant changes in the meaning of space, distance and time. Maybe we should not so much think about the returning, but about how we could use Slovenes around the world, include them into important sociological, humanistic, naturalistic or economic projects, despite physical distance – using alternatives

that modern technology offers, and which the Slovene legislation unfortunately follows with difficulty. Our manner of work and judgement are still too rigid and do not allow alternatives that de-territorialised concepts offer – just to mention the new communication possibilities in connection with the concept of the so-called »virtual ethnic communities«.

CHAPTER 2: THE DILEMMAS AND PROBLEMS OF RETURN MIGRANTS AFTER THE YEAR 1991

The Returning and Settling of Slovenes and their Descendants from Some European Countries and Australia

(Kristina Toplak)

In this chapter, I unpretentiously deal with some problems of Slovenes returning from the countries of Western Europe and Australia in the last fifteen years. In my work, I proceeded from empirical materials and the division of work within the project *The Perception of Slovene Integration Policy*.

A review of selected Slovene and foreign literature revealed that researchers of return migrations have comprised variegated aspects of returning but mostly avoided problematizing the lives of individuals after their return to the native society. Until a few years ago, there was little trace of such issues in Slovene political and public discourse. The first and only relevant research of return migrations of Slovenes was a part of a several-years sociological research project on Slovenes in the Federal Republic of Germany, which was carried out in the second half of the seventies of the previous century. However, the returning into the source environment is, similarly to emigrating, a process that is connected with difficulties an individual must overcome to be able to start a normal life: from acquiring different documents and permits, solving residential problems, looking for work to the inclusion into a narrower social environment.

When discussing the life of return migrants we must distinguish and pay regard to different motives for returning (there is never only one), which in tight connection with »survival strategies« of individuals, complexly influence the individual's perception of (re)integration into source environment. Motives alleged by return migrants are connected with their expectations when returning to source environment. Confrontation with other (realistic) situation in source environment can influence negatively on the individual, cause dissatisfaction and can lead to remigration. In a brief leap to the problematic of motives and causes for returning, we have stopped at the most and the least mentioned motives for returning: patriotism and economic motive.

Difficulties that in the research involved »returnees« alleged are variegated, complex and indirectly point to inefficiency of Slovene remigration policy. The principal difficulties are lengthy and unregulated procedures in acquiring various permits (personal and real property) documents, in asserting welfare rights, in import and payment of customs, and with nostrification of certificates. People are disappointed over the negative attitude of employees in offices where they seek help and information. Necessary to mention are difficulties due to the non-flexible educational system, and difficulties that are a consequence of insufficient informing before the returning as consular missions and emigrant organisation do not have all needed information at their disposal. That is why »returnees« at times experience sensations of non-belonging; they identify themselves with the society they previously worked in and criticize some aspects of Slovene society – for example bureaucracy and too slow judicature.

The Returning and Immigration of Slovenes from Argentina

(Marina Lukšič Hacin)

This chapter deals above all with analysing the situation within the population of Slovenes who after the year 1990 returned to Slovenia from Argentina. In the forefront are questions connected with principal goals and purpose of the research on returning and reintegration of Slovenes after their return from abroad. The research was focused on identifying and studying difficulties that individuals confront with when returning to Slovenia. The aims of the research were to detect (system) causes of those difficulties and to classify suggestions for solving or annulling them. Another field the research was focused on was a presentation of the immigrants« perception of the attitude of the Slovene state towards returnees and their descendants. The intention was to elaborate suggestions for preparing an appropriate model of reintegration policy of the state of Slovenia in relation to Slovenes across the world who are returning home, and their descendants (immigrants).

The goals of the research present a red thread of the contribution, which is divided into problem fields that follow the very process of transmigration as experienced by our collocutors. Thus, we first meet with an analysis of circumstances during the move; follow other fields as arranging documentation, residential problematic, employment, education, social contacts and quality of life. In the end, the contribution acquaints us with solutions as seen by our collocutors. The contribution concludes with a final statement that for conducting active policy in the field of returnship it is in the first place necessary politicians publicly declare and decide the returning of Slovenes from abroad is in the interest of the state. A grounded standpoint is expected on why the returning of citizens home or obviating intensive emigration (for example brain drain) is in the interest of this

state. Only such positions would enable the formation of active policy and system adjustment.

The Relation of the Republic of Slovenia toward Returning of Emigrants and Their Descendants

(Jernej Mlekuž)

This section reveals how the Republic of Slovenia with its institutions legally and normatively regulates various fields and solves concrete problems the returnees and members of their families meet with, and how (if at all) the state defines in various guidelines or concrete actions towards this phenomena. A review of different fields reveals that an active policy, which would encourage or at least more complexly and synchronically solve the phenomenon of remigration, does not exist. The legislation, ministries and other state institutions with their laws, guidelines, starting-points, programmes and other actions, are dealing with remigration only partially and sporadically.

In its continuation, the article presents the Resolution on Relations with Slovenes across the World, adopted by the parliament in 2002. The resolution presents the first step on the way to complex solving and encouraging remigration. Yet on the other hand it brings only a basis for the in the article presented »Law on relations of the Republic of Slovenia with Slovenes outside Slovene borders«, with which the proposers aimed among other to legally regulate some fields or difficulties, and to mark out the state policy towards remigration. The submitted law was in 2004 in the parliament turned down.

CHAPTER 3: THEORETICAL THEMATIZATIONS OF RETURN MIGRATIONS

About the Methodology Which is Annoying for the Return Migration Theory: a Migrant's Life Story

(Jernej Mlekuž)

The analysis of the life story of a migrant returnee indicates to the complexity and contextuality of the migration process; it demonstrates how individual experiences reflect within the frame of a wider social context, it reminds of several causes and motives that from migrational behaviour etc. All the enumerated remains concealed in quantitative studies or is a result of stereotypization, non-critical generalization. The author points out that the presented methodology can bring sociology much

benefit and that it can be read in different manners: as a completion to quantitative methods, for refusal of existing theories or as an inspiration for new ones, as a critique of the taken-for-granted categories, and as a warning for sociology and social geography in general and its frequent paradoxical attitude: it considers itself as capable of »objective« representation and delimitation of space while it denies such possibility to other social actors (people who »live« in a certain space). With the mentioned methodology, the author constantly, although indirectly, problematizes the central, »existential« issue of re-migration: is coming back possible at all. Re-migration, in instrumentalistic terminology the final cycle of the so-called migration circle, intentionally or unintentionally suggests a perception that returning to the place of departure is possible. If we understand the place as merely a physical location, returning is definitely possible. When the place is (as well or) above all a social location – a meeting and mingling place (of social relations), as Massey describes (1996) it, and as above all or just the life stories reveal to us – returning is much more difficult or even impossible.

Thematisation of Notions Returnee and Remigration

(Marina Lukšič Hacin)

The definition of the notion remigration depends on the understanding of the notion migration. Migrations can be either internal or international while remigration is explicitly linked with international migrations and presents a logical continuation of the concept of the migration circle: emigration – immigration and life in new environment – remigration. A survey of researches and treatises on migrations in Slovenia displays three intensive waves of dealing with remigration up to the present: in the 70s, in the 90s after the attainment of independence of Slovenia, and at present. In dissertations, the notion »remigration« is used mainly in connection with the so-called first generation of emigrants or migrant workers; some authors describe the process of »remigration« or »returning« of two or more generations, which can be controversial.

The central treatise attempts to offer an answer whether with change of cultures returning is at all possible, taking into consideration physical movement as well as the identity dimension of the process. Does an individual, by going abroad for work and later physically returning home, actually come back at all? Statements of people who left and later returned or are thinking about returning, reveal to us that returning is possible only in cases when we speak of it one-dimensionally, merely in the sense of physical movement of people in space. In all other cases, which pay regard to complex social/cultural dimensions we cannot speak of returning. Resocialization changes people. Yet not only migrants change. In the time when they left, lived elsewhere and changed, the environment that they left was changing as well. By departing, the emigrants broke their old social nets; the latter no

longer exist at their remigration to Slovenia although they expect them. Those returning are carrying in their recollection an image of the original environment from the time they left, and are expecting to find it, but it has changed. People in the environment they are returning to, also expect an individual will come back the same as one left but they have changed. Interrupted »communication« alienates people. Emigrants become foreigners in the environment they left, although we cannot entirely equate them with immigrants arriving for the first time in a certain environment and are strangers. At returning, they confront with processes of reintegration and repeated resocialisation. They notice they are different. After the immigration, they have preserved contacts with friends or acquaintances who, similarly as they did, immigrated to Slovenia. Active socializing of Slovenes that returned from Argentina partly resembles of the activities of emigrant societies Slovenes established in different states in Western Europe or in the both Americas and in Australia. The fact that people who return to Slovenia – the homeland – feel a need for associating with »similar« migrants and »returnees« is surprising. It seems a common denominator remains in everyday life; a necessity, difficulties that are so intense they homogenize a group of people and encourage them to establish a society.

We can conclude there is no simple returning – were there one, those people would merge with the environs and would not feel different from the rest of the population of citizens.

LITERATURA IN VIRI

- Adam, F. (1982) Kvalitativna metodologija in akcijsko raziskovanje v sociologiji. Časopis za kritiko znanosti, 10 (53-54), str. 133-292.
- AS, 1822, Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev, Upute za organizacijo rada i života u logorima jugoslovanskih repatriiranca u inostranstvu, 1945, t.e. 104.
- AS, 1822, Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev, Navodila za repatriacijo v Sloveniji, t.e. 132.
- AS, 1822, Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev, t.e. 18.
- AS, 1822, Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev, Okrožnica vsem odsekom in bazam v vednost, 17. 8. 1945, t.e. 94.
- AS, 1931, RSNZ SRS, Organizacija repatriacijske službe, 21.8.1946, t.e. 1442, mapa 30.
- AS, 1931, RSNZ SRS, Poročilo zveznega oficirja v Podrošci, 11.8.1946, t. e. 1442, mapa 30. bazam v vednost, 17. 8. 1945, t.e. 94.
- Anon. (1986) Fotoalbum izseljencev iz Benečije/Fotoalbum degli emigranti della Benecia. Trst.
- Appadurai, A. (1990) Disjuncture and Difference in the Global Economy. The Project, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- AISI (Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Splošno o slovenskem izseljenstvu, Informacija o slovenskem izseljenstvu, t.e. 1, mapa 7.
- Berger, P., Luckmann, T. (1988) Družbena konstrukcija realnosti. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Bevc, M. (1993) Emigracije, remigracije, beg možganov – primer Slovenije. Teorija in praksa, 7–8, str. 686–698.
- Bevc, M., Prevolnik-Rupel, M. (2000) Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev v Sloveniji – devetdeseta leta. Dve domovini/Two Homelands. 11–12, str. 147–174.
- Bešter, R. (2002) Migracijska politika Slovenije in EU. Primerjava zakonodaje, strateških dokumentov in priporočil s poudarkom na integracijski politiki. (www.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Bester01.pdf; 23. 6. 2004).
- Bhabha, H. (1994) The Location of Culture. Routledge, London, New York.
- Bilateralni sporazumi s področja sistemov socialne varnosti (2004) (<http://www>).

- sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija_sporazumi.htm; 25. 8. 2004).
- Bivanje državljanov EU v Sloveniji po 1.maju 2004 (<http://www.mnz.si/si/195.php>; 10. 3. 2004).
- Bivanje slovenskih državljanov v članici EU po 1. maju 2004 (<http://www.mnz.si/si/195.php>; 10. 3. 2004).
- Borjas, G. J. (1987) *Economic Theory and International Migration*. *International Migration Review* 23(3(78)), str. 457–485.
- Bošnjak, D. (2002). *Zdravstvo na prepihu idej. Medicina izgublja privlačnost*. Delo (priloga Znanost), 243, str. 8–9.
- Boyd, M. (1987) *Family And Personal Networks In International Migration: Recent Developments and New Agendas*. *International Migration Review* 21(2(78)), str. 638–670.
- Boyle, P., Halfacree, K., Robinson, V. (1998) *Exploring Contemporary Migration*. Longman, New York.
- Brettell B., C. (2000) *Theorizing Migration in Anthropology*. V: Brettell C. B., Hollifield J. F. (ur.), *Migration Theory: Talking across Disciplines*, Routledge, New York, London, str. 97–135.
- Brumen, B. (1998) *Socialni spomini, časi in identitete v vasi Sveti Peter v slovenski Istri*. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Bruner M. E. (1986) *Introduction*. V: Turner W. V., Bruner M. E. (ur.), *The Anthropology of Experience*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, str. 3–30.
- Castles, S., Kosack, G. (1972) *The Function of Labour Immigration in Western European Capitalism*. *New Left Review*, 73, str. 3–21.
- Castles, S., Miller M. J. (1993) *The age of migration*. MacMillan, London.
- Castles, S., Miller M. J. (1998) *The age of migration*. MacMillan, London.
- Cerno, G. (1968) *Aspetti geografici del fenomeno migratorio in nove comuni della cosidetta »Slavia Friulana«*. Diplomska naloga, Facolta di Lettere e Filosofia, Urbino.
- Cesar-Klopčič, I. (1977) *Vračanje pomurskih delavcev iz tujine in njihovo vključevanje v domače okolje*, *Migracije*, Bilten 17, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana.
- Chapman, M. (1969) *A Population Study of Gudalcanal: some Results and Implications*. *Oceania*, 40, str. 119–147.
- Chapman, M. (1975) *Mobility in a Non-literate Society: Method and Analysis for Two Guadalcanal Communities*. V: Kosinski, L., Mansell Prothero, R. (ur.), *People on the Move*, Methuen, London, str. 129–145.
- Chapman, M. (1976) *Tribal Mobility as Circulation: A Solomon Islands Example of Micro/Macro Linkages*. V: Kosinski, L. A., Webb, J. W. (ur.), *Population at Micro-scale*. Christchurch, New Zeland Geographical Society and the

- Commission on Population Geography, International Geographical Union, str. 127–142.
- Clavora, F., Ruttar, R. (1985) Sloveni ed emigrazione. Il caso delle valli del Natiosone. Cividale del Friuli.
- Clavora, F., Ruttar, R. (1993) The community without a name. Zveza slovenskih izseljencev Furlanije-Juljske krajine = Unione Emigranti Sloveni del Friuli-Venezia Giulia, Premariacco, Udine.
- Clifford, J. (1992) *Traveling Cultures, Discussion*. V: Grossberg, L., Nelson, C., Treicher P. (ur.), *Cultural Studies*, Routledge, New York, London, str. 96–116.
- Cloke, P., Philo, C., Sadler, D. (1991) *Approaching Human Geography*. Paul, London.
- Čebulj, B. (1982) Slovenski povratniki iz Avstralije. Poskus etnološke študije. Seminarska naloga, po delih objavljena v *Avstralskem Slovencu*, 34–42.
- Čebulj Sajko, B. (1999) Etnologija in izseljenstvo. Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana.
- Čebulj Sajko, B. (2004) Etnologija in povratništvo. Dve domovini/Two Homelands, 19, str. 197–211.
- Čepič, T. (1985) Oris poteka repatriacije v letu 1945. *Kronika, Časopis za slovensko krajevno Zgodovino*, 33(2–3), str. 232–236.
- Dobesedni zapisi sej – 12. redna (2004) (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_sej/dobesedni_zapisi_sej/dobesedni_zapisi_sej.html; 26. 8. 2004).
- Dobesedni zapisi sej – 44. izredna (2004) (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_sej/dobesedni_zapisi_sej/dobesedni_zapisi_sej.html; 26. 8. 2004).
- Dovoljenje za prebivanje – pogoji (2004) (<http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=291>; 25. 8. 2004).
- Dovoljenje za stalno prebivanje (2004) (<http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=298>; 25. 8. 2004).
- Drnovšek, M. (2001) Govorica dokumentov: družina Strajnar med Francijo in Jugoslavijo. V: Kokalj Kočevar M. (ur.), *Izseljenec. Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, Muzej novejšje zgodovine, Ljubljana, str. 85–88.
- Državljanstvo EU (<http://www.mnz.si/si/195.php>; 10. 3. 2004).
- Enciklopedija Slovenije (1996) Mladinska knjiga, Ljubljana.
- EU and the migration policy (<http://www.migrationsverket.se/english/eu/eu.html>; 23. 4. 2004).
- Eurojust (<http://www.mnz.si/si/197.php>; 10. 3. 2004).
- Europol (<http://www.mnz.si/si/196.php>; 10. 3. 2004).
- Fait, F. (1999) *L'emigrazione giuliana in Australia (1954–1961)*. ERMI-Ente Regionale per i problemi dei Migranti, Udine.
- Fielding, T. (1992) *Migration and Culture*. V: Champion, T., Fielding, T. (ur.), *Migration Processes and Patterns. Volume I. Research Progress and Prospect*, Belhaven Press, London, str. 201–212.

- Findlay, A., Graham, E. (1991) The Challenge Facing population Geography. *Progress in Human Geography*, 15, str. 149–62.
- Forrest, R., Murie, A. (1990) Moving Strategies Among Home Owners. V: Johnston, J., Salt, J. (ur.), *Labour Migration*. David Fulton publishers, London, str. 191-209.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, New York.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*. Polity Press, Cambridge.
- Glick Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C., ur. (1992) *Towards a Transnational Perspective on Migration. Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. The New York Academy of Sciences, New York.
- Gmelch, G. (1980) Return Migration. *Annual Review of Anthropology*, 9, str. 135–159.
- Gombač, M. (1994) Računalniška obdelava podatkov o repatriiranih vojnih ujetnikih. *Arhivi XVII*, str. 96–99.
- Gombač, M. (1995) Baza za repatriacijo Radovljica. *Kronika Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 42(3), str. 77–81.
- Gombač, J. (1998) Nova ideja socialnega skrbstva v Sloveniji med leti 1944 in 1950. *Diplomska naloga*, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Gombač, J. (2000) Novo urejanje socialnega skrbstva v Sloveniji 1944-1947. *Zgodovinski časopis*, 54(1), str. 89–109.
- Gombač, J. (2005) *Esuli ali optanti? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Goss, J., Lindquist, B. (1987) Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective. *International Migration Review* 29(2(110)), str. 317–351.
- Graham, E. (1999) Breaking Out: the Opportunities and Challenges of multi-method Research in Population Geography. *Professional Geographer*, 51, str. 76–89.
- Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations*. Blackwell, Cambridge, Oxford.
- Grigg, D. (1977) E. G. Ravenstein and the »Laws of Migration«. *Journal of Historical Geography*, 3, str. 41–54.
- Grillo R. D. (1985) *Ideologies and Institutions in Urban France: the Representations of Immigrants*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gutting, D. (1996) Narrative Identity and Residential History. *Area*, 28, str. 482–490.
- Halfacree, K., Boyle, P. (1993) The Challenge Facing Migration Research: the Case for a Biographical Approach. *Progress in Human Geography*, 17, str. 333–348.
- Halfacree, K., Boyle, P. (1995) 'A Little Learning is a Dangerous Thing': a Replay to Ron Skeldon. *Progress in Human Geography*, 19, str. 97–99.
- Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*. Basil Blackwell, Oxford.
- Heršak, E., ur. (1998) *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivanja*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.

- Holocaust Encyclopedia, UNRRA. (<http://www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10005685>; 7. 5. 2006).
- Horvat, M. (2002) Sredi pušk in bajonetov. *Panorama*, 31. 1. 2002, str. 14-15.
http://europa.eu.int/comm/justice_home/doc_centre/asylum/statistical/docs/2001/policy_legislation_migration_en.pdf. (10. 3. 2004).
<http://www.mnz.si/si/1931.php> (10. 3. 2004).
- Immigrants in Sweden (1994) The Swedish Institute, Stockholm.
- Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa (2004) (<http://www.mszs.si/slo/znanost/dejavnost/izhodisca>; 25. 8. 2004).
- Jones, H. (1990) *Population Geography*. Paul Chapman Publishing, London.
- Južnič, S. (1983) *Lingvistična antropologija*. DDU, Ljubljana.
- Južnič, S. (1993) *Identiteta*. Knjižna zbirka TiP, Ljubljana.
- Kaczmar, O. (2005) *Displaced Persons' Camps, DP Camps in Europe: Intro*. (<http://dpcamps.org/dpcamps/dpcampseurope.html>; 7. 5. 2006).
- Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU? (2004) (<http://www.mnz.si/si/12291.php?ID=266>; 26.8.2004).
- Kalc, A. (1997) Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: teme in problemi. *Annales*, 10, str. 193–214.
- Kalc, A. (2000) Prispevki za zgodovino izseljevanja iz Beneške Slovenije: primer občine Sovodnje/Savogna. Dve domovini, 11–12, str. 175–202.
- Kalc, A., Kodrič, M. (1992) Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu furlanske migracije s posebnim ozirom na obdobje 19. stoletja in do prve svetovne vojne. *Zgodovinski časopis* 46 (2), str. 179–202.
- Katunarić, V. (1993) Ohranjanje pluralne družbe v kulturnem pomenu. *Teorija in praksa*, 7–8, str. 667–670.
- King, R., Mortimer, J., Strachan, A., Viganola, M. T. (1985) *Emigrazione di ritorno e sviluppo di un comune rurale in Basilicata*. *Studi emigrazione*, 78, str. 162–198.
- Klinar, P. (1976) *Mednarodne migracije*. Obzorja, Maribor.
- Klinar, P. (1985) *Mednarodne migracije v kriznih razmerah*. Obzorja, Maribor.
- Klinar, P. (1985) *Remigracije v kriznih razmerah, Migracije*, Bilten 33, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana.
- Klinar, P. (1990) *Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in v tujini. Dve domovini/Two Homelands*, 1–2, str. 319–341.
- Klinar, P. (1993a) *Kontinuiteta prisilnih migracij. Teorija in praksa*, 7–8, str. 615–624.
- Klinar, P. (1993b) *Osnove migracijske politike. Teorija in praksa*, 7–8, str. 646–650.
- Klinar, P. (1993c) *Liberalizem in nacionalizem v migracijski politiki. Teorija in praksa*, 7–8, str. 663–664.
- Klinar, P. (1995) *Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov, Dve domovini/Two Homelands*, 6, str. 81–94.

- Kocmur, B. (2002) Okrogla miza Repatriacija Slovencev v matično domovino. 10. obletnica Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Gradimo na vrednotah 1992–2002, str. 9–12.
- Komac, M. (1990) Politična kultura, Narodnostna identiteta, migracijski procesi in etnorazvoj. Protislovja narodnostnega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini. Doktorska disertacija, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana.
- Konvencija o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko – delovni material, Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.
- Koordinacija sistemov socialne varnosti (2004) (http://www.sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija.htm; 25. 8. 2004).
- Krill, H. (2003) What did your parents do in the DP camps after the war? (http://www.brama.com/news/press/030311subtelny_DPcamps.html; 5. 5. 2006).
- Kritz, M. M., Zlotnik, H. (1992) Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies. V: Kritz M. M., Lim L. L., Zlotnik H. (ur.), International Migration Systems. A Global Approach. Clarendon Press, Oxford, str. 1–18.
- Lawson, V. (1998) Hierarchical Households and Gendered Migration in Latin America: Feminist Extensions to Migration Research. *Progress in Human Geography*, 22, str. 39–53.
- Lawson, V. (2000) Arguments Within Geographies of Movement: the Theoretical Potential of Migrants' Stories. *Progress in Human Geography*, 24, str. 173–189.
- Leta 2006 konec dovoljenj za bivanje za državljane EU na ozemlju druge članice (<http://www.mnz.si/si/194.php?ID=271>; 10. 3. 2004).
- Lewis, G. (1982) *Human Migration: a Geographical Perspective*. Croom Helm, London.
- Li, F., Jowett, A., Findlay, A., Skeldon, R. (1995) Discourse on Migration and Ethnic Identity: Interviews with Professionals in Hong Kong. *Transaction, Institute of British Geographers*, 20, str. 342–356.
- Lowenthal, D. (1985) Mobility and Identity in the Island Pacific: a Critique. *Pacific Viewpoint*, 26, str. 280–315.
- Lukšič-Hacin, M. (1995) Ko tujina postane dom. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, M. (1999) Multikulturalizem in migracije. Založba ZRC, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, M. (2001) Zgodbe in pričevanja – Slovenci na Švedskem. Založba ZRC, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, M. (2002) Povratniki kot del migracijskega kroga, Dve domovini/Two Homelands, 15, str. 163–178.
- Lukšič-Hacin, M. (2004) Vračanje Slovencev iz Argentine, Dve domovini/Two Homelands, 20, str. 13–34.
- Lukšič-Hacin, M. (2005) Migracijska situacija v Evropi po drugi svetovni vojni in

- postopna (politična) usklajevanja med članicami EGS (EU), *Dve domovini/Two Homelands*, 22, str. 129–148.
- Magnetogram – 4. Vseslovensko srečanje (2004) Interni dokument državnega zbora (v programu lotusnotes), Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.
- Malačič, J. (1993) Nekatera aktualna vprašanja demografskega in ekonomskega vidika raziskovanja slovenskega izseljenstva. *Dve domovini/Two Homelands*, 4, str. 149–158.
- Mali, F. (1993) Remigracija znanstvenikov. *Teorija in praksa*, 7–8, str. 656–659.
- Marinček, C. (2001) *Ukradeno otroštvo*. V: Kokalj Kočevar M. (ur.), *Izseljenec. Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, Muzej novejšje zgodovine, Ljubljana, str. 129–132.
- Marrus, M. R. (2002) *The Unwanted. European Refugees from the First World War Through the Cold War*. Temple University Press, Philadelphia.
- Massey, D., ur. (1998) *Worlds in Motion, Understanding International Migration at the End of the Millenium*. Clarendon Press, Oxford.
- Massey, D. (1996) [1991] *A Global Sense of Place*. V: Daniels, S., Lee, R. (ur.), *Exploring Human Geography*. Arnold, London, New York, Sydney, Auckland, str. 237–245.
- Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. (1993) *Theories of International Migration: a Review*. *Population and Development Review*, 19, str. 431–466.
- McDowell, L. (1992) Multiple Voices: Speaking from Inside and Outside »the Project«. *Antipode*, 24, str. 56–72.
- McHough, K. E. (2000) *Inside, Outside, Upside Down, Backward, Foward, Round and Round: a Case for Ethnographic Studies in Migration*. *Progress in Human Geography*, 24, str. 71–89.
- Mejnik v Tampereju (<http://www.mnz.si/si/1933.php>; 10. 3. 2004).
- Mesić, M. (1988) *Evropska migracijska situacija i perspektiva*. *Migracijske teme*, 4, str. 371–394.
- Mesić, M. (1993) *Strategije razvitih družb*. *Teorija in praksa*, 7–8, str. 671–675.
- Mesić, M., Heršak, E. (1989) *Evropa, integracija i (jugoslovenska) migracija*. *Migracijske teme*, 1, str. 5–20.
- Mežnarić, S. (1977) *Motivi vračanja v domovino*. *Migracije*, Bilten 15, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana, str. 72–86.
- Migracije in azil; Prizadevanja za skupno imigracijsko politiko* (<http://www.mnz.si/si/198.php>; 10. 3. 2004).
- Miles, M., Crush, J. (1993) *Personal Narratives as Interactive Texts: Collecting and Interpreting Migrant Life Histories*. *Professional Geographer*, 45, str. 84–94.
- Mitchell, J. C. (1969) *The Concept and Use of Social Networks*. V: Mitchell, J.

- C. (ur.), *Social Networks in Social Situations*, Manchester University Press, Manchester, str. 1–50.
- Mlekuž, J. (2002) Proučevanje učinkov migracij na vrednotenje prostora med izseljenci iz Nadiške Beneške Slovenije. Magistrsko delo, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Bovec.
- Mlekuž, J. (2003) »Mali« prispevek k vprašanju »povratništva«: življenjske pripovedi migrantov povratnikov iz Beneške Slovenije – potovanji brez vrnitve?, *Dve domovini/Two Homelands*, 17, str. 67–94.
- Mlekuž, J. (2004a) Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev, *Dve domovini/Two Homelands*, 20, str. 53–73.
- Mlekuž, J. (2004b) Življenjska pripoved migrantke Luise: prispevek za "drugačno" družbeno geografijo. *Geografski vestnik*, 1, str. 37–51.
- Nastanek tretjega stebra v Maastrichtu (<http://www.mnz.si/si/1932>; 10. 3. 2004).
- NATO štipendije za znanstvenike (2004) http://www.mszs.si/container295/ECOS/nato_call.pdf. (25. 8. 2004).
- Nova struktura po Amsterdamu (<http://www.mnz.si/si/1955.php>; 10. 3. 2004).
- Nyberg Sørensen, N. (1999) Introduction. V: Nyberg Sørensen, N. (ur.), *Narrating Mobility, Boundaries and Belonging*. Centre for Development Research, Copenhagen, str. 1–6.
- Ollson, E. (2004) Event or Process? Repatriation Practice and Open-ended Migration. V: Povrzanović Frykman, M. (ur.), *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*. Malmö University (IMER), Malmö, str. 151–168.
- Opredelitev dovoljenja za prebivanje (2004) (<http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=292>; 25. 8. 2004).
- Panjek, A. (2001) Le fonti sull'emigrazione giuliana negli archivi di Parigi e Ginevra. V: Donato, C. (ur.), *Spostamenti di popolazione e trasferimenti sociali nella Provincia di Trieste e nel Distretto di Capodistria nel Secondo Dopoguerra*. Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Direzione Regionale Affari Europei, Opicina-Trieste, str. 70–85.
- Pilon, V. (1965) *Na robu*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Pilon, V. (2004) *S povratniki*. Pilonova galerija, Ajdovščina.
- Piore, M. J. (1979) *Birds of passage*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Plummer, K. (1982) *Documents of Life: Introductions to the Problems of Literature of a Humanism Method*. Allen & Unwin, London.
- Pogačnik, M. (1984) Društva slovenskih delavcev v zahodnoevropskih državah. *Slovenski izseljenski koledar '85*, str. 114–118.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj (2002) Statistični urad Republike Slovenije. Uradni list RS.
- Pravni red in dokumenti (<http://evropa.gov.si/dokumenti/>; 10. 3. 2004).
- Predlogi zakonov - Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja (2004) (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/predlogi_zakonov/predlogi_zakonov.html; 26. 8. 2004).

- Pridobitev državljanstva RS z naturalizacijo (2004) (<http://www.mnz.si/si/1331.php?ID=302>; 25. 8. 2004).
- Prizadevanja za skupno imigracijsko politiko EU (<http://www.mnz.si/si/198.php>; 10. 3. 2004).
- Prvi začetki v 70. in 80. letih (<http://www.mnz.si/si/1931.php>; 10. 3. 2004).
- Questia library, UNRRA. (http://www.questia.com/library/encyclopedia/united_nations_relief_and_rehabilitation_administration.jsp; 25.8.2006).
- Radcliffe, S. (1990) Beetwen Hearth and Labour Market: the Recruitment of Peasant Women in the Andes. *International Migration Review*, 24, str. 229–249.
- Rapport, N. (1999) The Narrative as Methodology and Ethnomethodology: Individual Belonging in a Post-Cultural World. V: Nyberg Sørensen, N. (ur.), *Narrating Mobility, Boundaries and Belonging*, Centre for Development Research, Copenhagen, str. 7–26.
- Ravnik, M. (1996) *Bratje, sestre, strniči, zermani: družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. ZRC SAZU, Ljubljana; Lipa, Koper.
- Ravter, N. (2003) »Vrnitev domov«, *Rodna Gruda*, 3, str. 6–7.
- Repič, J. (2005) *Migracijski procesi in konstruiranje ter oblikovanje transnacionalnih skupnosti in identifikacij med argentinskimi priseljenci v Evropi in slovenskimi priseljenci v Argentini*. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Rihar, J. (2002) Okrogla miza Repatriacija Slovencev v matično domovino. 10 obletnica Izseljenskega društva Slovenija v svetu. *Gradimo na vrednotah 1992–2002*, str. 18–20.
- Rude, M. (1996) *Photographs and Rememrances*. (http://www.chgs.umn.edu/Visual_Artistic_Resources/Maxine_Rude/maxine_rude.html; 16. 5. 2006).
- Schengenski sporazum (<http://www.mnz.si/si/1921.php>; 10. 3. 2004).
- Schuman, H. (1996) *Questions and Answers in Attitude surveys: Experiments on Question form, Wording and Context*. Sage, Thousand Oaks.
- Shrestha, N. (1988) A Structural Perspective on Labour Migration in Underdeveloped Countries. *Progress in Human Geography*, 12, str. 179–207.
- Silvey, R. (2000) Stigmatized Spaces: Gender and Place under Crisis in South Sulawesi, Indonesia. *Gender, Place and Culture*, 7(2), str. 179–162.
- Skeldon, R. (1995) The Challenge facing Migration Research: the Case for Greater Awareness. *Progress in Human Geography*, 19, str. 91–96.
- Skrbiš, Z. (1999) *Long-distance Nationalism. Diasporas, Homelands and Identities*. Ashgate Publishing Ltd., Singapore, Sydney.
- Slovenija v svetu – informacije (2004) (<http://www.drustvo-svs.si/informacije.html>; 26. 8. 2004).
- Slovenija v svetu – o društvu (2004) (<http://www.drustvo-svs.si/odrustvu.html#Iz%20statuta%20SVS>; 26. 8. 2004).
- Sociološki leksikon (1982) *Savremena administracija*, Beograd.
- Sprejeti akti – Resolucija o migracijski politiki RS (2004) (<http://www.dz-rs.si/>

- si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_akti/sprejeti_akti.html; 26. 8. 2004).
- Sprejeti akti – Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu (2004) (http://www.dzrs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_akti/sprejeti_akti.html; 26. 8. 2004).
- Sprejeti zakoni – Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (2004) (http://www.dzrs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html; 31. 8. 2004).
- Stam, R., Shohad, E. (1994) *Contested Histories: Eurocentrism, Multiculturalism, and the Media*. V: Goldberg D.T. (ur.), *Multiculturalism*, Blackwell, Cambridge, str. 296–324.
- Stare, F. (1970) Slovenci na tujem. Slovenski izseljenski koledar '71, str. 50–54.
- Stare, F. (1971) Zaposlovanje v tujini. Slovenski izseljenski koledar '72, str. 56–60.
- Stare, F. (1972) Zaposlovanje v tujini. Slovenski izseljenski koledar '73, str. 30–33.
- Stare, F. (1973) Zaposlovanje v tujini. Slovenski izseljenski koledar '74, str. 212–215.
- Stare, F. (1974) Zaposlovanje in vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '75, str. 83–86.
- Stare, F. (1975) Vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '76, str. 199–202.
- Stare, F. (1976) Vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '77, str. 60–63.
- Stare, F. (1977) Organiziranje zunanje migracije Slovencev. RI FSPN, Ljubljana.
- Stark, O., Levhari, D. (1982) On Migration and Risk in LDCs. *Economic Development and Cultural Change*, 31(1), str. 191–196.
- Stepputat, F., Nyberg Sørensen, N. (1999) *Negotiating Movement*. V: Nyberg Sørensen, N. (ur.), *Narrating Mobility, Boundaries and Belonging*, Centre for Development Research, Copenhagen, str. 85–111.
- Storhaug, H., ur. (2001) *Stayers, Leavers and Returners. Aspects of Migration and Return Migration in European History, Immigrants & Minorities*, 1, (20).
- Storhaug, H. (2003) European Return Migration: Numbers, Reasons and Consequences, *AEMI Journal*, 1, str. 69–77.
- Stranj, P. (1999) Slovensko prebivalstvo Furlanije-Juljske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi. Slovenski raziskovalni inštitut, Narodna in študijska knjižnica, Trst; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.
- Svetek, L. (1971) Socialna varnost jugoslovanskih delavcev v tujini. Slovenski izseljenski koledar '72, str. 48.
- Svetek, L. (1972) Jugoslavija razširja varstvo svojih delavcev po svetu. Slovenski izseljenski koledar '73, str. 33–35.
- Svetek, L. (1975) Novo na področju varnosti jugoslovanskih delavcev v tujini. Slovenski izseljenski koledar '76, str. 196–199.

- Svetek, L. (1977) Delovna doba v tujini in sporazumi o socialni varnosti. Slovenski izseljenski koledar '78, str. 108–112.
- Swedish Citizenship (<http://www.migrationsverket.se>; 18. 9. 2005).
- Šegvič, V. (1953) Povratak jugoslovenske ekonomske migracije 1945–1951. RAD, Beograd.
6. okvirni program EU. Program »Človeški viri in mobilnost – aktivnosti Marie Curie« (2004) (<http://www.rtd.si/slo/6op/podr/mobil/predstavitev.asp>; 25. 8. 2004).
- Šetinc, F. (1968) Jugoslovani na delu v tujini. Slovenski izseljenski koledar '69, str. 32–35.
- Švara, S., Toš, N., Mežnarič, S., ur. (1977) Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, sumarni podatki. Migracije, Bilten 14, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana.
- Tambiah, S. (1989) Ethnic Conflict in the World Today. *American Ethnologist*, 16(2), str. 335–49.
- Taylor, E. (1976) The Social Adjustment of Returned Migrants to Jamaica, V: Henry, F. (ur.), *Ethnicity in the Americas*. Mouton, Hague, Paris, str. 213–230.
- Toplak, K. (2004) »Dobrodošli doma?« Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo. *Dve domovini/Two Homelands*, 20, str. 35–50.
- Toš, N., ur. (1978) Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, drugo poročilo. Migracije, Bilten 19, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana.
- Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu (2004) (<http://www.ok-slovenija.org/slourad.htm>; 25. 8. 2004).
- Uredba 1408/71 - koordinacija sistemov socialne varnosti (2004) (http://www.sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija_uredba.htm; 25. 8. 2004).
- Urquhart, sir B. (1996) The Aftermath of World War II: Relief for Refugees. (<http://www.un.org/av/photo/un60/chapter2.htm>; 30. 6. 2006).
- Van Hear, N. (1998) *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*. UCL Press, London.
- Vandsemb, B. (1995) The Place of Narrative in the Study of Third World Migration: the Case of Spontaneous Rural migration in Sri Lanka. *Professional Geographer*, 47, str. 411–425.
- Veljavnost dovoljenja za prebivanje (2004) (<http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=294>; 25. 8. 2004).
- Verlič Christensen, B. (2000) Migracijska politika Evropske skupnosti in Slovenija. *Teorija in praksa*, 6, str. 1117–1131.
- Virtanen, K. (1979) Settlement or Return. Finnish Emigrants (1860 – 1930) in the International Overseas Return Migration Movement. Migration Institute, Turku.
- Vozniško dovoljenje (2004) (<http://www.mnz.si/si/1313.php>; 26. 8. 2004).

- Vranješ, M. (2002) »Družbena produkcija prostora«: k epistemologiji prostora v geografiji in humanistiki. *Geografski vestnik*, 47(2), str. 47–57.
- Vrečer, N. (2006) Integracija prisilnih priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji: Teoretizacija in primerjalne prakse v antropološki perspektivi. Doktorska disertacija. Institutum Studiorum Humanitatis - Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana.
- Walaszek, A. (2000) Poland as the »Promised Land«: Polish-American corporations and Poland after World War I. *Dve domovini/TwoHomelands*, 11–12, str. 251–268.
- Walaszek, A. (2003) Wychodźcy, Emigrants or Poles? Fears and Hopes about Emigration in Poland 1870–1939. *AEMI Journal*, 1, str. 78–93.
- Wallraff, G. (1986) Čisto na dnu. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- White, P., Jackson, P. (1995) (Re)theorising population geography. *International Journal of Population Geography*, 1, str. 111–123 .
- Wyman, M. (2001) Return Migration – Old Story, New Story. *Immigrants & Minorities*, 1(20), str. 1–18.
- Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM), 6. 5. 2006.
- Zakon o priznavanju in vrednotenju izobraževanja (ZPVI). Uradni list Republike Slovenije, št. 73, 5. 7. 2004
- Završnik, S. (1998) Preveč je bilo solza: Napisane usode »UKRADENIH OTROK« iz časa okupacije naše domovine v letih 1941–1945. Samozaložba, Kamnik.
- Zlotnik, H. (1992) *Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies*. V: Kritiz M. M., Lim L. L., Zlotnik H. (ur), *International Migration Systems. A Global Approach*. Clarendon Press, Oxford, str. 19–40.
- Zolberg, A. R. (1983) The Formation of New States as a Refugee-Generating Process. *Annals*, 467, str. 24–38.
- Žigon, Z. (2002) Informacija o dejavnostih Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu v zvezi z vprašanjem preseljevanja Slovencev iz izseljenstva v Republiko Slovenijo, 10. obletnica Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Gradimo na vrednotah 1992–2002, str. 14–18.
- Žnidaršič, I., Kaplan, Z. (2003) Spomini in pričevanja. Društvo izgnancev Slovenije 1941– 1945, Ljubljana.
- Žnidaršič, I. (1995) Bučka na Dolenjskem skozi čas. O izgonu krajanov od leta 1941 do 1945. Bučka - Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije, Bučka.
- Žnidarič, M., Dežman, J., Puklavec L. (2001) Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, Celje.

KAZALO POJMOV

A

administrativni dogovor 88
administrativne ovire 68, 70
Amsterdamska pogodba 42–45, 48
antropološko-sociološki pogled 117
Argentina 13, 22, 31, 50, 64, 69, 74, 77–81, 83, 84, 87, 88–93, 95, 101–103, 138, 139, 144
asimilacija 38
Avstralija 31, 37, 50–52, 62, 63, 72, 73, 90, 101, 144
Avstrija 13, 15, 22, 31, 41, 49, 50–52, 63, 71, 101, 138
azil 43–45, 47

B

Basilicata 67
beg možganov 49, 89, 93, 104, 133, 134
begunci 13, 15, 39, 40, 44, 47, 95
behaviorizem 116–117
biografija 63, 115, 121, 123
biografski pristop 120–121
bivališče 48, 69, 73, 80, 85, 92, 98, 125
bivanje 37, 44, 46–49, 55, 56, 68, 80, 82, 83, 85, 86, 91, 92, 105, 106, 126, 139

C

CIME 30, 31

D

delo 16–21, 24, 26, 27, 31–33, 35, 36, 38–40, 45–49, 51–57, 61, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 82, 87, 93, 94, 96, 99, 100, 102, 105, 107, 109, 119, 124–127, 130, 133, 135
delavci 14, 16–18, 20, 23, 31, 35, 36, 38–40, 47, 49, 50–57, 63, 66, 68, 98, 100, 101, 104, 126
delovna mesta 39, 54, 81
delovna sila 14, 31, 33, 35, 36, 38–40, 48, 49, 56, 83, 136

delovna dovoljenja 39, 49
diskriminacija 39, 65, 69, 70, 79, 87, 112, 122, 140
diskurzivna zavest 118
diskurz nacionalne države 143
dokumentacija 68, 80, 82, 83, 91
dokumenti 16, 32, 46, 62, 68, 69, 71, 72–74, 83, 84, 89, 91, 97, 106, 110
domoljubje 65–67
domotožje 65–67
domovina 13, 15, 17, 20, 22–24, 26, 28, 30, 32, 33, 52, 54–56, 63, 67, 73, 77, 81, 88, 93, 97, 106–109, 133, 134, 136, 138, 139, 144
dovoljenje za bivanje 47, 98
dovoljenje za prvo prebivanje 99
dovoljenje za stalno prebivanje 98, 99
druga svetovna vojna 13–15, 20, 22, 27, 31–33, 36, 50, 78, 123–125, 130
družboslovje 115, 116, 118, 131
družinska imigracija 39
država gostiteljica 33, 36
državljanstvo 18, 26, 36–38, 41–43, 46–48, 56, 68, 83–85, 87, 91, 92, 95, 98–100, 102, 106–111, 136, 140
Državna komisija vojnih ujetnikov, prisilno odpeljanih 16

E

EGS 35, 38, 40, 51
ekološko-demografski pogled 117
ekonomska migracija 119
ekonomsko-vedenjski pogled 117
emigrantska država 36, 136
epistemologija 115–118
etnično 26, 36, 38, 136, 138, 139, 142
etnična identiteta 138
etničnost 122, 129
EU 35, 36, 39, 40–49, 72, 83, 104–106
Eurojust 45

- Europol 43, 45
Evropska unija 13, 41, 42, 45, 47, 49, 64, 96, 101, 104, 109
Evropske skupnosti 35, 38, 41
evropske institucije 41
Evropski parlament 42–44
- F
feministična teorija 119
Francija 13, 21–23, 31, 35–39, 41, 45, 50–52, 63, 101, 105, 124, 125, 136
- G
Gastarbeiter 36
geografi 115, 116, 119, 120, 122
geografija prebivalstva 118
geografija 115, 116, 118, 121, 123, 131
geografska 67, 116, 118–120, 130
globalizacija 64, 112, 135
gostujoči delavci 49, 136
- H
hiša 15, 55, 68, 69, 85, 86, 90, 123, 125–127, 130
humanizem 117, 122
- I
identiteta 36, 107, 120–123, 135–139, 141–143
ideologija nacionalne države 40
imigrantske države 36, 49, 136
instrumentalistični pogled 119
integracija 39, 42, 45, 47–49, 62, 73, 74, 89, 104, 139
integracijska politika 39, 40, 45–47, 49, 63, 74, 83, 84
integracijski vidik 39, 40
International Refugee Organisation 20, 31
invandrare 36
IRO 20, 30, 31
izkušnja 16, 20, 22, 118, 122, 123, 129, 130, 137, 142, 144
izobrazba 48, 66, 68, 69–71, 74, 82–84, 87–89, 91, 92, 133, 134
izobraženci 53, 133, 134
izobraževalni sistem 70, 82, 84, 88, 102
izobraževanje 39, 48, 70, 79, 82, 88–90, 99, 102, 103, 105, 133
izseljenci 19, 20, 22, 23, 33, 36, 50, 52, 63–67, 69, 72, 73, 78, 83, 85, 92, 95–99, 102, 103, 106, 111–133, 136, 138, 139, 141–144
izseljenska društva 69, 70, 79, 90, 110, 144
izseljenske organizacije 69, 74, 110
Izseljensko društvo Slovenija v svetu 80, 97
izvirno okolje 38, 57, 61–63, 65–68, 72–74, 138, 141, 143
- J
jezik 70, 72, 74, 80, 82, 84, 87, 89, 92, 95, 104, 109, 119, 141, 142
- K
kakovost življenja 90
Karitas 81, 87
koncept gostov–delavcev 36, 136
kontekstualna identiteta 137
konvencije o socialni varnosti 51, 52, 88
krožna migracija 36, 136
- M
Maastrichtska pogodba 42–44, 48
meddržavni sporazumi o zaposlovanju 51
mešani zakoni 83
metoda 63, 115, 118, 120, 122, 123, 128, 131
metodologija 115–117, 128, 131, 132
metodološko 96, 115, 116, 118
migracije 13, 14, 30–33, 36, 39, 43–46, 48–50, 56, 61–65, 73, 77, 80, 95, 98, 99, 115–123, 128, 130–136
migracije v kriznih razmerah 39
migracijska politika 14, 32, 35, 36, 38, 39, 40, 44–46, 50, 51, 54, 61, 65–67, 107, 116, 123, 129, 136
migracijski krog 36, 65, 132, 136, 138
migracijski proces 64, 130
migranti 22, 27, 36, 56, 62, 63, 65, 71–75, 98, 100, 116, 117, 120, 122, 128–130, 133, 135, 136, 143
migrantstvo 119, 130
Ministrstvo za socialno skrbstvo 19
model gostujočih delavcev 36, 38, 47, 49
model priseljencev 36
model začasnega dela 40, 56
motivi vrnitve 61, 62, 65, 66, 130

multikulturalizem 37, 39, 40, 46, 47, 49, 64, 139
 multikulturni model naroda 38
 multikulturni tip državljanstva 37

N

nacionalni koncept 36, 136
 naftna kriza 38, 40, 53, 56
 narod 15, 17, 19, 24, 38, 107, 139, 142
 NATO 104
 naturalizacija 36–38, 99, 100, 107
 Nemčija 13–22, 26, 31, 33, 35–39, 41, 45, 49, 50–52, 56, 63, 65–67, 69, 73, 101, 105, 135
 nostrifikacija 74, 80, 83, 84, 89, 103

O

okolja priselitve 73, 139
 organizirane selitve 51
 OZNA 20, 24

P

politika 13, 16, 18, 26, 30, 35–40, 42–49, 52, 54, 56, 61, 62, 64, 66, 74, 77, 82, 86, 88, 93, 97, 103, 106–108, 112, 136
 postmodernizem 117
 povratek 32, 63, 65, 67, 71, 73, 77, 89
 povratni migrant 62, 64, 65–71, 73, 74
 povratne migracije 61, 62, 64, 65, 134, 136
 povratniki 21, 22–24, 27, 29, 30, 32, 36, 56, 57, 61, 62, 64, 65, 67–72, 74, 77, 78, 82, 86–91, 93, 95–98, 101, 102, 106, 133, 134, 136, 138, 139, 144
 povratništvo 36, 56, 57, 61–64, 77, 87, 90, 93, 95–97, 107, 109, 111, 112, 115, 116, 132–139, 143
 povratni tok migracije 135
 povrnjenec 64
 pozitivizem 116, 118
 pravice 37, 39, 42, 44–46, 48, 49, 52, 55, 68, 71, 74, 84, 92, 98, 100–102, 106–110
 Predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci 108
 pripoved 115, 123, 124, 129, 130
 priselitve 49, 78
 priselitvena družba 73
 priselitveno okolje 72, 73
 priseljenci 13, 35–41, 43, 44, 46–49, 56, 77, 83, 86, 87, 89, 91, 105, 125, 138, 139, 143, 144

prisilna migracija 119
 prisilna remigracija 39
 prostorska perspektiva 117
 push-pull model 61, 65, 79

R

Rafaelova družba 69, 77, 81
 razseljene osebe 14, 15, 18, 20, 28, 29, 31, 32, 95
 Rdeči križ 32
 reemigracija 95, 134, 136
 reemigrant 64
 reflux migration 95, 136
 reintegracija 39, 104, 144
 remigracija 74
 remigranti 36, 64, 136
 repatriacija 13, 14, 16, 17–19, 22–24, 27, 28, 30, 31–33, 62, 95, 106, 109, 110, 111, 136
 repatriacijska baza 20, 22, 32
 repatriiranci 16–18, 20, 21, 24, 26, 28, 29, 32, 33, 64
 Resolucija o migracijski politiki RS 107
 Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu 106–108, 112
 Rimska pogodba 38
 rotirajoča migracija 36, 136

S

Schengenski sporazum 41, 49
 Schengenska konvencija 41
 selitev 14, 33, 38, 78–80, 92, 96, 104, 121, 136, 138
 sezonski delavci 50
 skupina Trevi 41
 Slovenija 18, 35, 42, 47, 51, 56, 68–72, 77–79, 81–84, 86–88, 91, 93, 95–97, 101, 102, 106–110, 112
 Slovenska ustava 108
 SNOS 18, 19
 sociabilnost 137
 socialna varnost 81, 100, 101
 socialno zavarovanje 39
 socialni stiki 90
 socialnovarstvene pravice 100
 sociologi 62, 65
 Sovjetska zveza 15, 22
 spolnost 119, 122, 129
 sporazum v Dublinu 43
 stanovanje 48, 66, 68, 69, 78, 81, 84–86, 90, 92, 97, 98, 102, 111, 124, 125

- strukturalizem 117
- Š
- šolski sistem 68, 74
- Štab za repatriacijo 20
- štipendija Marie Curie 104
- Švedska 13, 31, 36–39, 41, 42, 45, 49, 50–52, 63, 64, 73, 74, 101, 139, 140, 141
- Švica 13, 22, 35, 63, 105
- T
- Tampere 44, 48
- teorija 14, 61, 115, 117, 121, 131, 135
- teorija transnacionalnosti 135
- tipologija vzrokov 65
- transmigrant 65
- transnacionalno 123
- travailleurs étrangers 36
- tujec 38, 45, 47, 98, 99, 102, 108, 125, 140, 141, 144
- tujina 16–18, 20, 22, 23, 26, 31, 35, 38, 39, 47, 49, 50–57, 67–71, 73, 77–79, 82, 85, 88, 89, 91–93, 95, 96, 103, 105–107, 110, 127, 133–135, 139, 143
- U
- UNRRA 13, 15, 16, 20, 21
- upokojitev 66
- Urad RS 71, 82, 94, 98
- Urad za Slovence po svetu 69
- V
- vizum 47
- vozniško dovoljenje 83, 91, 105, 106
- vračanje 13, 15, 36, 38, 39, 44, 49, 54–56, 61–67, 71, 72, 74, 77, 80, 82, 91, 93, 95–97, 103, 104, 106–108, 112, 133–136, 138, 139, 143, 144
- vrnitev 13, 22, 27, 30, 32, 33, 36, 40, 42, 54–56, 61, 63, 65–67, 70–74, 78, 79, 95, 97, 104, 105, 107, 112, 115, 123, 127, 128, 130, 132, 135–138, 143, 144
- vzroki vračanja 39, 65, 78, 24, 130, 131
- Z
- začasno delo 38, 47, 50, 53, 54, 56, 57, 66, 68, 136
- začasni delavci 36
- zahodna Evropa 22, 35, 36, 38, 41, 50, 62, 90, 136, 144
- Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci 94
- Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja 111
- zaposlitev 39, 46, 49, 51, 53, 54, 64, 69, 70–72, 78–80, 82, 83, 87–92, 97, 99, 102, 111, 125, 127, 131, 137
- zaposlovanje 31, 35, 49, 51, 53–55, 57, 71, 72, 87, 89, 94, 98, 101, 102, 112
- Zavodi za zaposlovanje 53
- ZDA 13, 21, 22, 31, 38, 50, 52, 133
- zdomci 36, 56, 106, 133, 136
- zdomstvo 49, 136
- zdravstveno zavarovanje 47, 83, 91
- združevanje družin 39, 40, 46
- znanost 84, 89, 93, 102–104, 116, 118
- Ž
- življenjska pripoved 115, 123, 127–129, 131, 132, 137
- življenjska zgodba 63, 122, 123

Če je v širši slovenski javnosti do določene mere, nikakor pa še ne dovolj znano, s kakšnimi bolečinami, travmami, negotovostjo so se spopadali naši izseljenci na svoji poti v novo življenje v tujini, potem tega nikakor ne moremo trditi o slovenskih povratnikih iz izseljenstva.

Njihovo sicer po obsegu še zelo omejeno vračanje v domovino njihovih prednikov v naši javnosti na žalost še vedno spremljajo predsodki, lažne govorice, nerazumevanja, celo sovražnost. Kot med obema svetovnjima vojnama »Primorci« ima tudi danes beseda »Argentinci« med velikim delom nepoučene ali celo zavedene slovenske javnosti jasen slabšalni prizvok.

Njihov povratek tako v veliki meri dobiva trpek priokus. Znanstvena monografija Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU *Spet doma?* z zelo pomenljivim vprašajem in podnaslovom Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo zaradi vsega tega ne bi mogla zagledati belega dneva v primernejšem trenutku. S svojimi tehtnimi prispevki tako s teoretičnega kot tudi z izkustvenega vidika zapolnjujejo zelo pomembno vrzel v naši ustrezni znanstveni literaturi in upajmo tudi v dojemanju povratnikov v slovenski širši javnosti.

Andrej Vovko

»Spet doma« – s klicajem ali vprašajem – nam odpira problematiko vračajočih se migrantov in reintegracije izseljencev in njihovih potomcev. Kjer so bila odhajanja, so bila posledično tudi vračanja v izvorno okolje, za potomce pravzaprav vstopanja v novo okolje. Kot migracije na splošno so povratne migracije vedno vpete med politiko in prakso ter skozi raziskovalni vidik tudi v migracijske teorije. Druga svetovna vojna povzroči v evropskem in širšem prostoru množične povojne repatriacije, del katerih so tudi Slovenci, kasneje pride do »booma« ekonomskih migracij in zlasti po letu 1991 do novih vrnitev iz evropskih držav, Avstralije in Argentine. Zakaj so se vračali, kakšen je bil odnos do vračajočih se migrantov in njihovih potomcev, kakšne pomoči so bili deležni povratniki v Slovenijo in kakšne so bile njihove izkušnje, nam s teoretičnega in izkustvenega vidika govori ta knjiga. Odpira nam tudi vrsto novih dilem in vprašanj in predstavlja osnovo za nove raziskovalne izzive.

Marjan Drnovšek

2.516 SIT / 10,50 €

ZALOŽBA ZRC
<http://zalozba.zrc-sazu.si>